

Aposolo Yenjât Den Pat

*Yesuñe Aposololupje den makyengim himbimân
âgâep.*

¹ O galane Teopilo, nâ emelâk den kulemgo ginjân are âmâ Yesuñe hin dâm luâk âmbâle makyengim makmâ malep aregât den pat hârogâk makgiñmâ meteân. ² Aregât keiñe âmâ hin. Anutugât Heakñande Yesu tângombo âi keiñe katmâ arim Aposolo luâk are mem oloñyekmâ lauñe bâiñe makyengim himbimân âgâwerâm agep. Aregât den pat kulemgom meteân. ³ Akto aregât nengât akmâ hâk hilâlâm nâñgâm mondo sumân katbiâ golâ akmâ momoñânba agatmâ mando hilâm 40 akto ain miawak yenjim Anutuñe damunyeje akbiap aregât keiñe makyengim mando ekmâ nâñgâyi. ⁴ Akto mendugum yâk olop tatmâ manbiâ den hin dâm makyengiep, “Yerusalem kepia hinje dowâk bo hepunbi. Ulikñân hin makyengiân. Ewenande ikiñe Heakñe are huñgunañdo gewiapgât manbiâ gem tân yenjumbo ariwi. ⁵ Luâk kotje Yohane yâkñe tu mem puliyegep. Hain akto sop kâlep bo akto Anutuñe ikiñe Heakñe are huñgun añdo gem meme akyenjwiap.” Yesuñe hain dâep.

⁶ Akto hilâm siân Aposololupje mendugum mali ain hin dâm aikoyi, “Humonenje, ulikñân bâgilupnenñande kepianje kepianje damun akyenjimini hainâk gâje hain akñet dâm hinje maknengimenâ miawakbiap me siân dâmenâ miawakbiap?” dâyi. ⁷ Hain dâmbiâ hin

makyenjieg, “Are miawakbiapgât sopnje ye bo nângâi. Ewenande nângâm miawagâk dâmbo ain miawakbiap. ⁸ Hin konok makyenjigire nângâjet. Anutugât Heakñande gem kâriknej akyenjimbo âmâ nângât den âlepnej makyenjigaigât dop akbiap. Akto Yerusalem kepia ain manmâ keinje katmâ nângât pat sambelem biken biken arimbo nângâm metembiâ Yudaia hânângen me Samaria hânângen makmâ arimbiâ nângâmbiâ hân bâinjângen ârândâj akmâ ariwiâp.” ⁹ Hain dâm makyenjimbo ekmâ kinbiâ dewunyejân owâniê akmâ âgâep. Âgâmbo hamandatnej mem tigimbo undâgâli. ¹⁰ Undâgâtmâ himbimân tânjâk ekmâ kinbiâ ainâk luâk lâuwâ mâronyetnej kau golâ golâ arekjnej yâk yenjâlân dowâk miawagiât. ¹¹ Miawakmâ hin dâm makyenjiyat, “Galilaia hânân gâtnej, ye wangât dewunyeje egon panmâ tânjâk ekmâ kindâi? Yesuñe hepunyekmâ himbimân âgâmbo ektâi ina benje hainâk himbimângenba purik katmâ gewiap.” dâyat.

Aposolo purik katmâ ariyi areyenjât kotejne.

¹² Hain dâm hepunyekmâ arimbela Aposololupnej Oliwa gimbâñânga geyi. Akto Oliwa gimbâne amâ Yerusalem kepia ewumâk tatâp arewa purik katmâ ariyi. ¹³ Arim Yerusalem kepian âgâm emet tali ain âgâyi. Akto Aposolo mali are âmâ kotejne hin, Petoro, Yohane, Yakobo, Anderea, Pilipo, Toma, Batolomaio, Yakobo siâ Alipaiogât nannej, Roma yenjât hâkâj agi are yenjâlân gâtnej siâ kotnej Simon akto Mataio. Akto Yudasi siâ Yakobogât nannej.

Ulikñâñ Yudasi bâlimbo yâkgât gewâkñâñ siâñe kilâkgât Anutu ulilanji.

¹⁴ Aposololuprje, Yesugât memeñje, emiluprje akto âmbâle bikñe menduguyekbiâ olop tatmâ biwi konok akmâ tatmâ Anutu den maganji. ¹⁵ Sop ain biwiyeñje Yesugâlân katmini are yençât galalupyene 120 arekñje mendugum kinbiâ Petoroñe tânâmyeñâñ agatmâ kinmâ hin makyençiep, ¹⁶⁻¹⁷ “Galalupne, Yudasigât makyençire nâñgâñjet. Yesugât hoñ bawa kotñe Yudasi yâkñje nen olop manmâ âi miep ina gasa ulik gulik akmâ hekat yençimbo Yesu meyi. Amâ Anutugât Heakñje Dawidi den magando den dâm kulemgoep are bunñe agep. ¹⁸ Akto Yudasinje Yesu bâlenje aganbiap aregât puli wanbiâ mem hamewakmâ palep. Hain akto kautnande purik dâmbo tepñe okotñe hârogâk hindakmâ hânâñ giep. ¹⁹ Hain akto Yerusalem kepia amboluprjande puli are mem yâkgât pat are nâñgâm metem âmâ hân aregât kotñe Akedama dâm koli. Kot aregât purikñje amâ, “Hepnjaet hân” are puligoyi. ²⁰ Akto Anutugât kepñe siâ hin yendâp, “Luâk iregât emet hewukñje akbiap. Akto luâk siâñe togom yâkgât dumñâñ âi membiap.” akto Anutugât kepñe siâ hin, “Luâk siâñe yâkgât dumñâñ miawakmâ welamñâñ kinmâ yâkgât âi damunje akbiap.” ²¹ Aregât Yesu hutnenñâñ olowâk malion nengâlân gâtñe siâ mem miawakberen. ²² Akto ulik gulik Yohanenje âi keiñe katmâ tu puli yençiep are egion. Sop ainba Yesuñje maknengim manmâ himbimâñ âgâep are egion. Nengât hut nennñâñba luâk siâ mem miawakberen.” dâep.

²³ Petoroŋe hain dâm makyengimbo luâk lâuwâ mem miawakyelegi. Luâk siâ kotŋe Matia, akto siâ kotŋe Yosepe. Yosepegât kotŋe irakŋe Yusito akto kotŋe siâ Basaba dâm koli. ²⁴ Hain mem miawakyelekmâ hin dâm Anutu maganji, “O Kembu nenŋe, gâ luâk hârok yâk yenŋât biwiyeŋe ekmânen hârok keinenŋe nânŋâmat aregât luâk lâuwâ yu kindat ire siâ me siâ gugak mem miawakmâ maknengimenâ ekberen. ²⁵ Yudasine Yesugât Aposolo malep ina âi are hepunmâ âmâ manman bâlenjân ariep aregât yâkgât welamnjân kinmâ âgâwiap yâkgât kotŋe maknengimenâ nânŋâne.” dâm ulilanji. ²⁶ Hain ulilanbiâ kulem esenŋe mem kotoyetŋe lâuwâ lâuwâ kulemgoep. Kulem esenŋe lâuwâ kulemgom umbâ kâlegen kato giep. Gembo mem olonjdo Matiagât kotŋe kulemgoep are miawagep. Mem miawakto benŋe Aposolo keiân konok yâk yenŋâlân dewatimbo keiân lâuwâ agi.

2

Anutugât Heakŋe arekŋe gem memeyenŋe akyenŋiep.

¹ Hilâm kotŋe Pendekosi hombaŋ dâm koli sop are ewumâk akto luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân kali yâk hârogâk emet siâng âgâm menduguakmâ tali. ² Tatbiâ himbimânbâ mun humo siâ seru munŋe panmap mun hainâk dowâk sâng sângâk giep. Gembo emelan tali luâk âmbâle are hârogâk nânŋâyi. ³ Akto yâk yenŋâlân wan siâ kâláp ululunŋe hain arekŋe miawakmâ hogoakmâ kau-tyenjân ârândâŋ giep. ⁴ Hain akto Anutugât

Heaknjande humo akmâ tânyeñgumbo denyeñe siâ siâ magi.

⁵ Hain agi sop ain Yuda luâk Anutugât den lokom bikenba bikenba mendugum mali are togom Yerusalem kepian âgâm mali. ⁶ Ain manbiâ siâkâ denyeñân denyeñân makmâ manbiâ nângâyi. Are nângâm togom mendugum sân sân mem bâtyeñe dâtyeñân igim kili. Hain akbiâ luâk âmbâle Yesugâlân biwiyeñe kali arekje siâkâ denyeñân denyeñân makmâ mali. ⁷ Akto are nângâm aregât biwiyeñe agato bâtyeñe dâtyeñân igim hin dâyi, “Luâk den aktâi ire Galilaia hânân manmai ⁸ arekje gain gain akmâ nengât den hain are makbiâ nângâen? ⁹ Nen togom yu mendugum kinden ire nengât keinenje hin. Nen Pata hânân gâtje, Mede hânân gâtje, Elam hânân gâtje, Mesopotamia hânân gâtje, Yudaia hânân gâtje, Kapadokia hânân gâtje, Ponto hânân gâtje, Asia hânân gâtje, ¹⁰ Prigia hânân gâtje, Pampilia hânân gâtje, Aigita hânân gâtje, Afrika hânân gâtje, Kirene hânân gâtje, akto Roma kepian gâtje. Nen kepia ya yeñgonden ain gâtje. ¹¹ Akto bikje Kreta ain gâtje akto Arabia hânân gâtje. Akto nen kepia ya yeñgonden are bikje kålewângen akto bikje ewumâk nen ain gâtje. Nen âmâ bikje Anutugât den nanañ nennjânbak nângâyion akto bikje Yuda yeñgâlân dewatiyion hain arekje manden. Akto Anutuñe kulem siâ siâ âlepje akmap aregât nengât dennennjân dennennjân dâm maktâi are nângâen.” dâyi. ¹² Hain dâm nângâmbiâ dâtje akto kautyeñe gulip akto hin magaŋgi goaŋgi agi, “Iregât keiñe gain gain?” dâyi. ¹³ Hain dâmbiâ

bikñjande Aposolo yekbiâ yânje akto girinjeñgim hin dâyi, “Luâk ire wain tu are nembia biwiyeñge gulip akto hain aktâi.” dâyi.

Petoroñe agatmâ kulem agi aregât keiñe makyenjieg.

¹⁴ Hain dâmbiâ Petoroñe Aposololupne keiân konok are hutyeñânbâ kinmâ den humo hin dâm makyenjieg, “Galalupne, akto Yerusalem kepian togom mandâi ye kulem iregât keiñe makyenjire nângâjet. ¹⁵ Yu nenektâi nen âmâ wain tu are bo nenden akto biwi bo gulip akten. Hinje âmâ hândâktâgâk wain tu are bo nenden. ¹⁶ Nen yu aktenje nenektâi ire propete kotje Yoeleñe kulem ire miawakbiapgât den ire kulemgoep are kârikje aktâp.

¹⁷ Anutuñe hin dâep, “Hâmbâi humogât sop are tâlâgumbo âmâ nâje nunaet Heakne are huñgun añdere gem luâk hârok ârândâñ akyenjwiap. Huñgun añdere gembo âmâ luâk âmbâle biwiyeñge nângâlân katmâ manbai areknje nângât den dâm makyenjiwai. Akto luâk wan siganlupyene yengât biwiyeñge purik âgâmbo giwelân siâ me siâ ekbai. Akto luâk âmbâle sâmbâñe asin yem âmâ giwet ekmâ nângâwai. ¹⁸ Akto sop ain nângât Heakñjande nângât hoñ akto âi âmbâle ârândâñ meme akyenjimbo nângât den dâm magañgiwai. ¹⁹⁻²⁰ Akto Kembu togowiap aregât hamep hâwâliñe humo sopje tâlâguwiap ain maktere âuren himbimânbâ kulem siâ siâ miawakbiap. Dewutâ golanje hândâk akbiap. Akto hândâkgât dewutâ

arekjē gilâm miawakbiap. Akto hânâñ hin miawakbiap. Kâláp dâwoknjande gilâm akmâ emet me hân hârok tigim om derewiap. ²¹ Sop ain luâk bikjē Kotdâgât kotjē konmai are âmâ Anutuŋe bo hilip yeŋguwiap.”

Petoroŋe Yesugât den uliknjân kulemgoyi aregât keiŋe makyenŋgiep.

²² Israe luâk, den siâ makyenŋire nâŋgâňet. Anutuŋe Yesu Nasarete kepian gâtnej are ekto ârândâŋ aŋepgât humo aganđo hut yeŋjân manmâ kulem keiŋe keiŋe mendo ekmâ nâŋgâyi. Yesugât keiŋe hain agâkgât Anutuŋe makmâ hâriepl.

²³ Hain dâm hârembo wan me wan are aganji. Aganjmâ luâk Anutu kotjē bo konmai are yeŋgimbiâ mem hâk hilâlâm waŋmâ lâwinâñ kombiâ moep. ²⁴ Hâk hilâlâm nâŋgâm mondo sumâñ kali. Dâ sumâñâk tatbiapgât dopne bo aŋep aregât Anutuŋe nâŋgaŋdo golâ akmâ sumâñba agalep. ²⁵ Akto aregât keiŋe Dawidiŋe kulemgoep are kârikjē aktâp amâ hin,

“Nâŋje kotdâ bâtné bungen tatmap yâk dewunnande ekmâ tatmâ mandâñ aregât bo hepun nekmap. Wan me wan nâŋgâre umatjé akbopgât yâknej tân nugumap. Tân nugumbo kârikjē akman. ²⁶ Aregât biwine âlepnej akto gâŋgât heronej aktâñ. Akto kep keŋgu mendâñ. Akto siâñ agatbiangât biwine owâiâp. ²⁷ Dâ mombian amâ momonej yeŋgât manmanâñ tatbomgât bo hepun nekbiat. Akto nâmâ gâŋgât akmâ huragumangât aregât hâkne hagitne sumâñ tatmâ hambuwomgât menekmenâ

agatbian aregât momogât bo hamep akman.

²⁸ Gârâmâ gâne manmangât dâp katnijen. Akto gâ olop mammâ kambiamne âlepjye akto mammâ âgâman.” Den are Dawidiuje kulemgoep. ²⁹ Galalupne hakunenje kotje Dawidi miawagep yâkgât keiже makyenjigire nângâjet. Yâk mondo hangoyi yâkgât sumje are ekmaen. Are ekmâ hin nângâmaen. Dawidi hambuep dâmaen aregât Dawidiuje ikiñaet bo magep. Dawidi âmâ Propete luâk siâ mando Anutuŋe den kârikje maganep aregât ³⁰ yâkje âmâ hin dâep, “Anutuŋe hakulupne yâk yeŋgâlân gâtje siâ mem kato luâk kotdâ akmâ mammâ nângât dumnân kinbiapgât makmâ hâreniŋep.” ³¹ Are nângâm kinmâ Anutuŋe hunjunaŋdo gewiap are momonjânba agatbiap aregât hin dâm magep, “Nâ mondereân otnene sumânâk tato hâkne higenje akbopgât dâm menekto agatbian.” dâep. Dawidi hain magep. ³² Haingât Anutuŋe Yesu are mem agatmâ kindo Aposolo nenje egiŋ. ³³ Anutuŋe Yesu mem agato ikiже bâtne bungen âgâ kindo eweŋande iki же Heakje katmâ yâkgât nângâm den kârikje magep are miep. Hain akmâ benje hunjung aŋdo gem tân nengumap aregât kulemje yu ektâi. ³⁴ Dawidi âmâ iki же himbimân bo âgâep aregât hin dâep, Anutu kotdâne nângât kotdâ hin dâm maganep, “Gâ togo bâtne bungen tatmenâ ³⁵ gasalupge mem ge katyektere tâliyekbiat.”

³⁶ Israe luâk âmbâle hârokje hain nângâmbiâ biwiyeŋe kau akbiap. Yeŋe Yesu moâk dâm

lâwinân kombiâ moep are Anutuŋe nanje are mem agatmâ, “Kotdâ yene ak.” dâm damun nenne kalep.” dâep.

Luâk âmbâle dondâŋe biwiyeŋe Yesugât kali.

³⁷ Petoroŋe den hain dâm makyenjimbo den arekne biwiyeŋân ewumbo Aposolo bikne hin aiyenjuyi, “Galalupnenje wan aktenje ârândâŋ agâkgât maknenginjet.” dâyi. ³⁸ Hain dâmbiâ Petoroŋe hin dâep, “Ye hanyenje purikatmâ biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ tu puliyektenje bâleŋeyeŋe bo akbiap. Bo akto Anutuŋe wâtgât memene yengimbo manbai. ³⁹ Akto Anutu Humonenje arekne ye akto nanlupyene akto hâŋne hâŋne manmâ ariâi are oloŋyekbiap areyengât den makmâ kalep.” ⁴⁰ Petoroŋe hain makyenjim benje dewatim hin makyenjiep, “Luâk yu mandâi imâ pâit pâitne aregât yengât hâu âmâ Anutuŋe makto bâleŋân manbai. Ye hain akyenjywopgât hepunyekmâ biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutuŋe meyekbiap.” ⁴¹ Hain dâmbô sop ain luâk âmbâle 3,000 yâkne Petorogât den are nâŋgâmbiâ humo akto are tu puli yengimbiâ Yesugât kâmot are yengâlân dewatiyi.

Biwiyeŋe Yesugâlân kali arekne mendugum biwi konok akmâ mali.

⁴² Hain akbiâ aregât Aposoloŋe Yesugât keiŋe makyenjim potatmâ yengimbiâ nâŋgâm kârikne akmâ mali. Hain akmâ biwi konok manmâ Anutugât kotne konmâ sot mendugum katmâ Yesugât pat nelâm nengiwop dâm nem herone akminî. Herone akmâ Anutu ulilaŋminî. ⁴³ Hain akbiâ Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe kenuŋmâ mali are

luâk âmbâle hâroknej ekmâ hamep akmâ sân sân meyi. ⁴⁴ Akto biwiyeje Yesugâlân kaliñe biwi konok akmâ manmâ yeŋaet puli me wan me wan hârok mem mendugum kâmot konogân katmâ mali. ⁴⁵ Akto bikñande wan me wan hârogâk are bo gangerâmbiâ siârje puligombiâ puli are potatmâ galalupyene yân manmâ puligât umburuk agi are bikñje potatmâ yeŋiyi. ⁴⁶ Hilâm ain sumbe emetnjân âgâm biwi konogâk akmâ mendugum den magaŋgi goaŋgi akmâ mali. Akto sot bikñje emetyenjân âgâm âmâ menduguakmâ nem mali. Akto ain kambiamyeje heroje akto Anutu âlepnej dâm kotje konmâ mali. ⁴⁷ Hain akbiâ luâk hâroknej yekmâ heroje agi. Akto Humoŋe hilâmnej hilâmnej luâk âmbâle bikñje memenje akyenŋimbo biwiyeje Yesugâlân katmâ manmâ Yesugât kâmolân dewatiyi.

3

Petoroŋe luâk keiŋe bâliep siâ ekmâ mem heŋgemgoep.

¹ Hilâm siâŋ engaŋe akto Anutugât kotje konminigât sopnej eain Petoro akto Yohanenje sumbe emetnjân âgâwerâm agiat. ² Hain akbela âmâ luâk siâ memenjaet tepŋânbak keiŋe bâleŋe miawagep luâk are galalupŋjande sumbe emetŋaet hâŋgi siâ kotje âlep âlepnej dâmini ain katbiâ talep. Katbiâ tatmâ hilâmnej hilâmnej luâk sumbe emetnjân âgâm gemini are puli siâ siâ ekmâ egâliaŋmâ aregât ultiyengim tatminep. ³ Hain akmâ mando Petoro akto Yohane yâkñje sumbe emetnjân are âgâmbela yelekmâ âmâ wan me wan siâ niŋlet dâm aregât

ulityetkiep. ⁴ Ulityetkimbo ekmâ âmâ Petoroje hin dâep, “Gâ net nelek.” dâmbo ⁵ luâk keiже bâliep areknej puli siâ siâ niñberâm aktat dâm biwiñe heroje akto enem dewunyetnân yelegep. ⁶ Yelekto Petoroje hin dâm magaŋep, “Sikum siâ siâ me puli me ito are bo tatniñdâp gârâmâ konok tatniñmap are ginjberângât maktere nângâ. Yesu Anutuŋe hunŋun aŋdo giep Nasarete kepian gâtnej, yâkgât kâriknjân makginje. Agatmâ bam ari.” dâep. ⁷ Hain dâm bâtnej bungen mem agalep. Mem agato ainâk keiже âlepnej akto bin bin kinmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ agep. Hain akmâ Anutu nâŋgaŋep. ⁸ Hain akmâ agatmâ kindo yâk olowâk sumbe emetnân âgâyi. Âgâm luâk areknej heroje akmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ bam gutmâ Anutugât kotnej mem agalep. ⁹ Hain akto luâk âmbâle hâroknej yâk bam gutmâ Anutu mepaiŋe miep are egi. ¹⁰ Ekmâ hin dâyi, “Sumbe emetnân luâk keiже bâle bâleŋe tatmap ina bin bin kindâp. Luâk are uliknjân bo arim togominep. Sumbe emetnaet hâŋgiân kotnej âlep âlep dâmini ain tattmâ puli me sikumgât ulitnengim tato ekminion are ina hinnej âlepnej akmâ bin bin kindâp.” dâm nâŋgâmbiâ bimbiâk agep. Bimbiâk akto gain gain aktâp dâm âmâ nâŋgâm bâtyenje dâtyenjân igiyi. ¹¹ Akto luâk areknej Petoro akto Yohane yetgâlân dewatim meyelekto hetaknej siâ kotnej Salomo ain kinbiâ hârogâk ekmâ biwiyenje agato aregât magaŋgi goaŋgi akmâ kili.

Petoroje Yesugât keiже makyenŋiep.

¹² Hain akbiâ Petoroje yekmâ hin dâm makyenŋiep, “Israe luâk, ye wangât luâk ire ekmâ

bâtyeñe dâtyeñâñ igim kindâi? Yu miawaktâp ire netjaet kârikñân bo mem âlepñe ketuguet. Akto netjaet nângâ nângâñ bo. Bo kârikñe aregât wangât net tâñâk nelektâi? ¹³ Keiñe hin tatâp. Abraham, Isaka, Yakobo yâk yeñgât Anutu akto nengât hakulupnенje yeñgât Anutu, yâkñe hoj bawañe Yesu ekmâ yâkgât kotñe mem agatñet dâm yâkgât kulem are luâk iregâlân mem miawakto kindo ektâi. Yeñe Yesu are hâkâñe akmâ Anutugât kotñe bo konmai yeñgâlân kali. Katbiâ Pilatonje, “Yesu hunjun añdere yâññâñgen geâk.” dâmbo âmâ yeñe kârikñe akmâ, “Borâen. Luâk aregât hâkâñ akten.” hain dâyi. ¹⁴ Akto Yesuñe bâleñe siâ bo akminep are ina hâkâñe akmâ kuk agañi. Akto luâk koko kotñe Baraba yâkgât ukenje nângâmbiâ Pilatonje wato hâkñâñgen gembo yâkgât dumñâñ Yesu are koyi. ¹⁵ Hain akmâ luâk âmbâle yeñe manman kârikñe aregât amboñe ina koyi. Kombiâ mondo hangombiâ âmâ Anutuñe momonjâñba mem agato kinmâ mando egion. ¹⁶ Luâk irekñe âlepñe aktâp aregât keiñe makyençire nângâñjet. Yesu yâkgât kolân dâetñe Yesuñe meme agañdo biwiñe yâkgâlân hikom âlepñe aktâp. Âlepñe akto ektâi.

¹⁷ Akto galalupne nâ hin nângâñ. Ye akto humomolupyenjande Yesugât keiñe pâpkom aregât hain agañi. ¹⁸ Akto emelâk Anutuñe Yesugât den hin dâm Propetelupñe yeñgât biwiyeñâñ kato kulemgoyi are kârikñe agep. Den are âmâ hin. Anutuñe hungunañdo gewiap arekñe hâk hilâlâm nângâñ mombiap. ¹⁹ Hain akto benñe Anutuñe dosayenje puli yeñgimbo bo agâkgât biwiyeñe hulanj akmâ

Anutugâlângen arimbo agak memeyeñe bâleñe are hepunmâ manbai. ²⁰ Hain akbiâ Kembu Yesu yâk olowâk manmâ Anutugât kârikñâñ kinbiâ âmâ Humoñe memeñe akyençimbo biwiyeñâñ ârândâñ akbiap. Akto hâmbâi Yesuñe damunyeñe akbiap aregât hunjun anđo gewiap. ²¹ Uñjak âmâ Kembu Yesu yâk himbimâñ mandâp. Anutuñe propetelupñe den biwiyeñâñ kato kulemgoyi are bunje agâk dâm wan me wan are hençemgom mem hulañ neneñbiap. Aregât sop tâlâguwiap ain Yesu purik katmâ lâuwâñe gewiap. ²² Aregât Moseñe Israegât kâmot den hin dâm makyençiep, “Kembu Anutuñe galalupyeñe yeñgât hutyeñâñ propete luâk siâ nä hinare mem miawakto arekñe den makyençimbo are bo hepunmâ âmâ nângâmâk manbi. ²³ Gârâmâ siâñe yâkgât denñe are hâkâñ akbiap are âmâ yeñe mem siâñgen katmâ watbiâ hâkñâñgen gem manbiap.”

²⁴ Are Mose ikinjak akbiapgât bo magep. Propete luâk hârok Samue malep sop ainba kulemgom gayi benje hinje âkâ den areâk makmâ kulemgoyi. ²⁵ Akto Anutuñe propete mali yâk yeñgât makmâ katyençiep. Are nengât pat agep. Akto Anutu yâk olop den akbiâ biwiyeñe kepik agep. Aregât bunje hainâk nengât agep. Haingât Anutuñe Abraham hin magañep, “Siâñ gângât kâmot sambelem ariwai areyeñgâlân gâtñe konok arekñe luâk âmbâle hân biken biken manbai are hârok tân yeñgumbo heroñe akbai.” dâep. ²⁶ Den aregât bunje miawak nengimbo Anutuñe Yesu Anutu ikiñe hoñ bawa manmâ bâleñæt dâp are hepunjetgât hunjunanđo Israe luâk âmbâle nen soñ mem olonjenekberâm giep.” dâep. Petoroñe hain

dâep.

4

Petoro akto Yohane kala busi kâlegen katyelegi.

¹ Petoro akto Yohane yâknej den hain dâm makyenjim kinbela sumbe kat kat luâk akto tembe loko yenjât humomolupyeje akto luâk kâmot siâ kotege Sadukaio areknej yâk yetgâlân togoyi. ² Togombiâ den makyenjim kinmâ Yesu are momoñânba agalep hainâk nenâkâ agatbaen dâm aregât den âlepnej makyenjimbela are nângâm hin dâyi, “Are bo agaknej” dâm nângâmbiâ bâlimbo ³ aregât emet engaije agepgât hole aknerâm meyelekmâ arim kala busi kâlegen katyelekbiâ yeiyat. ⁴ Akto Petorone den potatmâ yenjimbo nângâyi are yenjâlân gâtnej oyanje 5,000 areknej nângâm agatmâ Kembugât kâmot yâk yenjâlân dewatim mali.

Petorone Israe yenjât humomolupyeje makyenjiegip.

⁵ Emet haundo Israe yenjât humomolupyeje akto sumbe emetjaet damun akto Mosegât den kâriknej makmâ kepigi yâknej Yerusalem kepian âgâm ⁶ sumbe kat kat yenjât luâk kautnej kotnej Anasi akto laumatnej kotnej Kaipa akto galalogâtnej Yohane siâ akto Alesande akto kâmotlupyeje olowâk den emetjân âgâm menduguyi. ⁷ Mendugum tatmâ Aposolo lâuwâ are yetgât dâmbiâ meyelekmâ gambiâ den âiân katyelegi. Hain akmâ aiyetkum hin dâyi, “Niñande kâriknej yetkimbo uran kulem are membela egion? Akto niñaejt kotnej konmâ kinmâ hain agiat?” dâyi.

⁸ Hain dâmbiâ Anutugât Heakñande Petoro kâriknej wanđo kinmâ hin dâm makyenjieg, “Israe, nengât humomolupnenne hin dâre nângâjet. ⁹ Netje luâk keiñe bâliep are magañdetje âlepnej agep aregât yenje hin dâm ainetkuâi, “Niñande kâriknej yetkimbo mem kinmâ luâk are henjengmoyiat.” dâi, ¹⁰ aregât keiñe hin dâm makyenjire yenje nângâm Israe luâk hârok ari makyenjawi. Akto aregât keiñe hin. Anutuñe huñgun añep Nasarete kepian gâtnej kotnej Yesu are lâwinân kombiâ moep. Mondo Anutuñe momonjânba mem agalep are golâk mandâp yâkgât kârikñân kinmâ dâetnej luâk keiñe bâliep areknje âlepnej agep are dewunnenñân yu kindâp ire. ¹¹ Akto Dawidiñe Yesugât nângâm den siâ hin dâm kulemgoep are kâriknej agep,

“Emet kenuñmai areknje kun kun ire bâleñe dâm hepuli areknje agatmâ kun kun kâriknej akmâ kindâp.”

dop hainâk yenje âmâ emet kenuñmai hainâk akmâ Yesu ina bâleñe dâm hepuli. ¹² Ire nângâjet. Luâk siâñe kâriknej nengimbo himbimâñ âgâwaengât dopnej bo tatâp. Bo kâriknej. Anutuñe Yesu nengât dâm huñgunañdo giep yâkjnej ikiñe wâtnje nengimbo bâli bâligât pat boân manmaen.” dâep.

Israe yenjât humomolupyenjande Aposolo makmâ hâreyetkiyi.

¹³ Hain dâmbo ain kili areknje Petoro akto Yohane yâk luâk yânnej nângâ nângâgât emetñân bo maliat aregât bo hamep akmâ den kâriknej magiat are nângâmbiâ dâtnje akto hin dâyi, “O luâk ire âmâ Yesu olop mali.” hain dâyi. ¹⁴ Akto luâk

âlepnej agep are yâk yetgât hutyetnân kindo ekmâ hin dâyi, “Den hâuŋe gain gain makne?” dâm yân kili. ¹⁵ Hain akmâ aregât huŋgun yetkimbiâ emet kålegenba betgen ge kinbela yâk yetgât hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, ¹⁶ “Nen luâk lâuwâ ire gain gain akyetkine? Yâknej makbela kulem humo miawakto luâk ire âlepnej agep. Akto aregât den pat Yerusalem kepia ambolupŋande emelâk nâŋgâm meteâi aregât gain gain akne? Denje bo agâkgât dop bo tatnengiâp? ¹⁷ Akto den arekjne sambelembô kepianje kepianje nâŋgâm metewâigât Yesugât kotnej lâuwâje bo konbiandatgât kåriknej makyetkiweren.” dâyi. ¹⁸ Hain dâm kinmâ gaet dâm yetkonbiâ âgâmbela hin dâm makyetkiyi, “Yetnej Yesugât kotnej bo konmâ yâkgât keinej lâuwâje bo makyenjigiandat.” ¹⁹ Hain dâmbiâ Petoro akto Yohane yâknej hin dâm makyenjiyiat, “Yeneak nâŋgâjet. Netnej Anutugât den are hepunmâ yeŋgât den lokom kindetnej Anutuŋe nâŋgâmbo bo ârândâj akbiap. Aregât yeŋgât den bo lokoweret. ²⁰ Net Yesuŋe âi mem hekat netkimbo ekmâ nâŋgâyiot are yeŋe makmâ hâre netkiwaigât dop bo tatâp.” dâyat. ²¹ Hain dâmbela yâknej wârakmâ den kåriknej lâuwâje makyetkim bennej yeŋaet hin dâm magaŋgiyi, “Luâk âmbâle kåmot humo arekjne ²² luâk âlepnej agep are kopa akmâ manmâ gambo hombaŋ 40 agep aregât nâŋgâmbiâ humo agep aregât nenje gain gain akmâ hâre yetkiweren?” dâm nâŋgâmbiâ umatnej akto hepuli.

Biwiyeŋe Yesugâlân kali arekjne hamep akbâen dâm Anutu ulilaŋi.

23 Petoro akto Yohane yâkñe arewa gam galalupyetje yençâlân arim sumbe kat kat luâk yençât humomolupyeje akto Israe yençât humomolupyeje yâkñe den makyetkiyi aregât den pat are hârok makyençiyiat. **24** Makyençimbela nângâm biwiyeje herone akto nângâ nângâ mendugum Anutugât kotje mem agatmâ hin dâyi, “Kembu Humo, himbim hân haru akto hângât wan me wan keiñe keiñe kalen aregât amboje gâ. **25** Gângât Heakgande hakunenje Dawidi gângât den lokom malep yâkgât biwiñân kato Dawidiñe Anutugât hin dâep,

“Anutugâlân biwiyeje bo katmaiñe Anutu ewangim kinmâ yâk mem ge katbaigât dop bo tatâp aregât wangât gasa agañdâi? **26** Akto hânâñ luâk kembu akto humomolupyeje yâkñe menduguakmâ hin dâmai, “Anutu kembu yâkñe damunyeje ak dâm hungunañdo giep are gasa agañmâ siâñgen katne.” hain dâmai.”

27 Dawidiñe den hain dâep aregât bunje miawakto Herote akto Pilato kotje siâ Ponto yâkñe galalupje akto Israe luâk bikñe yâk olop kepia ain mendugum magañgi goañgi agi aregât âmâ damun nenne akberâm aregât nange hoj bawage âlepje are hungunañmenâ giep yâkgât hâkâj akmâ wan me wan bâleñe agañberâm menduguyi. **28** Are âmâ yeje hanyenjaet bo agi. Gâje emelâk nângâm kalen are miawakbiap dâmenâ miawagep. **29** Kepia iregât ambolupñande den kârikñe maknengimbiâ hamep akbâengât den are nângâm nen hoj bawalupge kârikñe aknengimenâ denge makberâm hamep bo

akbaen. ³⁰ Akto nange Yesu hoj bawage âlepnejé yâkgât wâtnâñ kinmâ luâk kundatdâ âlepnejé akbiâ kulem keiñe keiñe miawagâkgât tân nenguwen.” ³¹ Hain dâm ulilañbiâ emet mendugum tali are duwuñ agep. Hain akto Anutugât Heaknej arekjë kâriknej akyençimbo hamep hepunmâ arim Anutugât den are owâiñeâk makyençim mali.

Yesugâlân biwiyeñje kali yâk han biwi konok akmâ mali.

³² Hain akmâ sop ain sikum me puli me wan me wan tatyençiep aregât, “Ire nâñgât are gângât.” hain bo dâm konogâk mendugum katbiâ tânyençuep. Biwiyeñje Yesugâlân katmini arekjë biwiyeñje konogâk akto nâñgâ nâñgâyeñje konok akto agak memeyeñje konogâk akmini. ³³ Akto Aposolo yâknej Yesu Humo momoñânbâ agalep aregât den pat âlepnejé are makyençimbiâ kâriknej akto hamep bâlâk makyençim mali. Hain akmâ manbiâ Anutuñe damunyeñje akto luâk âmbâle hâroknej heronej akyençiyi. ³⁴ Akto hutyeñâñ siâñe umburuk me mop bo mali. Akto hân me kalamâñ gâtnej me emet me kotnej siâ siâ are luâk biknej togombiâ are yençiyi. Yençimbiâ aregât hânuñe puliyeñçimbiâ puli are kâmot humo yâk yençât pat Aposolo yençâlân katbiâ talep. ³⁵ Akto luâk biknej puli me kotnej siâ siâ umburuk manbiâ arewa mem potatmâ yâk yençiyi. ³⁶ Hain akmâ manbiâ hutyeñâñ luâk siâ kotnej Yosepe are malep. Akto Aposolonej yâkgât kotnej iraknej Banaba dâm koli. Kot aregât puriknej amâ hin, “Luâk siâ wan me wanje hâkñâñ âgâmbo dowâk tângomap.” Akto yâk âmâ Lewigât kâmolâñ gâtnej kepia siâ haru

tânâmjân talep kotje Kipiro ain gâtje. ³⁷ Akto luâk areknej ikiñe hân are luâk siâ wañdo puligombo puli are mem aposolo yeñgâlân togom ârândâñâk katmâ metiep.

5

Anania akto Sapira yâknej Anutu hiangiat.

¹ Akto luâk siâ malep kotje Anania akto âmbenjé kotje Sapira yâknej maganji goanji akmâ hânyetje are puligât yeñgimbela hângât puli me sikum dondâ yetkimbiâ kalakbela tatyetkiep. ² Akto biknej âmâ mem netje dâtâje dâm katbela tato luâkjande biknejâk mem arim Aposolo yeñgâlân katmâ, “Hârok mem togoân.” dâm heyenjieg. ³ Hain dâmbo Petoroje hin maganjep, “Anania gain gain akmâ Niambinje biwige mem gulip ketugumbo Anutugât Heaknej hianjmâ hângaet pulinje are biknej mem heambuktât? ⁴ Akto hânyetje bo yeñgiyat sop ain âmâ yetjaet tatyetkiep. Gârâmâ yeñgimbela puli yetkimbiâ puli are hanyetjaet ukenje waliat amâ ârândâñâk yiep. Akto puli ire netnejâk hârok dâm togombela umatje aktâp. Aregât gârje luâk henengiat are bâliâp amâ Anutu hiañdât amâ dondâ bâliâp.” dâep. ⁵⁻⁶ Hain dâmbo Ananiaje den are nâñgâm ainâk kuñ kâruñ ge yiep. Ge mom yendo luâk sigan ain mali areknej sâñgumje katipkom lokom arim hangoyi. Akto Anania moep aregât den pat nâñgâyi areknej hamep agi.

⁷ Akto sop ainâk âmbenjande luâkjaet pat bo nâñgâm pâlâmje togoep. ⁸ Togombo Petoroje hin dâm aikoep, “Hânyetjaet pulinje luâkge hârogâk

mem togoâp me?” dâmbo hin dâep, “Âo, are hârogâk mem togoâp.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Petoroje hin aikoep, “Wangât yet biwi konok akmâ Humogât Heaknej are hianjat aregât luâkge mondo lokom arim hangoâigât togom betgen ya kindâi. Arekjear gâ betgen kat gekberâi.” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo ainâk keiñe pindij âgâmbo ge mom yiеп. Akto luâk siganñe luâknej lokom arim hangoyi arekjear emet kâlegen âgâm momoñe are lokom arim luâkjaet sum ginjânâk hangoyi. ¹¹ Akto luâk biknej Yesugâlân dewatiyi arekjear patyetñe are nângâm hamep humo agi.

Aposoloje kulem keiñe keiñe ketugumbiâ egi.

¹² Akto sop ain Aposoloje luâk âmbâle hutyeñân manmâ kulem keiñe keiñe membiâ egi. Akto Yesugât kâmot yâknej sumbe emetñæt sombeim humo siâ kotnej Salomo ain âgâm biwi konok akmâ hilâmnej hilâmnej mendugum Anutu mañganmâ den agi. ¹³ Menduguakbiâ luâk bikñande nângâm aregât hamep akmâ are yeñgâlân bo togoyi. ¹⁴ Dâ luâk âmbâle bikñande biwiyeñe Yesugâlân katmâ Yesugât kâmolân dewatiyi. ¹⁵ Akto Aposoloje kulem keiñe keiñe akbiâ aregât galalupyeñe kundatdâ are tem dâgâm katmâ lokoakmâ arim dâwân katyegi. Katyekmâ hin dâyi, “Petoroje togombo âmâ otneñjande galalupnennje yendâi ire loñgaiyekto âlepñe akberâi.” dâyi. ¹⁶ Hain dâm Yerusalem kepia ewumâk ewumâk ainba galalupyeñe kundat agi me sinduk baniara bâleñjande meme akyençimini are kewuguyekmâ Aposolo yeñgâlân togombiâ kundatdâ akto

sinduk baniara bâlenjande meme akyenjimini are watyekbiâ âlepñe agi.

Anutugât aŋeloŋe kala busi kâlegenba Aposolo kewuguyekto hâkjâŋgen gem ariyi.

¹⁷ Akto Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe meyi are nâŋgâm Anutugât sumbe kat kat luâk areyenjgât humoyeŋe akto galalupñe Sadukaio kâmolân gâtrje arekñe nâŋgâm Aposolo yengât kot agato nengât kotnenje gewop dâm aregât biwiyeŋe bâlimbo humoyeŋjande kinmâ hin dâep, ¹⁸ “Aposolo are meyekmâ kala busi kâlegen katyeknjet.” dâmbo mem kala busi kâlegen katyegi. ¹⁹ Katyekbiâ hândâk akto âmâ yembiâ hândâgân Humogât aŋelo siâŋe hâŋgi hindâm kâlegen âgâm kewugu yekmâ ge betgen katyekmâ hin makyenjieg, ²⁰ “Ye sumbe emetñân âgâm luâk hârokñe manman âlepñe aregât den pat makyenjigim kinbi.” ²¹ Hain dâmbo emet hauŋdo sumbe emetñân âgâm Yesugât den makyenjigim kili.

Akto Anutugât sumbe kat kat areyenjgât humo arekñe galalupñe oloŋyekto den emetñân âgâyi. Âgâmbiâ tembe loko hin makyenjieg, “Kala busi kâlegen uran katyegi are oloŋ yekbiâ ganjet.” dâep. ²² Hain dâmbo sopanmâ gem kala busi kâlegen âgâm undâgât yengimbiâ bo akto purik katmâ gam hin dâyi, ²³ “Nen arim kala busi emetñe kâlegen are âgâm ektenje hâŋgi tigiyi are hainâk hârok kârikñeâk kindâp akto hâŋgi ârândâŋ tembe lokone ariwâirâm kinbiâ yekten. Akto Aposolo meyekberâm arim hâŋgi hindâm âgâm undâgât

yengienje bo aktâp.” dâyi. ²⁴ Den hain dâmbiâ Anutugât sumbe kat kat areyengât humomolupyejen akto tembe loko yengât kautnje areknej nângâm hin dâyi, “Are bo agaknej, aregât wan miawakerâp.” hain dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ ainâk luâk siâje togom hin makyenjieg “Nângâi. Luâk kala busi kêlegen katyegi ina arim sumbe emetnjân âgâm den makyenjim kindâi.” ²⁶ dâmbo sumbe emetjaet tembe loko areknej arim luâk âmbâle kâmot humo areknej nenguwâirâm aregât hamep akmâ yeuknâ Aposolo are hin me hain bo akyenjim yeuknâ meyekmâ purik katmâ den emetnjân âgâyî.

Aposoloje luâk humomoje menduguyiân âgâm hamep bâlât kinmâ den makyenjigi.

²⁷ Âgâm dewunyeñân katyekbiâ kinbiâ âmâ sumbe kat kat luâk are yengât den emetjaet humo areknej hin makyenjieg, ²⁸ “Uran Yesugât keije bo makyenjivi dâm den kâriknej makyenjiyion ina yene yâkgât den are makyenjimbiâ Yerusalem kepian mandâi hâroknej nângâyi. Akto yene nengât Yesu kombiâ moep aregât dosa nengâlân katnengiwerâm aktâi.” dâyi. ²⁹ Hain dâmbiâ Petoro akto Aposolo biknej yâknej den kaknâ hin makyenjivi, “Nenje luâkgât den lokom âmâ Anutugât den hâkâj akmâ manbaengât amâ bo ârândâj akbiap. ³⁰ Yene dâmbiâ Yesu lâwinâ kombiâ mondo hangombiâ hakulupnenjaet damunyerje Anutu areknej momonjânba mem agato mandâp. ³¹ Akto yâknej Israe luâk nenje biwinenje yâkgâlân katenje dosanenje hepun nengiwiapgât Anutu je mem agato himbimâ

âgâm Anutugât bâtnej bungen mandâp. ³² Akto luâk âmbâleñje biwiyeñje Yesugâlân katmâ Anutugât den lokomai yâk yençât dâm Anutuje Heaknej are hunjunanjo nengâlân dewatim Yesugât keiñe maknengim tân nengumbo olowâk manmâ Yesuñe wan me wan akmâ miep are ekmâ nângâyion aregât keiñe makyençim manden.” dâyi. ³³ Hain dâm makyençimbiâ nângâm biwiyeñje bâlimbo Aposolo are yençuwerâm agi.

Parisaio luâk siâñe agatmâ kinmâ galalupñje hanyeñje mem giep.

³⁴ Yençuwerâñ akbiâ Parisaio yençâlân gâtnej luâk siâ luâk âmbâle hâroknej ekmâ luâk âlepnej dâmini are kotnej Gamalie yâknej hutyeñânbâ agatmâ kilep. Agatmâ kinmâ, “Aposolo are yogan betgen ge kinñet.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo meyekmâ betgen gembiañ galalupñje are hin makyençiep, “Israe gâtnej, ye luâk ire gain gain yençiwerâi? Ye siâ me siâ akyençgiwerâm âmâ nângâm heñgemgom kinmâ akyençimbiâ ârândâñ akbiâp. ³⁶ Ulikñâñ luâk siâ kotnej Teuda yâknej, “Nâñe luâk kembu aktân.” dâmbo luâk 400 akmâ yâkgâlân dewatiyi. Hain akbiâ tembe lokonje humo akbop dâm kombiâ mondo galalupñje are awam akmâ ariyi. Akto yâkgât âi are yân gem bo agep. ³⁷ Akto aregât haminjân kiapnej luâk âmbâle oyanjeñje nângâwerâm oyan yekto sop ain luâk siâ Galilaia hânâñ gâtnej kotnej Yudasi yâknej ikiñe kotnej mem agato luâk bikñande yâkgâlân dewatiyi. Akto areâkâ hainâk kombiâ mondo luâklupñje are hârok yençum watyekbiâ hanâk hanâk awam akmâ ariyi. ³⁸ Aregât den hin makyençire nângâjet. Yençe

aposolo are hepunyekbiâ arim manjet. Manmâ yeñeañ nân̄gâm âmâ siâ me siâ akbiâ âmâ bo akbiâp. ³⁹ Dâ Anutuñe tânyeñgumbo âi are memai akto âmâ yeñe gain gain akmâ hilip yeñguwai? Dâ hilip yeñguwai âmâ Anutu gasa agan̄bai.” dâep.

⁴⁰ Hain dâm makyenjimbo nân̄gâmbiâ ârândâñ akto Aposolo ganjet dâmbiâ meyekmâ hutyenjân âgâmbiâ tâk dâtâ dâtâñe oreyeñgi. Oreyekmâ pat âlepñe are bo makyenjigiwi dâm makmâ hâreyenjim watyegi. ⁴¹ Watyekbiâ arim Yesugât pat âlepñe are makyenjimbiâ aregât hâuñe tâk dâtâ dâtâñe arekñe oreyeñgi aregât Anutuñe ekto ârândâñ akto nân̄gâm biwiyeñje âlepñe agep. ⁴² Hain akto hilâmñe hilâmñe sumbe emetñân akto luâk âmbâle yeñgât emelan âgâm Anutuñe Yesu hungun ando giep aregât pat âlepñe den makyenjim mali.

6

Luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ Aposolo âi tânyeñguñet dâm yeñgiyi.

¹ Sop aregât kakñjân luâk âmbâle dondâñe biwiyeñje Yesugâlân katmâ yâkgât kâmolân dewatimbiâ dondâ agi. Dondâ akmâ yâk yeñgât sikum siâ siâyeñje mem konogân katbiâ tatyenjieg ainba mem potatmâ yeñgim mali. Hain akmâ manbiâ Girik den nân̄gâmai areyeñgât hutyenjân umatñe siâ miawagep. Amâ hin. Puli damunñande Yuda yâk yeñgât kambut yeñgim âmâ Girik yâk yeñgât bo yeñgimbiâ Girik luâkñe ekbiâ ârândâñ bo akto nân̄gâm bâliañi. ² Hain dâmbiâ aregât Aposolo keiân lâuwâ arekñe Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok mem menduguyekmâ hin makyenjigi,

“Nenje sot me kotje siâ siâ ire mem potatmâ yençim manmâ aregât Anutugât den ire hep-undenje ârândâj bo akbiap. ³ Aregât Anutugât Heakñande tân yençumbo kâmot arewa luâk bât biken lâuwâ nâñgâ nâñgâyeñje olop are mem katyekbiâ nenje âi yençienje sot me kotje siâ siâ are yâkje potatmâ yençiwai. ⁴ Yâkje hain akbiâ benje nenjeak âmâ Yesugât keiñe makyençim Anutu olop magaŋgi goaŋgi akmâ manbaen.” dâyi. ⁵ Den hain dâmbiâ dondâ kili arekñe nâñgâmbiâ ârândâj agep. Akto luâk mem miawakyegi are yençât kotyeñje hin. Stepano, yâk biwiñe hanje hârok Yesugâlân katmâ malep. Hain akmâ mando Anutugât Heakñande tângombo malep. Akto Pilipo, Porokoro, Nikano, Timoñ, Pamena, akto Nikolao. Nikolao âmâ Antiokia kepian gâtñe ulikñân Yuda luâk yençâlân dewatim Anutu nâñgâ añmâ malep. ⁶ Luâk are mem miawakyekbiâ Aposolo olop mendugum tatbiâ kautyeñân mem âmâ Anutu magaŋmâ mem kârikñe ketuguyegi.

⁷ Akto Yerusalem kepian Anutugât den pat are makyençim arimbiâ luâk âmbâle dondâne sambelem biwiyeñje Yesugât katmâ yâk yençâlân dewatim ariyi. Akto sumbe kat kat luâk yençât humomo mali are yençâlân gâtñe dondâne denyeñje are nâñgâm hainâk biwiyeñje Yesugât kali.

Stepano meyi.

⁸ Stepanoñe luâk âmbâle gala akyençim mando Anutuñe ekto ârândâj akto tângombo kulem keiñe keiñe ketugumbo egi. ⁹ Akto ainâk Yuda gâtñe bikñjande Stepanogât den mem ge katberâm Stepano olop den magaŋgi goaŋgi agi. Are

âmâ nângâmbiâ âgâep yâk yengât den emetjân mendugum mali yâk yengâlân biken biken gâtne amâ hin, biknej Kirene hânân gâtne akto biknej Alesandria kepian gâtne areknej mendugum tali, aregât biknjande kot konmâ hin dâmini, “Wan siâje bo dâgâ neneckmap.” dâmini. Luâk hainare akto Yuda luâk Kilikia kepian gâtne biknej akto biknej Asia hânân gâtne areknej mendugum kinmâ Stepanogât den mem ge katberâm âi humo meyi. ¹⁰ Hain akmâ maganji goangi akmâ tatbiâ Anutugât Heaknjande Stepano tângoepl aregât gain gain akmâ den hânuje maganje dâm umaleyi. ¹¹ Hain akmâ âmâ den halowân luâk biknej makyenjimbiâ luâk areknej miawakmâ kinmâ hianjim hin dâyi, “Stepanoje Mosegât den kâriknej akto Anutugât kot pat are makmâ hilipkombo nângâyion.” dâyi. ¹² Hain dâm hanân gege akbiâ Israe yengât humomolupyene akto Mosegât den kâriknej kepikmâ makyenjiyi are akto kepia ambolupne yengât humomolupyene yengât hanyenjân gembijâ biwiyeje kâláp akto kuk agi. Hain akmâ gam Stepano are mem den emetjân âgâm luâk dondâ kili areyengât hutyenjân katbiâ kilep. ¹³ Ain katbiâ kindo ulikjân galalupyene hanyenjân gege agi are yengonbiâ Stepanogât hianjim hin dâyi, “Luâk irekjne nengât sumbe emetnej aregât bâleje dâm Mosegât den kâriknej are hepunmâ manmap. ¹⁴ Akto hin dâmbo nângâyion, “Yesu Nasarete kepian gâtne areknej nengât sumbe emetnej are mem patakum Mosenej den kâriknej makmâ nengiep are akto agak memenenje are mem bâliwiap.” dâmbo nângâyion.” dâm hianjim

hain dâyi. ¹⁵ Den hianjim hain dâmbiâ luâk âmbâle ain mendugum kili areknej Stepanogât enem dewunñân ekbiâ aŋelo yengât pagaleŋe hainare agep.

7

Stepanoŋe Israe yengât bâgilupyeŋaet keiyeŋe makyenŋiep.

¹ Akto Anutugât sumbe kat kat luâk areyenŋât humoyeŋe areknej Stepano hin aikoep, “Den maktâi are bundâk me hiangiâi?” dâmbo ² Stepanoŋe agatmâ kinmâ hin dâep, “Humomolupne akto galalupne makyenŋire nâŋgâjet. Hakunenŋe kotnej Abrahamne Haranj kepian bo arim âmâ Mesopotamia hânâñ mando Anutu pagaleŋe olop manmapne miawagaŋmâ hin dâm magaŋep, ³ “Gâŋe hâŋe tâmbâŋe akto ginbailupge me galalupge hepunyekmâ nâŋe hân siâ hekat giŋbian ainâk arim manben.”

⁴ Hain dâmbo den are nâŋgâm Kairaia hânŋe are hepunmâ Haranj kepian arim malep. Ain mando eweŋe mondo âmâ Anutuŋe hin magaŋep, “Hân ire hepunmâ siâñ arim manbiat.” dâmbo hân nenŋe yu taten iren togo malep. ⁵ Iren togo malep amâ Anutuŋe sop ain bo waŋdo âmâ bunewâk bo miep. Yogan mendo Anutuŋe siâñ Abrahamgât kâmot in manbai dâm makmâ hâriep. Amâ Abraham gupin mandoân Anutuŋe hain magaŋep. ⁶ Akto Anutuŋe den siâ hin magaŋep, “Kâmotlupge hân siâŋgen arim ain manmâ hoŋ bawa akmâ yân manbiâ hân aregât ambolupŋande umatnej keiŋe keiŋe akyenŋim manbiâ hombaŋ 400 hain bo

akbiap. ⁷ Hoñ bawa akyenjim manbiâ hâk hilâlâm yenjiwai aregât dosa yenjire hân ambolupñande bâgilupge watyekbiâ âmâ hân in togom manmâ nângât den lokom kotne mem agatmâ manbai.” Anutuñe hain dâep. ⁸ Anutuñe Abraham ikiňaet kâmotlupje hâkyerje gâi gâi akmâ mem manbaigât maganjep. Akto manmâ âgâm âgâm Abraham nanje Isaka miawakto hilâm bât biken âlâwu bo akto ewejande hâkje gâiajep. Akto Isaka manmâ humo akmâ nanje kotje Yakobo miep. Akto haminjân Yakoboje hakulupnenje keiân lâuwâ meyegep.

⁹ Akto teulupñande Yosepe yâkgât hâkâj akmâ mem siâ siâ mânjim puligât yenjimbiâ puli yenjim emiyeje are mem Aigita hânângen ariyi. Akto Aigita hânânan mando Anutuñe ain tângom henjemoep. ¹⁰ Tângombo wan me wan umatje miawaganjo âmâ Anutuñe tângombo Yosepeje herone kaknânan malep. Hain mando Anutuñe kâriknej wando nângâ nângâne humo akto aregât Aigita yenjât luâk humo kotje Parao yâkje ekmâ luâk âlepje dâm âi wañep. Âi wañmâ ikiňe emetje me Aigita hân ambolupñe are damunyerje agâkgât magep. Hain dâm âi wañmâ hutyenjân kato damunyerje akmâ malep. ¹¹ Mando Aigita akto Kanañ hân ain mop humo miawakto sot bo agep. Hain akto sot bo akto momberâm agi. ¹² Hain akmâ manbiâ Aigita hânânan sot yendâp dâmbiâ Yakoboje nângâm nanlupñe huñgunyenjimbo aregen ariyi. ¹³ Arim puligom togom nem manbiâ bo akto benje lâuwâne huñgunyenjimbo arimbiâ Yosepeje teulupñe yekmâ ikiňaet pat makmâ

miawakyenjieg. Makyeñgimbo Paraogâlân arimbiâ keiyeñe hârok nâñgâep. ¹⁴ Akto Yosepeñe den kato arimbo eweñe Yakoboñe ginbailupnje luâk âmbâle 75 meyekto Aigita hânâñ ariyi. ¹⁵ Arimbiâ âmâ manmâ manmâ Yakobo moep. Mondo ainba nanlupnje âkâ hainâk manmâ mom meteyi. ¹⁶ Hain akbiâ hanyenjumbiâ hakulupyeñjande hagityeñe are mem hakuyenjé Abrahamñe Sikem kepian gâtne luâk siâ kotñe Hemo yâkgât nanlupnje yengâlân hân puligoep ain hagityeñe are mem arim hanyenjuyi.

¹⁷ Akto bâgilupnenjé Aigita hânâñ sambelem manmâ dondâ akmâ mali. Hain akmâ manbiâ Anutuhe Abraham den maganjep are kârikjé agâkgât sop are tâlâguep. ¹⁸ Akto Aigita yengât luâk humo siâ miawagep arekjé Yosepegât pat bo nâñgâep. ¹⁹ Akto luâk humo arekjé bâgilupnenjé mem ge katyekberâm aregât hâk hilâlâm yengiep. Hâk hilâlâm yengim hin dâep, “Sambelewâi dâm nanlupyeñe miawakbiâ mem ge hâkñâñgen panyeñjet.” dâmbo mem yengumbiâ moyi. ²⁰ Sop ain âmbâle siâñe nanañ kotñe Mose are miep. Mezdo Anutuhe Mose ekmâ nanañ âlepnej dâep. Mose hain miawakto eweñjande emetñâñ yonjâk mem tato dewutâ âlâwu bo akto mem ge hâkñâñgen kato yiep. ²¹ Akto Parao baratñjande nanañ are ekmâ mem nâñgât nanne dâm damunñe akmâ malep. ²² Mando getek kaulem Paraogât luâklupnje nâñgâ nâñgâyeñe olop are yengât hutyenjâñ kulem emetñâñ âgâmbo nâñgâ nâñgâ potatmâ wañbiâ nâñgâ nâñgâyeñe humo akto agak memeñje me den makmakjé me nâñgâ nâñgâyeñe humo agep. ²³ Hain

akmâ manmâ hombańje 40 bo akto âmâ hin nângâep, “Galalupne Israe luâk are gain gain akmâ mandâi aregât arim yekbe.” dâep. Hain nângâm kambiamńje owâinje akto ariep. ²⁴ Arimbo Aigita gâtje luâk siâne Israe luâk siâ kondo ekmâ galanje are tângom Aigita luâk are kondo moep. ²⁵ Kondo mondo hin nângâep, “Galalupnande iregât pat nângâm Anutuńje tânnugumbo hâmbâi gasalupnenje hilip yeñguwiangât nângâwai.” dâm nângâep. Dâ galalupnande âmâ hain bo nângâyi. ²⁶ Luâk are kondo mondo emet hauńdo lâuwâinje arimbo Israe luâk lâuwâ akmâ agum tatbela mem potatyelekmâ hin makyetkiep, “Yet âmâ gala konokńje wangât akmâ gasa kalaktat?” ²⁷ Hain dâmbo bugâ keińje katmâ galanje koep arekńje Mose hâkokom âmâ hin magańep, “Gâ netgât kiap me? Niňande damunnenje akben dâm kat gegep? ²⁸ Uran Aigita luâk siâ koen hainâk nâ nuguwerâm aktât me?” ²⁹ Hain dâmbo Moseńje den are nângâm hamep akmâ heambukmâ Midiań hânângen arim lombo tatmâ malep. Manmâ âmbâle mendo nanań luâk lâuwâ meyelegep.

³⁰ Manmâ gambo hombań 40 siâkâ bo akto arewa hân are hepunmâ hân tuńje boângén Sinai gimbâńje aregât keińjan arimbo Anutugât ańjelo siâńje lâwin keińje siâń kâlâp ululunje om kilep ain miawakmâ kindo egep. ³¹ Ekmâ Moseńje sâń sâń mem âmâ ekmâ heńgemgowerâm ginjâń âgâ kindo Humońje den hin magańep, ³² “Nâ hakulupge Abraham akto Isaka akto Yakobo yâk yeñgât Anutu.” dâep. Hain dâmbo Moseńje den are nângâm sâń sâń mem ongâńje hogombo hamep akmâ ekbom dâm

dewunje hânângen panmâ kângom kilep. ³³ Hain akmâ kindo Humoŋe hin dâm magaŋep, “Nâŋe yu kindân iregât hân tâliât ire amâ kâmbokŋe. Gârâmâ gâŋe kei pekege are olonjmâ pan. ³⁴ Akto ire nâŋgâ. Kâmotlupge Aigita hânâŋ manbiâ kebia ambolupnande bugâ yeŋgum mem siâ siâ akyeŋgim hâk hilâlâm yeŋgim manmâ gambiâ yekman. Yekmâ indem tâgâiakyeŋe nâŋgâm bâin dâm geân gârâmâ gasalupyenje hilip yeŋguwian. Akto gasalupyenje yeŋguwian aregât gâ Aigita hânângen huŋgun giŋdere ariwiat.” Anutuŋe hain magaŋjmâ huŋgunaŋdo ariep. ³⁵ Arim mando Israe luâk arekŋe Mosegât hâkâŋ akmâ hin magaŋi, “Niŋande gâ kiap dâm kârikŋe giŋep.” dâyi. Dâ Anutuŋe âmâ Moseŋe Israe luâk damunyeŋe akmâ gasalupyenje watyegâk dâm aregât aŋelo huŋgun aŋdo kâlâp ululunje kâlegeng ge kinmâ âi are waŋep.

³⁶ Akto Anutuŋe Mose huŋgun aŋdo Aigita hânângen arim kulem keiŋe keiŋe ketugumbo egi. Akto arewa togom haru gilâm ain hâtikom arewa hân kamitŋângen togom kulem keiŋe keiŋe kenuŋjmâ gam manmâ kewuguyekto hombaŋ 40 agep. ³⁷ Akto Moseŋe Israe luâk hin makyenŋiep, “Yeŋgât hutyeŋânbâ Anutuŋe propete luâk siâ nâ hinare mem miawakbiap.” ³⁸ Moseŋe hain dâm bâgilupŋe olop hân kamitŋângen tatmâ Sinai gimbâŋâŋ âgâm aŋelo arekŋe Anutugât manmangât den magaŋdo gem makyenŋiep. Amâ yâk yeŋgâlâk bo. Gam gam yu manden nen maknengiwiapgât makyenŋiep. ³⁹ Moseŋe bâgilupnenŋe makyenŋimbo denŋe are hâkâŋ akmâ Mosegât den are hâkokom Aigita hânângen purik

katberâm aregât ukenje humo agi. ⁴⁰ Hain akmâ Aroŋ hin maganji, “Gâ lâpio ketugum katmenâ areknej uliknjân akmâ kewugu nenekto ariwaen. Mosenej Aigita hânângenba kewugu nenekmâ togoep ina yâk gulip agep me gain gain agep nen bo nângâen.” dâyi. ⁴¹ Hain dâmbiâ bulimakao otneje siâ mânjim kato tato wan me wan otneje aregât nângâmbiâ humo akminep aregât sumbe omberâm herone agi. ⁴² Hain akbiâ aregât Anutuŋe hepun yekto biwiyeŋe gulip aktô dewutâ aktô diâ are ekmâ hin dâyi, “Dewutâ diâ ire âmâ nengât Humonenŋe.” dâm ultiyengiyi. Hain akbai aregât Anutuŋe dâmbo propeteŋe kulemgoyi aregât bikŋe hin tatâp,

Anutuŋe hin dâep, Israe ambolupŋe ye hân kamitnâŋen manmâ soŋgo bau gâim nângât bo, siâgât sumbe higenje om manbiâ hombaŋ 40 agep. ⁴³ Aktô diâ aregât nângâm uliknjân lâpiologâtyeŋe kotyetŋe Molok aktô Rapan are yetgât emet kenuŋmâ katyelekmâ ain âgâm kot yetŋe mem agali. Hain akmâ aregât dosa akbiâ nângâm hân kotŋe Babilon ain katyekbian.

Israegât bâgilupnenŋande Anutugât sumbe emetŋe mâronŋe ketugum hikoyi.

⁴⁴ Aktô bâgilupnenŋande Aigita hân are hepunmâ hân kamitnâŋen arim manbiâ Anutu yâkgât sumbe emetŋe mâronŋe ketuguyi are tatmâ ariepl aregât keiŋe Mose maganjep. Hain dâm maganđo ainâk mâron are mem gagaim lâuwâŋe kenuŋmâ kenuŋmâ âgâyi. ⁴⁵ Aktô bâgilupnenŋande sumbe emetŋe mâronŋe ketugum âgâmbiâ

Yosuaŋe ulik gulik akmâ kewugu yekto Anutu bo nâŋgâyi are yeŋgât hânâŋ togoyi. Togombiâ Anutuŋe luâk gasalupŋe are yeŋgum watyekto âmâ bâgilupnenŋjande hân are mem gangerâm âmâ Anutugât sumbe emetŋe mâronŋe kenuŋbiâ kinmâ âgâep sop ain Dawidi miawaganjep.

⁴⁶ Miawaganjdo âlepŋe mando Anutuŋe ekto ârândâŋ akto âmâ Dawidiŋe Anutugât sumbe emetŋe humo kenuŋberâm akmâ aregât Anutu ulilanjep. ⁴⁷ Ulilaŋdo ikiŋe nanŋe siâ kotŋe Salomo yâkŋe Anutugât sumbe emetŋe are kenuŋguep. ⁴⁸ Hain gârâmâ Anutu Humo âlepŋe dondâŋe luâk nenŋe emet me opmân kenuŋmaen ain bo tatmâ manmap. Aregât Anutuŋe dâmbo propete siâŋe hin kulemoep are tatâp,

⁴⁹ Kembuŋe hin maktâp, “Himbim amâ tat tatne dâ hânŋe amâ tâli tâline. Aregât emet gain hinare siâ mâŋginiŋbiâ ârândâŋ akbop? Me welam yeyene âlepŋe yâten tatniŋdo ârândâŋ akbop? ⁵⁰ Nâ bâtnande siâ me siâ hârok are bo mem mâŋgiān mon?”

Anutuŋe hain maganjdo propete siâŋe kulemoep are tatâp.

Stepanoŋe makyenŋim malep.

⁵¹ Ye hanyenje kârikŋe bâleŋe. Biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo kepigagep. Bâgilupnenŋjande Anutugât Heakŋe are hâkâŋ akmâ mem hamí pali. Hainâk akmâ yekâ are yeŋgât agak meme are bo hepunmai. ⁵² Bâgilupnenŋjande propete luâk hârogâk bâleŋe akyenŋim hâk hilâlâm yeŋgiyi. Akto Anutugât hoŋ bawaŋe miawakmâ luâk ârândâŋ akyenŋim togom manbiap aregât propete luâkŋe

makmâ kulemgoyi yâk hârogâk yeñgum meteyi. Akto yâkgâlân Yesu miawagep ain hiançim den bâleñje makmâ kuk agañmâ lâwinâñ kombiâ moep. ⁵³ Akto Anutugât añelolupñjande yâkgât den kârikje makyençimbiâ kulemgoyi are bo mem mandâi.” dâep.

⁵⁴ Stepanoje den hain dâm makyençimbo Yuda luâk humomolupyenjande biwiyeñje kâláp akto kuk humo nângâm nekamyenjé kândinj egep. ⁵⁵ Hain akbiâ Anutugât Heakñjande tângombo himbimâñ dewunje panmâ ekto Yesu Anutugât bâtje bun-gen ain kindo ekmâ Anutugât pagaleñe ekmâ hin dâep, ⁵⁶ “Nângâi. Himbim hâreakto luâk akmâ giep are Anutugât bâtje bungen kindo ektân.” ⁵⁷ Hain dâmbo den are nângâm bâin dâm hârokje watmâ mem kom hâkokom ariyi. ⁵⁸ Mem kepia ginñâñgen gem kâtje koyi. Kâtje komberâm akbiâ luâk sigan siâ kotje Saulo yâkje nângâ yengimbo âlepje akto mâronyeñje kâkâlep are olonmâ Saulogât en-emjân katbiâ tato kâtje Stepano kombiâ ⁵⁹ Yesu magañmâ hin dâep, “Kembu Yesu, otnene me.” ⁶⁰ Hain dâm pâwutje ligim hânâñ ge tatmâ hin dâep, “Kembu, yu akniñdai iregât hâuñje gâje bo yengiwen.” dâep. Hain dâm ainâk moep.

8

Sauloje Yesugât kâmot gasa akyençiep.

¹⁻³ Akto Anutugât den lokom mali arekje Stepanogât hâkje mem lokom indem biwi bâle nângâm sumâñgen lokom arim hangoyi. Akto sop ain Yerusalem kepia ambolupñje luâk âmbâle biwiyeñje Yesugâlân katmâ mali are

yenjât gasalupyenjande keiñe katmâ bâleñe keiñe keiñe yenjim gasa akyenjiyi. Hain akyenjimbiâ âmâ Saulo yâkne âmâ Yesugât kâmot are hilip yenjuwerâm undâgât yenjim emetnejem etêgâm mem miawakyekmâ tembe loko makyenjimbo mem olonyekmâ arim kala busi emet kâlegen katyekbiâ tali. Hain akyenjim hâk hilâlâm yenjimbiâ aregât luâk âmbâle bikñe hamep akmâ gem heambukmâ Yudaia akto Samaria hânângen ariyi. Arim manbiâ aposolone konok Yerusalem kepian mali.

Pilipoje Samaria ambolupje den pat âlepje makyenjiep.

⁴ Akto biwiyeñe Yesugâlân kali arekñe Yerusalem kepia hepunmâ awam akmâ kepianje kepianje manmâ Yesugât keiñe makyenjim ariyi.

⁵ Hain akbiâ yâk yenjâlân gâtnej luâk siâ kotje Pilipo yâkne Samaria luâk are yenjât kepia humo ain arim Anutuñe Yesu huñgun ando giep aregât keiñe makyenjiep. ⁶ Makyenjim kulem keiñe keiñe kenundo luâk âmbâle dondâ ekmâ dennej nângâm mali. ⁷ Akto sinduk baniara bâleñjande kautyeñâñ meyegi are watyekto kamboñmâ hepun yekmâ arim meteyi. Hain akbiâ keiyeñe kârigiep are mem heñgem yenguep. ⁸ Heñgem yenjumbo kepia ambolupjande Pilipoje kulem keiñe keiñe miep are ekmâ biwiyeñe âlepje agep.

⁹ Akto kepia ain luâk kâmbokñe siâ malep kotje Simon arekñe ikiñe hâkñe mem agatmâ bâleñe sait keiñe keiñe mendo ekmâ ongâyeñe hogom nânganbiâ humo akto mali. ¹⁰⁻¹¹ Akto luâk âmbâle gegeñe âgâ âgâñe hârokñe yâkgât hin dâm

mali, “Nângâ nângâne kâriknej talañdâpgât den nângâwerâm kâriknej aktâp.” dâyi. Hain dâmbiâ sait keiñe keiñe mem manmâ gaep aregât bâtyeñe dâtyeñân igim kinmâ biwiyeñe yâkgâlân katmâ mali. Biwiyeñe yâkgâlân katmâ, “Simon konok yâknej Anutugât kâriknej mem miawakmap.” dâyi. ¹² Hain akmâ manbiâ âmâ Pilipoñe Anutuñe damunyeñe akberâm agep aregât akto Yesu huñgunañdo gem malep aregât kot pat âlepnej dâm makyençimbo are nângâm mem manmâ biwiyeñe Yesugâlân katmâ manbiâ tu puli yeñgiep. ¹³ Hain akbiâ Simon yâknej hainâk biwiñe Yesugâlân katmâ mando tu puli anji. Hain akbiâ Simonñe Pilipo peniañdo olowâk maliat. Manmâ Pilipoñe kulem keiñe keiñe ketugumbo Simonñe sâñ sâñ mem ekto dâtnje agep.

Petoro akto Yohaneñe Samaria hânân ariyat.

¹⁴ Akto Samaria kepia ambolupñande Anutugât den are nângâm lokom mali. Aregât pat are magañgi goaŋgi akbiâ Yerusalem kepiñ arimbo Aposolone nângâyi. Nângâm Petoro akto Yohane huñgun yetkimbiâ ariyat. ¹⁵⁻¹⁷ Arimbela yâknej keiyeñe hin makyetkiyi, “Emelâk biwinenñe Yesugâlân katenñe Pilipoñe Yesugât kolân tu puli nengiep.” dâyi. Hain dâmbiâ Petoro akto Yohaneñe Anutugât Heaknej yâk yeñgâlân bo giep aregât nângâm kautyeñân meyekmâ Anutu ulilañiat. Kautyeñân mem kinmâ ulilañbela gem tân yeñguep. ¹⁸ Akto Petoro akto Yohaneñe kautyeñân meyekbela Anutugât Heaknjande gem kâriknej akyençimbo Simon are egep. ¹⁹ Ekmâ ukenñe nângâm aregât puli mem togom hin

dâm makyenjieg, “Nâje kautyenâ hainâk mendere âmâ Anutugât Heaknejande gem kâriknej akyenjigiapgât puli ire yetkiwerân. Yetkire mem aregât hâuje nângâ nângâ niqbela yetgât kâriknej tatyetkimap are mendere kâriknej niñâk.” dâep. ²⁰ Hain dâmbo Petoroje hin maganjep, “Anutunje ikihe Heaknej hunjung ando gemap are gâne puligande puligowerâm aktât are bâliâp akto areknej hememgât pat miawakgindâp. ²¹ Hain akmenâ bâlimbo Anutunje biwige ekto ârândây bo aktâp aregât net bo penânetkiwiat. ²²⁻²³ Akto siâ makginjdere nângâ. Biwigaet keihe hin ekmâ nângân. Netje kulem mendetje ulitnetkimenâ biwige bâliâp. Akto hainâk biwi bâle manmâ hain aregât ukenje nângâm manmenâ biwige hândâk akmapgât Anutunje dâmbo akmâ hilipkoât aregât dosa bo akginjâkgât nângâ nângâ bâlenje hepunmâ biwige Yesugâlân katmâ ulilan.” ²⁴ Hain dâm magando Simonje hin dâm makyetkiep, “Hainare miawak niqbopgât Anutu ulilaŋlet.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo âmâ Petoro akto Yohanenje purik katmâ arim âmâ kepianje kepianje Samaria hânân tatmâ ariep ain arim Yesugât den pat âlepnej are makyenjim ariyat. Arim manmâ dâp ginje tete kepianje kepianje âgâm Yesugât den pat âlepnej are makyenjim makyenjim Yerusalem kepian purik katmâ ariyat.

Pilipoje hân kamitjângen ariep.

²⁶ Petoro akto Yohane Yerusalem kepian purik katmâ arim manbela sop ain Anutugât anjelo siâje miawakmâ Pilipo hin dâm maganjep, “Gâ ire hepunmâ dâp siâ ewangim gem dâp tu tânâk

bo gemawân Yerusalemba Gaya arimai dâp are watmâ ariwen.” ²⁷ Hain dâm magando Pilipoje hân kamitnjângen ariep. Akto Aitiopia hânâñ âmbâle humo siâ malep kotje Kandake yâkgât pulinjaet damun akto âmbâle damun akminep yâknej Yerusalem kepian arim sumbe emetnjân âgâm Anutu kotje mem agalep. Mem agato bo akto hân tâmbânjângen ²⁸ purik katmâ ariwerâm akmâ âmâ ikiñe bau luâk soko arekjé hân wañgañe siâ oloñep ain âgâm tatmâ kebia aregen purik katmâ ariep. Dâwân arim emelâk Anutuñe den dâmbo propete luâk siâ kotje Yesaia yâknej kulemgoep are oyanjep. Oyanmâ arimbo Pilipoje egep. ²⁹ Ekto âmâ Anutugât Heakñande Pilipo hin magañep, “Woe, gâñe hân wañgañe indâgenba togoâp ain arimenâ peniginjâk.” ³⁰ Hain dâmbo Pilipoje dowâk arimbo luâk arekjé emelâk Yesaianje Anutugât den are kulemgoep are oyanđo nângâm hin dâm aikoep, “Den ya oyanđât aregât keiñe nângât me bo?” dâep. ³¹ Hain dâmbo âmâ bau luâk soko are siâ siâ wañdo yeuknej akmâ kindo hin magañep, “Luâk siâñe bo maknijndâpgât nâ nunak oyanmâ keiñe nângâwerângât dâp bo tatâp, aregât gâñe hân wañgan âgâmenâ olowâk tatmâ âmâ keiñe makniñ.” ³²⁻³³ Hain dâmbo hân wañgan âgâmbo olowâk tatmâ ariyat. Akto emelâk Anutuñe den makto Yesaianje kulemgoep are hin,

“Lama are kom gâiwerâmbiâ yân tatmap. Akto lama dumutje hârembiâ âmâ pâlâmje kin-map dop hainâk nângât honj bawa pâlâmje yekmâ kindo den âiân katmâ ikiñjaet pat alepnej makyenjigwopgât dâp gisapkom kombiâ

moep. Akto kombiâ mondo ainba kâmotlupnje biwiyeje yâkgâlân katmâ manbai yâk yeñgât oyañ yekbaigât dâp bo tatâp.”

³⁴ Akto luâk kotdâje den are oyañmâ aregât Pilipo hin aikoep, “Propete luâk areknej ikiñæt me siâgât kulemgoep?” dâep. ³⁵ Hain dâmbo Pilipoñe Yesaianje den kulemgoep are oyañmâ arewa Yesugât den pat âlepnej are magañdo tatmâ ariyat. ³⁶ Arim tu siâ hâlânjmâ arimbela luâk kotdâ areknej hin dâm magañep, “Indâre ek. Tu tatâp. Nâ tu puli niñberâtgât nângân aregât gain aktere ârândâj akberâp?” dâep. ³⁷ Hain dâmbo hin dâm magañep, “Gâje biwige Yesugâlân katmenâ âmâ âlepnej mem tu puli giñberân.” dâm magañdo hin dâep, “Yesu are âmâ Anutugât nannie aregât biwine yâkgât emelâk katân.” dâep. ³⁸ Hain dâmbo âlepnej dâmbo aregât bau luâk soko are mem yeuknej ketugumbo kindo Pilipo akto luâk kotdâ areknej hân wañgañânbâ gem tuân geyiat. Gem âmâ Pilipoñe tu puli añep. ³⁹ Puli añdo tuânba gambela âmâ Anutugât Heakñande Pilipo mem oloñdo arimbo luâk kotdâje Pilipo undâgâto bo akto biwi heroje nângâm hân wañgan âgâm mem ariep. ⁴⁰ Akto Anutugât Heakñande Pilipo mem Asido kepian kato kindo egi. Ekbiâ kepiañje kepiañje arim Yesugât den pat âlepnej makyençim arim Kaisarea kepian ariep.

9

Humoñe Saulo miawaganjep.

¹ Akto sop ain Saulonje Kembugât kâmot gasa akyençim hilip yeñguwerâm akto biwiñje kâláp

agep. Biwiñe kâláp akto Sauloñe Anutugât sumbe kat kat areyençât humoyenjaelân arim kulem esenje niñjetgât ariep. ² Amâ den emetje Damasko ain tatâp aregât humomolupjje hekayençim dâp iraknân manmai luâk me âmbâle mem miawakyekmâ bâtyenjân hikom Yerusalem kepiā meyekmâ togoâkgât kulem esenjaet ulityençiep. Ulityençimbo wanbiâ mem ariep. ³ Akto kulem esenje are mem Yerusalem kepiā hepunmâ Damasko kepiā ewumâk akto âmâ himbimânbâ dewutâ pagaleñe humo gem belek belek akmâ miawagep. Belek belek dâm miawakto hânâñ ge yiep. ⁴ Ge yendo ainâk den siâ hin dâmbo nângâep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâep. ⁵ Hain dâmbo Sauloñe hin dâep, “Kembu gâ niñe.” dâmbo hin dâep, “Nâ nugum watnekmâ manmat ire. Nâ Yesu. ⁶ Agatmâ gâñe kepiā arimenâ âmâ siâñe gain gain akbiatgât miawâk makgiñbiap.” dâep. ⁷ Hain dâmbo olop mali arekñe den are nângâm kinmâ etem metem agi. ⁸ Hain akmâ kinbiâ Saulo âkâ agatmâ ekberâm akto ainâk dewunje hândâk agep. Hain akto aregât galalupjande mem oloñmâ Damasko kepiā ariyi. ⁹ Mem oloñmâ arim manbiâ dewunje hândâk akto sot me tu me wan me wan bo nem mando hilâm âlâwu bo agep.

Ananiaje Saulo mem tu puli ariep.

¹⁰ Akto Damasko kepiā ain gâtñe luâk siâ Yesu kâmolân gâtñe kotñe Anania. Manmâ biwiñe purik dâmbo giwelân Humoñe miawagañmâ kolep. Kondo hin dâep, “Humone, wan den makniñberâm aktât?” dâmbo ¹¹ Humoñe hin

dâm maganjep, “Agatmâ ari. Dâp siâ aregât kotje dâp tâñjâk dâm konmai ain Yudasi siâgât emet tatâp ain arim âgâm luâk siâ kotje Saulo are Taso kepian gâtnej are mem miawakben. Nâñgât. Yâknej nâ ulitniñmâk mandâp. ¹² Uran ulitniñmâ âmâ giwelân hin egep. Luâk siâne kotje Anania yâkgâlân arim âmâ dewunje hulanj akbiapgât kautnjân membiap are egep.” dâep. ¹³ Humoñe hain dâm maganđo Ananiaje hin dâep, “Humo, Saulogât hin dâmbiâ nâñgân. Yâknej âmâ Yerusalem kepio ambolupnej gângât kâmolân mandâi are hilip yenjum hâk hilâlâm yenjim mandâp. ¹⁴ Akto yâknej kotge konmâ manmaen nen mem oloñnenekto Yerusalem kepio purik katmâ arinjetgât Anutugât sumbe kat kat areyenjât humomolupyenjande maganjim kinmâ hungunañbiâ togoâp.” ¹⁵ Ananiaje hain dâmbo hin dâep, “Gâ hanâk yâkgâlân ari. Luâk âmbâle hâroknej nâñgât keiñe nâñgâñjetgât Saulo oloñdere hoñ akniñmâ luâk âmbâle biknej Anutu bo nâñgañmai are akto luâk humomolupyenj akto Yuda luâk biknej areyenjâlân arim keine makmâ miawakmâ makyenjwiap. ¹⁶ Makyenjimbo bikñjande âmâ nâñgâñbiâ bâlimbo aregât siâ siâ aganjbiâ hâk hilâlâm kaknjân manbiap aregât keine maganjbian. Aregât agatmâ ari.” ¹⁷ Hain dâmbo Ananiaje âmâ emet tirip kalañejp ain arim âgâm Saulogât kautnjân mem hin dâep, “Galane Saulo, makgiñdere nâñgâ. Yesu Humoñe dâwân miawakgiñdo egen yâknej dewunge âlepnej akberâpgât akto Anutugât Heaknjande kâriknej akgiñâkgât hunjun niñdo gutân.” ¹⁸ Hain dâm

magañdo hainâk dewunne henepnje gagai akmâ gembo emelâk hârok ektân dâmbo tu puli aŋep. ¹⁹ Hain akto sot om waŋbiâ nendo hagitnej kâriknej agep. Akto tatkâ Yesugât kâmot Damasko kepian mali yâk olowâk mali.

Sauloŋe Damasko kepian manmâ Yesugât keiŋe makyenŋiep.

²⁰ Manmâ âmâ ainâk keiŋe katmâ Sauloŋe Yuda yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiŋe hin makyenŋiep, “Yesu are amâ Anutugât nanŋe mandâp.” ²¹ Hain makyenŋimbo nâŋgâmbiâ dâtnej akto den hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Amâ yâknej âgâlân Yerusalem kepian manmâ luâk âmbâle Yesu kotnej kommâ manmai are hilip yeŋguwerâm akmâ hâk hilâlâm yeŋgiep. Akto Yesugât kâmot in mandâi yâk mem oloŋ yekmâ purik katmâ sumbe kat kat luâk areknej hilip yeŋgunjet dâm Yerusalem kepi-anba iren togoep.” Hain dâm magaŋgi goaŋgi agi. ²² Akto Sauloŋe ain manmâ nâŋgâ nâŋgâne kâriknej akto Yesu amâ Anutuŋe huŋgunaŋdo giep aregât keiŋe dâm miawakmâ makyenŋimbo nâŋgâmbiâ han lâuwâ agep.

²³ Yuda gâtnjande Damasko kepian manmini areknej nâŋgâm manmâ biwiyejne kâlâp akto Saulo komberâm agi. ²⁴ Den akmâ Saulo komberâm kepia ginŋânâk kinmâ hin dâyi, “Saulo in gembo âmâ kondenne momberâp.” dâyi. ²⁵ Hain dâmbiâ Sauloŋe nâŋgâm galalupnej makyenŋimbo hândâgânâk haka humo kâlegenn lugum tâknej hikom giâkom kâtnje haot humo ketugumini are dâtnjânba panbiâ gem hânâŋ kinmâ haka kâlegennba yonâk agatmâ ariepl.

*Saulo Damasko kepia hepunmâ Yerusalem
kepian ariep.*

²⁶ Akto Saulo Damasko kepia hepunmâ Yerusalem kepian ariep. Ain arim Yesugât kâmolân gâtnej penâyeñgiwerâm agep. Penâyeñgiwerâm akto imâ Yesu gâlân gâtnej bo dâm hamep akmâ gala bo aganji. ²⁷ Gala bo aganbiâ aregât Aposolo siâ kotje Banaba yâknej Saulogât denje makberâm akmâ Aposolo yengâlân olonjmâ arim hin dâm makyenjieg, “Humonenjande Saulo dâwân mem miawakmâ âmâ den magaŋep. Magaŋdo Damasko kepian arim ain Yesugât kot den hamep bâlâk makyenjieg.” dâep. ²⁸ Banabane hain dâm makyenjimbo gala aganbiâ olop manmâ Yerusalem kepia are gam ândeajmâ arim Humogât kotje dâm miawakmâ makyenjieg. ²⁹ Hain dâm makyenjim Yuda luâk uliknjân Girik hânân ariyi arekjne purik katmâ togoji yâk yengâlân gâtnej biknej makyenjimbo denyenje gembo âgâmbo akmâ kondenne moâk dâm magaŋgi goaŋgi agi. ³⁰ Akto Yesugât kâmotlupnej yâknej yâkgât den pat nâhgâm Saulo mem olonjmâ Yerusalem kepia are hepunmâ gem Kaisarea kepia arim katbiâ waŋgan âgâmbo mem ikiŋe kepia kotje Taso ain are kato ariep. ³¹ Akto Anutugât Heaknjande Yuda ambolupnej akto Galilaia ambolupnej akto Samaria ambolupnej biwiyenje Yesugâlân kali are memenje akyenjimbo aregât luâk dondâ yâk yengâlân mendugum dewatiyekbiâ dondâ agi aregât biwiyenje sândugiep.

Petoroŋe Yesugât wâtŋjân kinmâ luâk keiŋe bâtnej

kârigiep siâ kotje Ainea are mem heñgemgoep.

³² Petoro hân ain arim togom hâtikom âmâ Yesugât kâmot Lida kepian mali are yeñgâlân ariep. ³³ Arim luâk siâ kotje Ainea egep. Yâk âmâ kei bâtje kârigem yiep. Hain mando hombarj nâmbulân âlâwu bo agep. Are Petoroje hin dâm maganjet, ³⁴ “Ainea Yesu Kristo yâkne heñgem guguâpgât agatmâ gugak tem tâkge loko.” dâmbo ainâk agalep. ³⁵ Âlepjé akmâ agato Lida akto Sadoj amboluprjande ekbiâ dâtje akto biwiyejê Yesugâlân kali.

Petoroje Tabita mem agalep.

³⁶ Akto Yope kepian âmbâle siâ Yesugât kâmolân dewatiel are kotje Tabita den purikje amâ hânângen. Yâkne luâk âmbâle umburuk mali are gala akyenjim tânyenjuep. Hain akmâ manmâ kundat miawaganjdo moep. ³⁷ Mondo lokom âgâm emet kâlenje siân tu pulim katbiâ yiep. ³⁸ Yope kepia are akto Lida kepia are olop kereregâk taliatgât Yesugât kâmolân mendugu ageine Petoro togoâp nângâm luâk lâuwâ hungun yetkiyi. Hungun yetkimbiâ arim hin dâm maganjet, “Kewugu gektetje olowâk hinje arine.” dâmbela âlepjé dâmbo kewugumbela ariyi. ³⁹ Arimbiâ âmbâle momoje talewân are kewugumbela âgâyi. Âgâmbiâ âmbâle kambutje ândeajmâ tatmâ okot nângâ aejmâ indem tatmâ Tabitanje golâ malewân ain sângum parutmâ yeñgiep are hârok hekalanjî. ⁴⁰ Hekalanjiâ Petoroje, “Sopanjet.” dâmbo hârok sopanmâ ge betgen kinbiâ enemjân bam kângom Anutu ulilanjet. Ulilanjmâ âmbâle momoje yiep are ekmâ hin dâm maganjet, “Tabita agatmâ kin.”

dâmbo ainâk dewunje hulañ akto Petoro egep.
41 Ekto Petoroñe bâtnân mendo agatmâ kilep. Kindo Petoroñe yeñgondo âmbâle kambut akto luâk âmbâle bikjé Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok âgâm Tabita momonjânba mem agalep are egi. **42** Ekmâ Tabita momonjânba agalep aregât den pat are magañgi goañgi akbiâ Yope kepian gâtnej biwirâne Yesugâlân biwiyeje kali. **43** Akto Yope kepian malep luâk siâ kotje Simon yâk makao hâkjé gagaim kau hekom parutmâ kato puligomini yâkgât emelan ain Petoroñe sop kâlep tattmâ malep.

10

Ajelo siâñe Konelio miawagañep.

1 Kaisarea kepian luâk siâ malep kotje Konelio Italiagât tembe loko yeñgât damun kautje malep. **2** Yâk akto kâmotlupje arekjé Anutugât den lokom ulilañmâ mali. Hain manbiâ damunyeje arekjé Yuda luâk âmbâle umburuk mali are yeñgât okotje nângâm kotje siâ siâ yeñgim malep. Akto yâkjé Anutu yâkgât heroej nângâm hilâm ârândâj me-paije miep. **3** Hain akmâ manmâ hilâm siân engaine biwiñe mem purik kato Anutugât anjelo siâñe kolep. **4** Kondo tâñâk ekmâ sân sân mem hin dâep, “Kotdâ gain gain?” dâmbo hin dâep, “Gâne Anutu magañmâ denje lokom manmâ luâk umburuk manmai are gala akyeñgimat are Anutu je nângâmbo âlepje akmap. **5** Gârâmâ gâ uñak hoñ bawalupge huñgunyeñgimenâ Yope kepian arim luâk siâ kotje Simon, Petoro are kewugum togowi. **6** Yâk nambeje Simon makao hâkjé gagaim kau

hekom parutmâ kato puligomai aregât emelan tatâp. Akto emet are amâ haru ginjân tatâp.” dâep. ⁷ Añeloñe hain dâm arimbo Konelioñe dâmbo hoñ bawa lâuwâ akto tembe loko yâk yeñgâlân gâtje siâje Anutugât denje lokominep yâk gambiâ ⁸ añeloñe den maganjep are makyenjim huñgun yeñgimbo Yope kepian ariyi.

Anutuñe Petoro biwiñe mem purik katmâ wan siâ hekalajep.

⁹ Arim dâwân yem kinbiâ hauñdo âgâm arimbiâ kezia are tâlágumbo âmâ dewutâ kârikje akto Petoroñe Anutu den maganberâm emet kaknjân âgâep. ¹⁰ Âgâm Anutu maganmâ kinmâ moprje agumbo sot nemberâm aregât, “Sot oñet.” dâmbo sot om tatbiâ ain biwiñe purik âgâmbo hin egep. ¹¹ Himbim hâreakto añeloñe wan siâ mâron humo tuñguñe biken biken hikom mem giâkom katbiâ hânâñ giep. ¹² Akto aregât kêlegen soñgo lâut tonja keiñe keiñe Yuda luâkje bo nemini arekñeak ain yiep. ¹³ Are gembo âmâ himbimânbâ den hin maganjep, “O Petoro, are gâim om ne.” dâmbo ¹⁴ Petoroñe hin dâep, “Kotdâ, nâ hain bo akman. Soñgo kâmbokje bo nene dâmaen hinare bo neman.” dâep. ¹⁵ Hain dâmbo lâuwâñe hainâk dâep, “Are gâim ne, Anutuñe makto âlepnej aktâp are bo neneñe hain bo dâm hepunbiat.” dâep. ¹⁶ Lâuwâñe âlâwuñe hainâk dâmbo mem oloñbiâ himbimâñ âgâep.

¹⁷ Himbimâñ âgâmbo Petoroñe are ekto biwiñjân kulem mendo nângâmbo ârândâj bo akto âmâ Konelioñe hoñ bawalupnej huñgunyeñgiep arekñe togom Simonjât emetnej mem miawakmâ betgen

kinmâ den hin dâm koli, ¹⁸ “Simon kotje siâ Petoro gâ ain tatât me?” dâm koli. ¹⁹ Hain konbiâ Petoroje wan siâ egep aregât nângâm hejgemgom kindo Anutugât Heakñande hin magaŋep, “Nângât. Luâk âlâwu akmâ yâknej undâgât giŋdâi ²⁰ aregât yâk olop gem ariwerâm âmâ nângâmâk bo ak. Luâk are nâŋe makyenjire togoâi.” dâep. ²¹ Hain dâmbo Petoroje yâk yenjâlân gem hin aiyenguep, “Kulâgâtâi amâ nâ ire. Wangât togom nogondâi?” dâep. ²² Hain makyenjimbo hin dâyi, “Tembe loko yenjât humoyeŋe kotje Konelio yâknej Anutugât hamep akmâ gala agaŋmâ yâkgât dewunŋân âlepnej manmap yâkgât Yuda kepia ambolupñande nângâmbiâ ârândâj akmap. Akto Anutugât aŋelo siâ huŋgunaŋdo Konelio miawagaŋmâ gâŋe arim emetŋân magaŋbiatgât magep.” dâyi. ²³ Hain dâmbiâ gala akyenjimbo emetŋân âgâm yeyi.

Yem kinbiâ hauŋdo agatmâ Yope kepiān biknej biwiyenje Yesugâlân katmâ mali yâk olop ariy. ²⁴ Arim dâwân yeyi. Yem kinbiâ hauŋdo agatmâ Kaisarea kepiān ariy. Arimbiâ Konelionje galalupnej akto ginbailupnej olonyekto mendugum lâmyenjum tatbiâ togoyi. ²⁵ Togom Petoroje emetŋân âgâwerâm akto Konelionje kambiamnej âlepnej akto gem enemŋân kâŋgom kotje mem agalep. ²⁶ Hain akto Petoroje mem agatmâ hin magaŋep, “Hepun. Nâmâ gâ hinare luâgâk.” dâep. ²⁷ Hain dâmbo Konelionje kewugu yekmâ emelan âgâmbo Petoroje mendugum tali are yekmâ hin makyenjieg, ²⁸ “Ye Yuda luâk nengât agak meme nâŋgâmai. Nenŋe Yuda luâk bo are gala akyenjim yâk olop tatbaengât dâp bo tatmap.

Nâmâ luâk den siân gâtje luâk ire âmâ bâlejerâm nângâre gemap. Hain akmâ gala bo akyenjigerâm aktere Anutu je hain bo akben dâm aregât kei je makniñep. ²⁹ Aregât kewugu nekberâm togombiâ âmâ den bo koyenjîan. Gârâmâ wangât nâ kewugu nekberâm undâgât niñi aregât kei je makniñbiâ nângâwe.” dâep.

³⁰ Hain dâmbo Konelio je hin maganep. “Nâne kulem siâ ekmâ manmâ gare sop uñak hilâm imbâtje bo aktâp aregât den pat makgiñbe. Nâ emet enjai je Anutu maganberâm aktere âmâ luâk siâ pagaleje olop arekje nângâlân togom nogonmâ hin makniñep, ³¹ “Konelio, Anutu magañmenâ nângâmbo âlepje agep. Akto siâ siâ kalem akmenâ gekmâ nângâ giñdo âlepje akmap. ³² Aregât gâje hoñ bawalupge huñgunyenjimenâ Yope kepian arim ain luâk siâ kotje Simon kotje siâ Petoro are kewugum togowai. Yâk iki je nambeje Simon makao hâkje kau hekom parutmâ kato puligomai aregât emet haru ginjâan tatâp ain yâk olop mandat.” dâep. ³³ Anelonje hain makniñdo ainâk hoñ bawalupne gângâlân huñgunyenjire den mem togombiâ togoât aregât kambiamne âlepje aktâp. Akto togom Anutugât dewunjâan yu taten imâ Humoje den potatmâ giñep are maknengimenâ nângâne. Gâ aregât togoât gârâmâ maknengi.” dâep. ³⁴ Hain dâmbo Petoro je hin makyenjieg, “Anutu je luâk nengât agak meme nenjaet nângâm hin dâmap, “Luâk hârok dopyeje konogâk akmai.” dâmap are hinje nângâm heñgemgoân. ³⁵ Luâk kâmotje kâmotje yâk yenjâlân gâtje bikñande Anutu

gala aganjmâ agak meme âlepnejâk akyenjimai
 aregât meyekbiapgât dopne tatâp. ³⁶ Akto
 Anutuñe propete luâklupje hunjgunyenjimbo Israe
 nengât hutnenjân togom Anutuñe hoj bawajé
 hunjunañdo gem damunyeje akbiap dâmini are
 Israe luâk nengâlâk bo. Luâk kâmotje kâmotje
 nen hârok damun nenje akbiap aregât den pat
 âlepnejé are biwiyeje sândugeâkgât makyenjim
 gayi are âmâ Yesu yâkgât keiñe ye nângâmai.
³⁷ Akto Yohanenje biwiyeje Anutugât katbiâ
 tu puli yengiwe dâmbo ain gâtñande Galilaia
 akto Yudaia hân tânâmnjân kulem keiñe keiñe
 miawakto ekbiâ dâtnej agep aregât patnej nângâyi.
³⁸ Akto Anutuñe ikiñe Heaknej hunjunañdo Yesu
 Nasarete kepian gâtnej are memene aganjo aregât
 wâtnjân manmâ hân biken biken arim togom
 gala akyenjim malep. Akto Niambi bâleñande
 luâk mem hilip yenguep are mem heñgemyeñgum
 metiep. Akto Anutuñe tângombo âi hain miep
 aregât ye nângâi. ³⁹ Akto Yerusalem kepian
 akto Yuda luâk nen manmaenâñ ain nen olop
 manmâ kulem keiñe keiñe mendo are ekmâ
 meteyion. Akto lâwinâñ kombiâ moep. ⁴⁰ Mondo
 hilâm âlâwuñe bo akto Anutuñe memene aganjo
 momonjânba agato egion. ⁴¹ Agatmâ luâk hanâk
 hanâk yengâlân bo miawagep. Nengâlânâk
 miawakto egion. Anutuñe nune pat dâm
 menenekto malion nengâlânâk miawagâk dâmbo
 hainâk miawagep. Momonjânba agato yâk olop sot
 nem angi goangi akmâ den magangi goangi agion.
⁴² Akto Anutuñe golâ manden me emelâk moyi
 nen hârogâk Yesuñe den dâm hârenengiwiap aregât

luâk kautnej kalep. Akto Anutuňe Yesugât den pat âlepnej ire luâk kâmotnej kâmotnej makyenjinet dâm aregât makmâ nengiep. ⁴³ Akto ulikñân propete luâklupnande Yesugât den hin dâyi, siâne biwiňe Anutuňe hungunaňdo gewiap yâkgâlân kato Anutuňe nanjaet kotjaet akmâ luâk aregât dosa hepunaňbiap.” dâep.

Anutugât Heakñande Yuda luâk bo are kautyenjân mem tânyenjuep.

⁴⁴ Petoroňe den hain dâm makyenjimbo nângâm tali are yençâlân Anutugât Heakñe giep. ⁴⁵⁻⁴⁶ Gem kautyenjân mendo elewetyeňe purik âgâmbo den siâ siâ makmâ Anutu magaňmâ kotnej mem agatbiâ aregât Yope kepian gâtnej Yuda luâk Petoro olop togoyi arekñe yekbiâ dâtnje akto han undup agi. ⁴⁷ Hain akbiâ Petoroňe hin dâep, “Ulikñân Anutuňe Heakñe hungunaňdo nengât kaknenjân giep. Akto hainâk uňak kepia ambolupnej yençât kakyenjân geâp, aregât niňande tu puli yençiverengât makmâ hârewiap?” ⁴⁸ hain dâm luâk âmbâle bikñe tu puli yençim Yesu kotnej konjet dâm makyenjimbo hain agi. Hain akmâ Petoro mem gangerâmbiâ âmâ yâk olowâk manbiâ hilâm amon siâ bo akto ariep.

11

Yerusalem kepijan gâtnej Yesugât kâmot Petoro olop magaňgi goňgi agi.

¹ Aposolo akto Yuda luâk âmbâle bikñe Yudaia hânâna manmâ biwiyeňe Yesugâlân katmâ mali arekñe Yuda luâk bo manmai are Anutugât den nângâm lokoyi are yençât pat nângâyi.

² Nângâmbiâ Petoroŋe Yerusalem kepian purik katmâ arim âgâmbo Yuda luâknej Petoroŋe hain agepgât nângâmbiâ ârândâŋ bo akto hin maganji, ³ “Gâŋe âgâlân hâkyeŋe bo gâi yeŋgiyi are yeŋgât hutyeŋjân arim bâtyeŋjânba sot mem nien are nângâenje bâliep.” ⁴ Hain dâmbiâ aregât Petoroŋe wan me wan miawagep aregât keiŋjânbak den pat makyenjieg. ⁵ Makyenjim hin dâep, “Nâŋe âgâlân Yope kepian manmâ Anutu maganjmâ âmâ biwine purik kato humoŋe biwinâŋ den kato hin egân. Mâron humo hainare himbimânbak gem gem keinâŋ giep. ⁶ Gembo âmâ are ekmâ heŋgemgoân. Katip are kâlegen soŋgo lâut toŋga keiŋe keiŋe Yuda nen bo nemaen hain arekneâk yiep. ⁷ Yendo ektere âmâ himbimânbak den siâ hin dâmbo nângâŋ, “Petoro are gâim om ne.” dâmbo nâŋe hin dâŋ, ⁸ “Humo, nâ bo. Hainare kâmboknej bo neman.” ⁹ Hain dâre himbimânbak den lâuwâŋe hainâk dâm makniŋep, “Anutuŋe imâ nenerje dâmap are amâ bâleŋe bo dâwen.” hain dâm makniŋep. ¹⁰ Hain akto lâuwâŋe âlâwuŋe hainâk dâmbo himbimâŋ âgâep. ¹¹ Âgâmbo ainâk Kaisarea kepian gâtnej luâk âlâwu akmâ Konelionje hunjung yenjimbo togoyi. ¹² Togom mem miawaknekbiâ Anutugât Heaknjande hin makniŋep, “Gâ yâk olop ari. Nângâmâk bo akben.” hain dâmbo arienŋe Yesugât kâmolâŋ gâtnej luâk nâmbulâŋ konok ire olowâk ariyion. Arim tembe loko yeŋgât humoyene siâgât emelan âgâenje den hin dâm maknengiep, ¹³ “Nâ emelan âgâre anjelo siâŋe miawak niŋmâ hoŋ bawalupne hunjung yenjire Yope kepian arim luâk siâ kotnej Simon Petoro are kewugum togowi.

¹⁴ Togombiâ den makto âmâ nâ akto nângât ginbailupne âlepnej akmâ manbaigât ajeleñje hain dâm makniñep.” dâep. ¹⁵ Konelioñje hain dâmbo nâje den hâuñje makyenjim kindere sop ainâk Anutugât Heakjande kakyeñân giep. Ulikjân nengâlân Anutugât Heakjande kaknenjân giep hainâk sop ain kakyeñân giep. ¹⁶ Gembo ekmâ âmâ ulikjân Yesuñje den maknengiep are nângâm heñgemgoân, “Yohaneñje tu puli yengiep gârâmâ nune Heakjne are huñgunañdere kakyeñân gewiap.” Yesuñje den hain dâep are nângâm heñgemgoân. ¹⁷ Akto nenne biwinenje Yesu humo Anutuñje huñgunañdo giep aregâlân katmâ mandenje âmâ Anutuñje ikiñje Heakjne nengât huñgunañep hainâk yeñgâlân huñgunañep. Aregât nâje Anutu hamiañbiangât dopñe bo tatâp.” ¹⁸ Petoroñje hain dâm makyenjimbo nângâm biwiyeñje heroñje akto hin dâyi, “Anutuñje ulikjân nengât biwinenje kârikje agep are goañnengiep. Goañnengimbo biwinenje Yesugâlân katenje hilip nenguwiapgât dop bo agep. Dâ uñak âmâ Anutuñje Yuda luâk bo manmai are oloñ yekto Yesugâlân biwiyeñje kali aregât bâlenjande hilip yeñgu yengugât dop bo agep.” dâyi. Dâm nângâm Anutugât kotje mem agatmâ kombiamyenje âlepnej agep.

Banabaje Antiokia kepian arim Yesugât keiñje makyenjieg.

¹⁹ Akto emelâk luâk kotje Stepano kombiâ moep ainâk Yesugât kâmotlupnej bikñje yeñgum wavyekbiâ potalakmâ bikñjande Poinike hânân ariyi. Akto bikñjande Antiokia akto Kipiro ariyi.

Arim manmâ Yesugât den pat âlepñe are Yuda luâk makyenjiyi. ²⁰ Hain akbiâ hutyenjân gâtñe luâk bikñe Kipiro kepian gâtñe akto Kirene hânân gâtñe luâk arekñe Antiokia kepian arim Yesu Humogât den âlepñe are kepia ambolupñe Girik gâtñe are makyenjiyi. ²¹ Makyenjimbiâ Anutuñe meme akyenjieg aregât luâk âmbâle dondâñe Yesugât kâmolân dewatiyi. ²² Hain akbiâ aregât den pat arekñe sambelem Yerusalem kepian Yesugât kâmot mali are yeñgâlân arimbo nâñgâm Banaba huñgun añañbiâ Antiokia kepian ariep. ²³ Arim Anutuñe ukenñe nâñgâyeñgim damunyeñe agep are ekmâ kambiamñe âlepñe agep. Akto luâk âmbâleñe biwiyeñe Humogâlân katmâ mali hainâk akjet dâm aregât den kârikñe makyenjieg. ²⁴ Banabañe biwiyeñe Yesugâlânâk katmâ mando aregât Anutugât Heakñande meme aganđo âlepñeâk malep. Akto den pat makyenjimbo nâñgâm luâk âmbâle dondâñe Yesugâlân biwiyeñe katmâ mali. ²⁵ Akto Banabañe Saulo ekberâm Taso kepian ariep. ²⁶ Arim mem miawakmâ kewugumbo Antiokia kepian togoiyat. Togombela Yesugât kâmot olop mali. Manmâ Yesugât den pat âlepñe are makyenjim manbela hombaj konok bo agep. Akto Antiokia kepian Yesugât kâmot are yekmâ okot âlep akmâ kotyeñe Kristogât kâmot yeñgonli.

²⁷ Sop ain Anutugât den makmâ miawagi areyenjât hutyenjânba bikñande Yerusalem kepianba gem Antiokia kepian ariyi. ²⁸ Akto areyenjâlân gâtñe siâ kotñe Agabo are Anutugât Heakñande hân ain mop humo miawakbiapgât

magańdo aregât den kârikje siâ makyenjieg. Makyenjimbo luâk kotdâ siâ kotje Klaudio Roma kepian malep sop ain mop humo are miawagep. ²⁹ Akto biwiyeňe Yesugâlân kaliňe den are nângâm puli me wan me wan tatyenjieg are mendugum katbiâ galalupyene Yuda hânâñ mali are yeňgâlân ariâk dâm kali. ³⁰ Hain akmâ puli mem menduguyi are Banaba akto Saulo yâk yetkimbiâ mem arim Yesugât kâmot Yuda hânâñ mali are yeňgât galalupyene yeňgiyat.

12

Heroteňe dâmbo Yakobo kombiâ mondo Petoro mem lope kâlegen katbiâ talep.

¹ Sop ain luâk kotdâ siâ kotje Herote yâkje, “Yesugât kâmotlupje yeňguwe.” dâep. Dâmbo Herotegât kâmotlupjande Yesugât kâmotlupje luâk âmbâle yeňgum hâk hilâlâm yeňgim mem kala busi emet kâlegen katyekbiâ tali. ² Hain akbiâ Yohanegât teuňe Yakobo yâkgât dâmbo tâwâtje ewumbiâ moep. ³ Hain akto Yuda luâkje yâkgât ukenje akbiâ yekmâ tembe loko hin makyenjieg, “Petoro yâkâ hainâk aganjet.” dâmbo mem kala busi emet kâlegen katbiâ talep. Akto sot bo kaulemap aregât sopje miawakto sumbe omberâmbiâ âmâ ainâk kala busi kâlegen katbiâ talep. ⁴ Katbiâ tato sumbe om nembiâ bo akto Heroteňe Petoro den âiân katberâm aregât hoj bawalupje makyenjimbo lâuwârje mem kala busi kâlegen katbiâ tato tembe loko 16 tatmâ Petoro ariwop dâm damunje kârikje agi. ⁵ Ariwop dâm tembe loko humoyenjande âi hârem yeňgimbo kâmot

imbât siâkâ lâmgombiâ lâmgombiâ akmini. Akto Yesugât kâmotlupñjande den are nângâm Petorogât hilâm ârândân Anutu ulilanji.

Anjelo siâje Petoro mem oloñdo lope kâlegenba gem ariep.

⁶ Akto Heroteñe Petoro mem den âiân katberâm agep aregât sopñe tâlâguep. Akto emet bo hauñdo hândâkñjân tembe loko damun lâuwâje Petoro mem tâk kârikñe kotñe sein arekñe hikom katbela hutyetñjân asiñ yiep. Akto tembe loko bikñjande betgen kinmâ damungoyi. ⁷ Damungom kinbiâ Humogât anjelo siâje yâkgâlân pagaleñe olowâk miawakmâ kindo âmâ pagaleñe arekñe emet kâlegen pagalembo anjeloñe Petoro goañmâ hin dâep, “Agatmâ kin.” dâmbo tâk kârikñe are hulañ akto Petoroñe agalep. ⁸ Agato anjeloñe hin magajep, “Hâk pekeñege lalakmâ kei pekeñege mem lugu akmenâ nâ olop arire.” dâep. Hain dâmbo lauñe lokoep. ⁹ Lauñe lokom âmâ lope kâlegenba gem Petoroñe han lâuwâ akmâ anjeloñe wan agep are giwelân ekmâ bunñe bo dâm nângâep. ¹⁰ Hain nângâm kindo betgen tembe loko kili are ewangi yekmâ arewa arim tembe loko kili arekâ hainâk ewangi yekmâ arim haot bâinjângen arim hâñgi kârikñe pali ain arimbela ikiñjak lewulakto arewa gem ariyiat. Akto gem dâwân anjelo are ainâk heambugep. ¹¹ Heambukto Petoro ainâk biwiñe hulañ akto hin dâep, “Hinñeâk âmâ bunñe nângâm henjgemgoân. Humoñe anjelo huñgunanjo gem Herotegât tâk kârikñjânba akto Yuda luâk bikñe yenjgâlânba mem oloñnektâp.” dâep.

12 Hain dâm arim Yohane kotje siâ Mareko memeñe kotje Maria yâkgât emelan ariep. Arimbo âmâ luâk âmbâle dondâ mendugum tatmâ Anutu ulilañmâ tali emet ain âgâep. **13** Ulilañmâ tatbiâ Petoroje âgâm emet dawalañjân kinmâ, “Woa” dâep. Hain dâmbo hoj bawa âmbâle siâ kotje Rode togom hângiân talep. **14** Ain tatmâ nângâm hin dâep, “Mâ, Petorogât den hin.” dâm mârum biwiñe heroje akmâ hângi bo mem katmâ âmâ emet kâlegen âgâm hin makyenjieg, “Petoro ina togo hângiân kindâp.” dâep. **15** Hain dâm makyenjimbo nângâm, “Biwige gulip aktâp.” dâyi. Hain dâm maganbiâ kârikje akmâ dâep, “Bo. Bundâk togo yu hângiân kindâp.” dâep. Hain dâmbo hin dâyi, “Otneñande mon togo kindâp?” dâyi. **16** Hain dâm maganji goangi akbiâ Petoroje hainâk kârikjeâk, “Woe” dâmbo hângi mem katmâ Petoro ekmâ sân sân membiâ dâtje agep. **17** Dâtje akto bâtjande koratyenjum, “Den yonjâk” dâmbo den yonjâk tatbiâ Humoje kala busi emet kâlegenba mem hulanjep aregât den pat makyenjieg. Hain makyenjimbo nângâm heroje akbiâ hin dâm makyenjieg, “Den pat ire Yakobo akto galalupjje makyenjinjet.” dâm hepun yekmâ gem siângen ariep.

Heroteje bâleje akmâ aregât hâuße miep.

18 Emet haundo tembe loko arekje Petoro undâgâtmâ gain gain aktâp dâm han lâuwâ agi. **19** Hain akbiâ Heroteje hâwât yekmâ, “Mem miawaknjet.” dâm makyenjimbo undâgâtmâ arim tembe loko biknjande Petorogât makyenjimbiâ pâpkom kinbiâ aregât tembe loko mojetgât dâep.

Akto Herote Yuda hân hepunmâ Kaisarea kepian ge malep.

²⁰ Akto sop ain Heroteqe Tiro akto Sidoj kepia ambolupne are gasa akyenqiep. Gasa akyenqimbo aregât kepia ambolupjande mendugum den are makmâ hejgemgowerâm akmâ luâk kotdâ siâ kotje Bilasto Herotegât hoj bawalupne yenqât humoyene malep yâkgât dâmbiâ tân yenguep. Tân yenjumbo benje wan me wangât magaŋgi goaŋgi akmâ Herotegât hân arewa sot meyigât gala aganberâm Heroteqe den are purik katyenqiviapgât den kalep, ²¹ are tâlâgumbo aregât luâk kotdâgât sângum mendo âgâmbo dewun yenjân kinmâ luâk kotdâ yenqât tatalân tatumâ den makyenqiep. ²² Makyenqimbo luâk hârokqe den humo akmâ hin magi, “Den ire luâk denje bo. Den ire âmâ Anutugât denje hinare.” dâyi. ²³ Hain dâmbiâ Heroteqe den are nâŋgâm Anutugât nâŋgâmbo giep aregât Anutuqe aŋelo siâ hunjunaŋdo gem kondo nane bâleŋjande tepne igim hârembo moep. ²⁴ Gârâmâ luâk âmbâle dondâne Anutugât den nâŋgâm biwiyeqe Yesugâlân katmâ mali.

²⁵ Akto Banaba akto Saulo yâk âi yetkiyi are mem metem Yerusalem kepia hepunmâ Antioquia kepian purik katmâ ariwerâm Yohane kotje siâ Mareko kewugumbela olowâk ariyi.

13

Banaba akto Saulo âigât ariyat.

¹ Yesugât kâmotlupne Antioquia kepian gâtne Anutugât den makmâ miawagi akto den

makyenjimini are yenjât kotoyeje hin. Banaba akto hâk heleñ siâ kotje Simeon akto Lukio Kirene hânângâtne akto Manaen are luâk kotdâ Herote olop nananjânbak manmâ gala konok akmâ maliat. Akto siâ kotje Saulo. ² Yâkje Anutu magaŋberâm aregât sot bâlâk manmâ âmâ hilâm siân tatbiâ âmâ Anutugât Heakjande den hin makyenjieg, “Banaba akto Saulo âi dâm hârem yetkiâñ are membiandatgât katyelekbi.” ³ Hain dâmbo aregât den lokom Anutu ulilaŋmâ sot bâlâk manmâ âmâ kautyetjân mem âiâñ ariet dâm hunjung yetkimbiâ Yohane kotje siâ Mareko are kewugumbela olop ariyat.

Elimagât keiñe.

⁴ Arimbiâ Anutugât Heakjande hunjung yenjimbo Seleukia kepian ariyi. Ain arimbiâ waŋga siâŋje meyekmâ Kipiro hân haru tânâmjân talep ain ariep. ⁵ Ain arim katyekto waŋganba sopanmâ gem Salami kepian ain ariyi. Ain arim Yuda yenjât den emetjân âgâm Anutugât den pat âlepnej are makyenjiyat. Makyengimbela Yohane kotje siâ Mareko arekje tânyetkuep. ⁶ Arewa hân biken ariwerâm akmâ kepia kotje Papo ain tali. Ain tatmâ Yuda yenjât luâk kâmbokje siâ kotje Barayesu akto kotje siâ Elima are egiat. Yâkje âmâ galalupnej heyenjim hin dâep, “Nâ Anutugât den bunnej makyengiman. Akto nâ Anutugât hoñ bawa mandân.” dâep. ⁷ Hain dâm âmâ kiap siâ Seregio kotje siâ Paulosi yâkgât gala malep. Seregio yâk âmâ nâŋgâ nâŋgâne olop malep. Akto Anutugât den are nâŋgâwerâm akmâ Banaba akto Saulo mem oloŋyelegep. ⁸ Mem oloŋyelektô ainâk

luâk kâmbokļe Elim arekļe, “Galane Seregiōne biwiļe Yesugâlân katbop.” dâm denyetļe kakļān makmâ koyetkiep.⁹ Den koyetkimbo aregât Saulo kotļe siâ Paulo yâkļe Anutugât Heakñande meme aganepgât owâiļeâk Elim tâñâk ekmâ kinmâ hin magaņep, ¹⁰ “Gâ Hiangi amboļe yâkgât nanļe aregât luâk agak meme bâleļe mem manmai yâk yenčât gala aktât. Akto wan me wan âlepļe aregât gasa aktât. Akto hiangi luâk manmat. Aregât Humogât den bunļe are bo nângâjet dâm aregât heyenčimat. Gâ biwige bâleļe. ¹¹ Aregât hâuļe Humoļe giňberâpgât dewunge hândâk akto yâñâk man.” dâep. Hain dâmbo ainâk dewunge hândâk akto luâkļe bâtnâñ menekbiâ ariwerâm luâk yenčât undâgâtmâ gem ariep. ¹² Gem arimbo Seregiōne are ekto dâtnje akto Anutugât den are nângâmbo âlepļe akto biwiļe Yesugâlân katmâ den lokom malep.

Pauloļe Antiokia kepia Pisidia hân tâñâmļâñ talep ain arim Yesugât keiļe makyenčiep.

¹³ Paulo galalogâtļe olowâk Papo kepia are hep-unmâ wanđan âgâmbiâ meyekmâ arim Pampilia hân are ginnâñ Perege kepia haru ginnâñ talep ain arim katyegep. Katyekto arewa Yohane kotļe siâ Mareko yâk hepunyelekmâ Yerusalem kepiān purik katmâ ariep. ¹⁴ Arimbo yâk yetneâk âmâ Perege kepia are hepunmâ arim Pisidia hân tâñâmļâñ Antiokia kepia ain ariyat. Ain arim Sarereâñ Yuda luâk yenčât den emetnâñ âgâm mendugum taliâñ ain âgâmbela olop tali. ¹⁵ Akto yâk yenčât damun siâļe agatmâ Mosegât den kârikļe are akto Anutuļe makto kulemgoyi are

oyando nângâmbiâ âmâ damunñande Paulo akto Banaba hin dâm makyetkiep, “Galalogâtne, luâk âmbâle nen biwinenje mem kâriknej ketuguâkgât den siâ âlepnej maknengimbela nângâweren me bo?” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo Pauloñe agatmâ bâtnjande koratyenjgum hin makyenjgiep, “Israe luâk galalupnetje akto Israe luâk bo yeñgâlân gâtnej biwiyeje Anutugât hamewakmâ mandâi. Akto ye hârok makyenjire nângânet. ¹⁷ Israe luâk nengât Anutu yâknej bâgilupnenje mem katyekto Aigita hânâñ manbiâ âmâ tânyenjumbo miawakmâ dondâ agi. Akto Anutugât kârikñân kinbiâ ainba kewuguyekmâ togoyi. ¹⁸ Togom hân kamitñân katyekto manbiâ gala akyenjimbo manbiâ âmâ hombañ 40 agep. ¹⁹ Akto Kanañ hânâñ luâk kâmot 7 are Anutuñe hilipyenjumbo bâgilupnenñande hân are mem amboñe akmâ manmâ gayi. ²⁰ Manmâ gambiâ gambiâ hombañ 450 bo agep. Akto sop ain damunlupyene katyekto siâkâ sopñân sopñân damunyeje agi. Damunyeje akmâ gambiâ Propete luâk siâ kotñe Samue are miawagep. ²¹ Miawakto âmâ luâk humogât dâmbiâ Anutuñe Bensamingât kâmolân gâtnej kotñe Saulo miep. Saulo amâ Kisigât nanje yâknej damunyeje akto hombañ 40 bo agep. ²² Bo akto are watmâ yâkgât gewâkñân Dawidi are katmâ Anutuñe hin dâep, “Nâje Yesegât nanje Dawidi yâkgât nângâre ârândâñ aktâp. Wan me wangât dâre are lokom manbiap.” dâep. Hain dâm damunyeje ak dâm kalep. ²³ Aregât bunje Dawidigât kâmolân gâtnej Yesu Israe luâk nengâlân miawagep. Nengâlân miawakmâ damun nennej agâk dâm yâkgât pat mak-

nengiep are bunje agâk dâm ²⁴ Anutuŋe Yohane son̄ hun̄gun aŋdo miawagep. Miawakmâ Israe luâk hârok hanyen̄e purik kato Anutugâlân arinjet dâm tu puli yeŋgiwerâm den kârikne makyen̄iep. ²⁵ Akto Yohane âi miep are bo akberâm akto âmâ luâk hin dâm makyen̄iep, “Nâŋgât niŋe dâmai? Togom damun nenje akbiap are nâ hinare bo. Ikiŋak hâmbâi togowiap. Yâkgât ito golianđere bo ârândâŋ akbiap.” dâep.

²⁶ Galalupne Abrahamgât kâmot ye akto Yuda gâtne bo manmai yeŋgâlân gâtne Anutugât hame-wakmâ manmai, ye makyen̄ire nâŋgâŋet. Anutuŋe nen hememgât dop akmâ hilip aguwâengât nenekmâ Yesu hun̄gun aŋdo giep. ²⁷ Yerusalem kepia ambolupne akto damunlupyeŋjande Yesugât keiŋe akto propeteŋe kulemgoyi aregât keiŋe bo nâŋgâm heŋgemgom bugâ neâk dâm aregât makmâ hâreaŋji. Makmâ hâreaŋbiâ mondo ainâk Propete luâk are yeŋgât den kârikne are Sarere ârândâŋ oyaŋmâ manmaen are bunje agep. ²⁸ Akto Yesuŋe dosa siâ bo agepgât yâkgât dosaŋaet undâgâtbiâ bo akto hanâk kârikne akmâ kautyeŋe orem lâwinâŋ moâk dâm Pilato magaŋmâ hâwâtbiâ denyeŋe nâŋgâmbo kombiâ moep. ²⁹ Anutuŋe hun̄gunaŋdo gewiapgât den kulemgoyi are amâ miawakto lâwinâŋ kombiâ mondo lokom arim sumâŋ katbiâ yiep. ³⁰ Yendo arewa Anutuŋe momonjâŋba mem agalep. ³¹ Mem agato emelâk Galilaia hân hepumâ Yerusalem kepian olowâk ariyi yâk yeŋgâlân hilâmne hilâmne miawak yeŋgimbo den magaŋgi goaŋgi agi. ³² Miawak yeŋgimbo âmâ Anutuŋe bâgilupnen̄e yeŋgât makmâ hâriepl are bunje agâk dâm Yesu goaŋdo momonjâŋba agalep,

aregât pat âlepnej dâm makyenjimaen. ³³ Akto Yuda yenjât kep keñgu lâuwâje agi aregât den kulemgoyi are tatâp.

Anutuñe nanjaet hin dâep, “Gâmâ nânjât nanne gârâmâ nânje uñak meñgektân.”

³⁴ Akto Yesuñe momoñâンba agalep are âmâ hâmbâi lâuwâje bo mombiap, aregât Anutuñe nanjaet den hin dâep,

“Ulikñân nânje Dawidi aganjân aregât nânjâm heronej akmâ agak meme ârândâj agep. Akto hainâk gângât dâm akgiñbian.”

³⁵ Akto Yuda yenjât kep keñgu siâ Dawidiñe hin kulemgoep are tatâp,

“Anutu humo gâñe hoñ bawage âlepnej nâ hepun nekmenâ mom âmâ bo hambuwian.” dâep.

³⁶ Dawidiñe den kulemgoep amâ ikiñjaet bo kulemgoep are nânjâmaen are Anutuñe âi makmâ hârem wanjep. Are luâklupnej yenjâlân âi mem metem âmâ moep. Mondo bâgilupñjaet sumân hangombiâ hambuep. ³⁷ Akto Anutuñe Yesu mem agalep are âmâ bo hambuep. ³⁸ Galalupne nânje makyenjire nânjâjet. Dosa bâleñe hepun yenjawiap aregât âmâ Yesu miawagepgât dennej dâm makyenjiverâm aktân. ³⁹ Mosegât den kârikñe arekñe dosanenje hepun nengiâk dâm aregât ewum hâumgoyi. Yeñe Yesugâlân biwiyeñe katbiâ yâkñe âmâ âlepnej dosayeñe hepunbiap. ⁴⁰⁻⁴¹ Akto ulikñân Propete siâñe den siâ kulemgoep are tatâp. Anutuñe den hin dâep,

“Wangât den hâkâñ akmâ mandâi? Yeñe ire nânjâmbiâ dâtñe akto ain mombai. Haingât

yençâlân wan me wan iraknej siâ uŋak ketuguwerân aregât pat makyençimbiâ yenje hiaŋgiâi dâmbiâ biwiyeñe kâriknej akbiap.” Anutuñe hain dâep.

Ye aregât dopñe akbâigât den are heŋgemgom nâŋgâwi.” Pauloñe hain dâm makyençiep.

42 Hain dâm dewunyeñânba gembo Banaba olop sopanberâm akbela ain kili areknej togom hin makyetkiyi, “Sarere siân iren âgâenje purik katmâ iregâlâk togom maknengimbela nâŋgâm heŋgemgowaen.” dâyi. **43** Hain dâm gembia kâmot kili are yençâlân gâtnej biknej akto Yuda luâk biknej akto Yuda luâk bo manmai areknej Yuda yençâlân dewatiyi yâknje âmâ Paulo akto Banaba hamiyetjân arim mem watyelekbiâ hin dâm makyençiyat, “Anutuñe ikiñe hanñaet akmâ yençât okotnej nâŋgâep aregât pat hâkâne bo aknej. Biwiyeñe yâkgâlânâk katnej.” dâm makyençiyat.

44 Akto Sarere siân Anutugât den nâŋgâwerâm ukenne agi areknej hamepnej olowâk togoyi.

45 Togombiâ Yuda luâknje yekmâ hin dâyi, “Hepun nenekbiâ kotnenje gewop.” dâm nâŋgâm aregât Paulogât dennej are hâkâñ akmâ yâkgât den are mem geyi. **46** Hain akbiâ aregât Paulo akto Banaba yâknje kâriknej akmâ hin dâm makyençiyat, “Yuda luâk ye makyençietnej nâŋgâjet. Anutugât den yençâlân soŋ togoâk Anutuñe hain dâm kalep. Den aregât hâkâñ akmâ manman kârikñae den pat are hâkâñ akberâm borâi aregât ye hepun yekmâ Yuda luâk bo manmai yâk yençâlân ariweret.

47 Haingât Anutuñe hin dâep,

“Nâŋe gâ pagaleñe aregât dop hainare kat gektere Yuda luâk bo manmai yengâlân arim nâŋgât den makmâ miawakyenjiwen. Akto luâk âmbâle hârokñe biwiyeñe nâŋgâlân katbiâ meyekbiangât kat gektere hân bâinjângen arim makben.” dâep.

Anutuñe hain dâmbo propete siâne kulemgombo oyanjmâ den ire netgât kulemgoep dâetñe hunjün netkimbo ariweret.” dâiat.

48 Hain dâmbela Yuda luâk âmbâle bo manmai den are nâŋgâm hin dâyi, “Amâ Humogât den.” dâmbiâ aregât biwiyeñe heroñe aget. Akto Anutuñe ikiñe ukenjaet akmâ luâk âmbâle tân yenjumbo biwiyeñe Yesugâlân kali. **49** Akto Humogât den are makmâ maganji goanji akbiâ den arekñe sambelem arimbo luâk âmbâle ain mali are hârokñe nâŋgâyî.

Paulo akto Banaba watyelekbiâ ariyat.

50 Haingât Yuda luâk arekñe âmâ kepia aregât luâk humo akto âmbâle humo Anutugât den lokonerâm Yuda yengât kâmolân dewatim mali, are hanyenjân gembiâ biwiyeñe kâláp akto Paulo akto Banaba hanâk gasa akyetkiyi. Hain akmâ watyelekbiâ ariyat. **51** Ariwerâm kinmâ Yuda luâk dewunyeñjân yeñaet agak meme bâleñe are dop kom keiyetñjân gagap talep are pañ pañgom panmâ hepunyekmâ gem Ikonionj kepian ariyat. **52** Arimbela Antioquia kepia ambolupñe biwiyeñe Yesugâlân kali arekñe heroñe akbiâ Anutugât Heakñande dondâ tânyeñguep.

14

*Paulo akto Banaba yâkje Ikonionj kepiar arim
Yesugât keiye makyençiyiat.*

¹ Akto hainâk Ikonioŋ kepiar arim âmâ Yuda luâk yençât den emetnâŋ âgâm Yesugât keiye makyençimbela nâŋgâyi. Nâŋgâm Yuda luâk âmbâle akto Yuda luâk âmbâle bo manmai dondâŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali. ² Akto Yuda luâk bikŋande Yesugât den are hâkâŋ akmâ mem ge katberâm agi areknej Yuda bo manmaiâŋ gâtnej areyençât hanyenâŋ gembia biwiyeŋe kâláp akto aregât Paulo akto Banaba gasa akyetkiyi. ³ Gasa akyetkimbiâ kepia ainâk manmâ Humogât den are makyençim manbela sop kâlep agep. Akto Anutuŋe luâk âmbâle gala akyençim damunyeŋe akberâm agep aregât keiye makyençimbela are bunje agâk dâm Anutuŋe meme akyetkimbo kulem keiye keiye mem hamep bâlâk maliat. ⁴ Hain akbela yelekmâ Yuda bo manmaiâŋ gâtŋande potalakmâ bikŋande yâk yetgâlân dewatiyi. Akto bikŋande Yuda luâk yençâlân dewatiyi. ⁵ Hain akbiâ haminjâŋen kepia ambolupŋe akto Yuda luâk bikŋande damunyeŋe olowâk agatmâ Paulo akto Banaba bâleŋe akyençim kâtnej yetkuwerâm agi. ⁶ Aregât kepia are hepunmâ Likonia hân ain Listera akto Derebe kepia lâuwâ are talialâŋ ain arim ândealjmâ âi mem maliat. ⁷ Kepia ain arim Yesugât den pat âlepŋe are makyençim maliat.

*Listera kepia ambolupŋande Paulo akto Banaba
yelekmâ hewukŋe luâk togoat dâyi.*

⁸ Akto Listera kepian luâk siâ malep aregât keiñe bâliep. Are memeñjaet tepñânbak hainâk miawakmâ yân talmâ gaep. ⁹ Hain talmâ gaminep are Paulonje ekmâ Yesugât dâmbo nângâm tato âmâ Paulonje luâk aregât biwiñjaet keiñe ekmâ nângâep. Ekmâ hin nângâep, “Luâk ireknje biwiñje Yesugâlân katâpgât Anutuñe heñgemgowerâp.” dâep. ¹⁰ Hain dâm konmâ hin dâm magañep, “Agatmâ kin.” dâmbo ainâk luâk areknej agatmâ sopanmâ bam gulep. ¹¹ Hain akto luâk kâmot humo kili areknej Paulonje kulem ketuguep are ekmâ yeñe denyeñâñ hin dâyi, “Hat sinduk siâñe luâk akmâ hutnenñâñ miawakmâ mandat.” hain dâyi. ¹² Dâ Banabagât âmâ, “Hat sinduk humoyeñe siâ kotnej Dia aregât nambeñe.” konmâ dâyi. Dâ Paulonje âmâ den makmâ malepgât, “Hat sinduk siâ kotnej Hemesi are âmâ Paulogât nambeñe yâknej den maknengiminep.” dâm âmâ Hemesi konmâ dâyi. ¹³ Paulo akto Banaba yâknej âi are mem mambela yelekmâ aregât hat sinduk kotnej Dia yâkgât luâk kâmboknej siâñe ikiñe sumbe emetnej kepia ginñâñgen talep ain makto buluñe pitim bulimakao hikom oloñmâ arim opmân kâmboknej siân kepia ginñâñ talep ain arim Paulo akto Banaba yetgât sumbe omberâm ariyi. ¹⁴ Arimbiâ Paulo akto Banaba yâknej den are nângâmbela bo ârândây akto aregât pârigim arim hutyenjân kinmâ bâleñe akberâm agi aregât makyenjim hepunjet dâm sâñgum yetñe mem duwalagiat. ¹⁵ Mem duwalakmâ kamboñmâ hin dâyiat, “Wei luâkma, wangât ire akberâm aktâi? Net gai luâk, yeñgât dop aregât net amâ hat sinduk bo. Net luâk

bunje gârâmâ netgât sumbe bo ojet. Yeje âmâ hat sinduk wan me wan membiâ bunje bo miawakmap aregât hepunmâ biwiyeje Anutugâlân katjet dâm den pat âlepjé are makyenjiverâm togoyiot. Amâ Anutu Humoje hân haru himbim akto aregât kâlegen wan me wan hârok kalep yâkgât akmâ togoyiot. ¹⁶ Akto ulikñân bâgilupnenje yâk yenjât agak meme nângâm miawakbiâ hanâk dâm denân bo katyegep. ¹⁷ Akto hain dâm bo hepun yegep. Anutu je nângât keine nângâjet dâm gala akyenjim makto tânâk gembo âi kalam yenjân unsambe miawakmâ yendo nem heroje akmâ mali.” dâyiat. ¹⁸ Den hain dâm makyenjim, “Netgât sumbe are bo ojet.” dâm luâk âmbâle are mulunyekmâ âi humo meyiat.

Paulo kâtje koyi.

¹⁹ Akto sop ain Yuda luâk bikñande Antiokia akto Ikonion kepiantogom kebia ambolupnje hanyenjân gembia biwiyeje kâláp akto Paulo mem kâtje kom âmâ, “O kondenne mondâp.” dâm kebia ginjângen mem olojmâ gem panbiâ yiep. ²⁰ Ain yendo Yesugât kâmotje gem ândeajmâ kinbiâ agatmâ kepiantâgâep. Âgâm yem kindo emet haundo Banaba olowâk kebia are hepunmâ Derebe kepiantariyiat. ²¹ Arim âmâ Yesugât den pat âlepjé are makyenjimbela luâk dondâje den are nângâmbiâ bunje akto biwiyeje Yesugâlân katmâ mali. Akto dâp areâk purik katmâ arim Listera Ikonion akto Antiokia kepiantogoyiat. ²² Kepia ârândân togom biwiyeje Yesugâlânâk kaligât mem kârikje ketugu yekmâ hin dâm makyenjiyat, “Nen bugâ akto hâk hilâlâm kakñân

manmâ Anutugât manman kârikjân ariwaengât dopne tatâp.” dâyiat. ²³ Akto biwiyeje Yesugât kali kâmotlje kâmotlje yâk yenjât damun katyekmâ ainâk manmâ den kârikjé are makmâ makyenjim Anutu magajberâm aregât sot bâlâk manmâ Anutu ulilajiat. Akto damunlupyenjande emelâk biwiyeje Humogâlân kaligât Humoje meme akyenjim damunyeje agâkgât ulilajiat.

²⁴ Akto Pisidia hân are ewangim biken arim Pampilia hânân ariyat. ²⁵ Arim Perege kepian âgâm Yesugât keiñe makyenjim kepia are hepunmâ gem Atalia kepian ariyat. ²⁶ Arewa arimbela waŋganje meyelekmâ arim Antiokia kepian arim ain katyelegep. Antiokia ain âmâ ulikjân âi keiñe katbela Yesugât kâmot arekjë Humoje tânyetkuâkgât ulilañmâ huŋgunyetkimbia keiñe katmâ mem ariyat ain purik katmâ âi bo aktâp dâm togoyiat. ²⁷ Ain togom kâmot are mendugu yegiat. Mendugu yekmâ Anutuŋe Yuda luâk âmbâle bo areyenjât biwiyeje mem owâimbo biwiyeje Yesugâlân kali aregât keiñe makyenjiyat. ²⁸ Akto Yesugât kâmot olop sop kâlep mali.

15

Paulo akto Banaba Yerusalem kepian ariyat.

¹ Luâk bikjande Yudaia hânângenba togom Yesugât kâmot Antiokia kepian mali yenjâlân arim hin dâm makyenjyi, “Moseñe den kârikjé hin kulemgoep are tatâp, “Ye âmâ hâkyeje gâiwai.” Dâ den are bo lokom manbiâ âmâ aregât Anutuŋe bo meyekbiap.” dâyi. ² Hain dâmbiâ Paulo

akto Banaba yâkñe den are koyengim mem ge katyengiwerâm akbela âmâ papalakmâ den humo agi. Hain akbiâ humomolupyejande den aregât hin dâm makyetkiyi, “Paulo akto Banaba yetje irewa Yesugât kâmot luâk bikñe olop arim Aposolo akto Yesugât kâmotje kâmotje Yerusalem kepian mandâi are yençâlân arim damunlupyeje olop den iregât keinæt makyençiwai.” dâyi.

³ Hain dâm huñgun yençimbiâ Paulo akto luâk bikñe olop ariyi. Arim Poinike akto Samaria hân are ewangim arim Yesugât kâmot siâ mali are hin dâm makyençiyi, “Yuda bo manmaiâñ gâtñe kugâkñe biwiyeje Anutugât kali.” hain dâm makyençimbiâ yâkñe nâñgâmbiâ biwiyeje heroje humo agep. ⁴ Akto Yerusalem kepian arimbiâ Yesugât kâmot akto Aposolo akto yâk yençât humomolupyeje yâk olop egakmâ heroje agi. Heroje akbiâ Anutuñe meme akyençimbo âmâ Yesugât keinje makyençiwerâm hamep bâlâk kinmâ makyençimbiâ âmâ bunñe agep, aregât den pat are makyençiyi. ⁵ Makyençimbiâ Parisaio luâk yâkñe biwiyeje Yesugâlân kali yâk yençâlân gâtñe bikñjande den siâ hin dâyi, “Moseñe hin dâep, “Hâkyeñe gâiyençim Anutugât pat kat yekñet.” dâep, den are lokom kinmâ hâkyeñe gâiyençijet dâm makten. Hain maktenje Yuda luâk bo manmai are âmâ Mosegât den are watbiâ ârândâñ akbiâp.” dâyi.

⁶ Hain dâmbiâ aregât Aposolo akto damunlupyeje yâkñe yeñeâk ire nâñgâm hençemgone dâm menduguyi. ⁷ Mendugum den are makyençiwerâm akmâ manbiâ den bambo

guto akmâ âmâ Petoroŋe agatmâ kinmâ hin dâm makyenjieg, “Galalupŋe emelâk Anutuŋe mem kepilâ nenekmâ âi makmâ hârem niŋep. Akto Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim Yesugât keiŋe makyenjire nâŋgâm biwiyeŋe Yesugâlân katbai aregât âi Anutuŋe makmâ hârem niŋep are nâŋgâi.⁸ Akto Anutuŋe luâk nen hârok biwinenŋâŋ ekmap arekŋe ikiŋe Heakŋe hunŋun aŋdo Yuda luâk nengâlân giep. Hainâk Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân giep aregât Anutuŋe gala akyenjimbo ârândâŋ aktâp.⁹ Yuda luâk bo manmai arekŋe biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ ârândâŋ akto nen aknengiep dop hainâk yâk akyenjim biwiyeŋe pulimbo salek salek agep.¹⁰ Yeŋe are nâŋgâm Anutugât dop are ewangim kinmâ wan me wan umatŋe are hakulupnenŋande akto nenŋe hainâk lokowerâm ewum hâumgom gain gain akmâ malion. Aregât dop hainâk Yuda luâk bo arekŋe biwiyeŋe Yesugât katmâ mandâi are yeŋgât kautyeŋâŋ umatŋe siâ bo katberâm akten.¹¹ Nenŋe hin nâŋgâen. Yesu Humoŋe Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân gâtŋe bikŋe ikiŋe hanŋaet akmâ okot nâŋgâ yeŋgim oloŋyekto dosayenŋaet hâuŋe ârândâŋ agep. Aregât dop akmâ nen hainâk oloŋnenekto dosanenŋaet hâuŋe ârândâŋ akbiap. Nenŋe hain nâŋgâm biwinenŋe aregâlâk katmaen.” dâep.

¹² Hain dâmbo nâŋgâmâk tali. Tatbiâ Paulo akto Banaba Anutuŋe meme akyetkimbo Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim kulem keiŋe keiŋe meyiat aregât den pat makyenjiyat. Makyenjimbela hâligâk nâŋgâm tali.

Yakoboŋe kâmolân kinmâ den makyenjieg.

¹³ Makmâ metembela nâŋgâm tatbiâ Yakoboŋe agatmâ kinmâ den hin makyenjieg, “Galalupne, makyenjire nâŋgâet. ¹⁴ Anutuŋe uliknjân Yuda luâk bo are damunyeŋe akberâm aregât nâŋgât kotne mem agatŋet dâm Yuda luâk bo manmai are bikŋe olonyekto biwiyeŋe ikiŋaelân kali, den pat are Petoroŋe dâmbo nâŋgâen. ¹⁵ Akto uliknjân Anutuŋe makto propete luâkŋe kulemgoyi arekŋe âmâ den pat are olop dopŋe konok aktâp are hin tatâp,

“Humoŋe keiŋânbak hin dâmbo miawagep,

¹⁶ “Nâŋe hâmbâi purik katbianân Dawidigât kâmotŋe awam akmâ arimbiâ kezia kawum akbiap are hengemgowian dâre purik katmâ togom kinbiâ kezia kautŋe miawakbiap.

¹⁷ Akto aregât luâk kâmot bikŋe bo nâŋgâ niŋmai are mem potatyekmâ olonyektere nâŋgâlân togom kinbai.” Anutuŋe hain dâep. ¹⁸ Akto den ire uŋagâk bo miawaktâp. Keiŋânbak Anutuŋe hain dâm makmâ gambo bunŋe akto miawaktâp.” den hain tatâp.

¹⁹⁻²¹ Aregât biwinande nen hin akbaengât nâŋgân. Bâgilupnenŋande keiŋe katmâ manmâ gayi amâ kezia ârândâŋ Mosegât den kârikŋe ire akmâ manmâ gayi. Akto uŋak ire Sarere ârândâŋ den emetŋe ârândâŋ âgâm den are oyaŋmâ nâŋgâm manmaen. Akto Yuda luâk bo manmai arekŋe hainâk âgâm are oyaŋmâ nâŋgâm manmai. Aregât Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân den kârikŋaet âi humo bo yeŋgiweren. Akto bikŋande biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Anutugât den lokowerâm akbiâ

kulem esenje bo katyengim hainâk makmâ hâreyenjigaen. Lâpio yenjât sumbe ombiâ ain gâtje sot bo nembi. Akto songo mem hanje hâremai are akto songo gilâmje hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Hainâk makmâ hâreyenjím kulem esenje kulemgom yenjigaen.” dâep.

Yuda luâk bo manmai areknej biwiyeje Yesugâlân kali are yenjât kulem esenje kulemgom katyenjiyi.

²² Hain dâmbo Aposolo akto tiksalupyenjande luâk kâmot humo menduguyekmâ, “Luâk nengâlân gâtje lâuwâ meyelekbaen.” dâm makyenjimbiâ Yesugât kâmot biknjande nângâmbiâ ârândâj agep. Akto luâk siâ kotje Yudasi kotje siâ Basaba akto luâk siâ aregât kotje Sila are meyelekmâ okot âlep nângâ yetkiyi. Luâk lâuwâ areknej Paulo akto Banaba olop Antiokia kepian arinjet dâm kulem esenje kulemgowerâm agi.

²³ Akto kulem esenje siâ are hin dâm kulemgom yetkiyi, “O galalupnenje, Aposolo akto Yesugât kâmotlupne yâk yenjât tiksalupyenjande Antiokia, Siria akto Kilikia Yuda bo manmai yeje biwiyeje Yesugâlân katmâ mandâi aregât okot âlep akmâ kulem esenje ire kulemgom katyenjien. ²⁴ Nenne bo nângâenje aregât nengâlânba biknjande yenjâlân togom den makyenjimbiâ nângâm hanyenje lâuwâ agep. Are âmâ luâk are yeje hanyenjân agi. Nenne bo huñgun yenjiyion.

²⁵ Aregât âmâ nenne hannerne konok akmâ mendugum kinmâ galalogâtnenje Banaba akto Paulo yâk olop ariet dâm huñgun yetkien. ²⁶ Paulo akto Banaba yâkjje Yesu Humo Anutunje huñgun

aŋdo giep yâkgât hoŋ bawa manmâ hâk hilâlâm kaknân arimbela yetkumbiâ bâsok moyiat. ²⁷ Akto luâk meyelekten ire yetgât kotoyetŋe âmâ Yudasi akto Sila yâk olop togowerâm aregât yâkŋe kulem esenŋe ire keiŋe makmâ miawakbela nâŋgâwai. ²⁸ Akto Anutugât Heaknjaet nâŋgâ nâŋgâŋe akto nengât nâŋgâ nâŋgânenŋe dop konogâk yendâp aregât umatŋe siâ me siâ aregât bo maktenŋe miawakbiap. Hin akbiâ ârândâŋ akbiâp. ²⁹ Lâpio yengât sumbe omberâm sot wan katbiâ are bo nembi. Akto songo hanŋe hâremai are akto songo gilâmŋe hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Are bo akmâ âlepŋeâk manbiâ âmâ ârândâŋ akbiâp. Âlepŋeâk manbi. Den pat areâk." Hain dâm kulemgom yengim Antiokia kepian hekat yengiŋet dâm huŋgun yengimbiâ ariyi.

Yudasi akto Sila purik katmâ togoiyat.

³⁰ Ainba huŋgun yengimbiâ kulem esenŋe are mem ariyi. Arim Antiokia kepian arim Yesugât kâmot mendugu yekmâ kulem esenŋe are yengiyi. ³¹ Yengimbiâ biwiyeŋe agalâk dâm den kulemgoyi are oyanmâ nâŋgâm heroŋe agi. ³² Yudasi akto Sila yâkŋe Anutugât keiŋe makmâ miawakminiat arekŋe biwiyeŋe Yesugâlânâk kilâk dâm den kârikŋe makyengimbela biwiyeŋe heroŋe akmâ owâimbo yâk olop sop kâlep mali. ³³ Akto Yerusalem kepia arewa huŋgun yetkim yâk yengâlân purik katmâ ariet dâm okot âlep kaknân kinmâ huŋgun yetkiyi. ³⁴ Huŋgun yetkimbia arim Silaŋe âmâ lâuwâŋe bo manberân dâm Antiokia kepian talep akto Yudasi ikiŋak ariep.

Pauloje Sila kewugumbo ariyat.

³⁵ Paulo akto Banaba yâkje Antioquia yeñgâlân âi hokboâk mem maliat. Manbela galalupyetje olowâk Humogât den are makmâ makyenjim mali. ³⁶ Manmâ hilâm siân Pauloje Banaba hin dâm maganjep, “Net uliknjân arim kepianje kepianje manmâ Humogât den makyengietje bi-wiyeje Yesugâlân kali are gain gain mandâi, are keiyeje ekmâ manbaet.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo Banaba je “Mareko olop arine.” dâep. ³⁸ Are âmâ uliknjân Mareko kotje siâ Yohane are emelâk yâk olowâk arim Pampilia hânân hepun-yelekmâ purik kato yâk yetneâk Yesugât keiye makyenjim maliat. Aregât Pauloje Banabagât den are nângâmbo ârândâj bo agep. ³⁹ Ârândâj bo akto Paulo akto Banaba hanyetje konogâk bo agep aregât papalakmâ hepun agiat. Hepun akmâ Banaba je Yohane kotje siâ Mareko mendo ariyat. Arimbela waŋgaŋe meyelekmâ Kipiro gimbâŋe haru tânâmjân talep ain ariepl. ⁴⁰ Dâ Pauloje âmâ Sila mendo Yesugât kâmotlupjande Humo ulilaŋmâ damunyetje agâk dâm huŋgun yetkimbiâ ariyat. ⁴¹ Arim Siria akto Kilikia hânân manmâ Yesugât kâmot luâk âmbâle mali are yeñgât biwiyeje mem kârikje ketugum han biwiyeje Yesugâlân katjet dâm makyenjim maliat.

16

Pauloje Timoteo kewugumbo olowâk ariyat.

¹ Paulo akto Sila yâkje Derebe akto Listera kepian ariyat. Arim Listera kepian luâk siâ

biwiŋe Yesugât katmâ malep, are mem miawagiat luâk aregât kotje Timoteo. Yâkgât memenje âmâ Yuda yeŋgâlân gâtne akto yâkâ hainâk biwiŋe Yesugâlân katmâ malep. Dâ eweŋe âmâ Girik luâk. ² Listera akto Ikonionj kebia ambolupne bikne biwiyeŋe Yesugâlân kali areknej Timoteogât keiŋe Paulo maganjmâ heronje maronje agi. ³ Paulo maganbiâ luâk are kewugumbo olop ariwerâm okot âlep agep. Akto Yuda luâk hân ain manmâ ariyi areknej Timoteogât eweŋe Girik luâk are nâŋgâm meteyi. Aregât Paulonje Timoteogât hâknej bo gâiyi aregât nâŋgâm Yuda luâk biwiyeŋe bâliwopdâm Timoteogât hâknej gâiep. ⁴ Akto kebia ârândâŋ manmâ Aposolo akto Yesugât kâmot Yerusalem kepijan mali areyengât tiksalupyenjande den kâriknej magi are lokonjet dâm Yesugât kâmot are makyenjim ariyi. ⁵ Hain akbiâ Yesugât kâmotnej biwiyeŋe Yesugâlânâk kindo Anutugât den nâŋgâmâk mali. Hain akbiâ hilâmnej hilâmnej Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân gâtne bikne âkâ hainâk biwiyeŋe Yesugât katmâ yâk yeŋgâlân dewatimbiâ sambeleyi.

Paulo biwiŋe owâiŋe akto Makedonia luâk siâŋe miawakto egep.

⁶ Akto Asia hânâŋ Yesugât keiŋe makyenjim ariwerâm akbiâ Anutugât Heaknejande dâp tigiengimbo Prigia akto Galatia hânâŋ bam ariyi. ⁷ Arim Misia hân ginjânâk hâlâŋmâ ariyi. Arewa Bitinia hânâŋ ariwerâm akbiâ Yesugât Heaknejande hanyenje mem pâlâmnej ketugumbo hân aregen bo ariyi. ⁸ Hanyenje mem pâlâmnej ketugumbo Misia hân are hepunmâ haru ginjân kebia siâŋe talep are

kotje Troa ain ariyi. ⁹ Aregen arim manbiâ nâ Luka nâje penâyengire emet dâgâmbo hândâkijân Paulo biwiye owâimbo hin miawaganjo egep. Amâ Makedonia luâk siâje togo kinmâ ulilañmâ hin dâep, “Gâ Makedonia hânângen togo nen tân nenguwen.” dâep. ¹⁰ Hain dâm makmâ metem arimbo emet haundo Paulo luâk arekje miawaganjep aregât hin dâyion, “Makedonia hânânen arim Yesugât den pat âlepje are makyenjawiæn aregât Anutuñe maknengiâp.” dâyion. Hain dâm magañgim kinmâ Makedonia hânânen haru hâtikom ariwerâm dâpgât hâumgom kilion.

¹¹ Kindenje wañga siâje togom menenekmâ Troa kezia hepumâ haru tânâmje târârâk arim Samotrake kezia haru tânâmijân talep ain kat nenecko talion. Tatmâ yem kindenje haundo arewa menenekmâ arim Neapoli kezian kat nenegep. ¹² Kat nenecko arewa âgâm Pilipi kezian ariyion. Akto kezia are âmâ Roma luâkje uliknjân hân amboje akmâ tali. Kezia are âmâ Makedonia hân aregât kezia kautje. Ain tatmâ mandenje hilâm amon siâ bo agep. ¹³ Akto Sarereân kezia are ginnâtu siâ talep ain gewerâm hin dâyion, “Yuda luâkje Humonenje ulilañmâ manmai yâk ain togomai me bo? Gem ekne.” hain dâm gem âmbâle bikje siânba mendugum tatbiâ are mem miawakyekmâ gem enemyenjân tatmâ makyenjiyion. ¹⁴ Makyenjienje âmâ Tiatira kezian gâtje âmbâle siâ Anutu humo nângajmâ manminep, kotje Lidia arekje âmâ sângum parutmâ mâjot gilâm pulim âi are mem puli meminep. Akto Humoje âmbâle aregât

biwiñe mem agato ondoprje katmâ Pauloje den magep are nângâm ukenje akmâ den are mem biwiñâñ katmâ heñgemgoep. ¹⁵ Akto âmbâle aregât lâuluprje hâroknej biwiyeñe Yesugâlân katbiâ tu puli yeñgiyion. Tu puli yeñgienje âmbâle areknej hin magep, “Nâ mem Humogât pat kat nekbiâ nânganjâñ aregât nângâmbiâ ârândâj akto âmâ nângât emelan âgâmbiâ nâ olop tatberen.” dâep. Hain dâmbo yâkgât emelan âgâyion.

Paulo akto Sila mem kala busi kâlegen katyelegi.

¹⁶ Hilâm siâñ gem welam siâ Anutu ulilañmini ain gem mandenje hoj bawa âmbâle kâmbokje siâhe mem miawaknenenegep. Akto sinduk baniara bâleñjande kautjâñ mendo luâk yeñgâlân arim hâmbâi wan me wan miawakbiap aregât makyençiminep. Hain akto aregât puli wanbiâ are mem arim damunluprje yeñgim malep. ¹⁷ Akto âmbâle kâmbokje areknej Paulo ekmâ hamî nenñâñâk gam hin dâm kamboñep, “Luâk ireknej Anutu Humogât hoj bawa agañmâ manmai aregât Anutuñe heñgem nenguwiapgât dâp maknengiwerâm togoâi.” dâep. ¹⁸ Hain dâm hilâmje hilâmje kamboñmâ haminenñâñ gam mando aregât Pauloje hâkâj akmâ purik katmâ sinduk baniara are hin dâm magañep, “Nâñe Yesu Humo Anutuñe huñgun añdo giep aregât den makgiñdere nângâ. Âmbâle are hepunmâ eke.” dâep. Hain dâmbo ainâk hepunmâ ariep.

¹⁹ Hepunmâ arimbo âmbâle aregât damunluprjande hin dâyi, “Sinduk baniara bâleñjande hepundâp aregât gain gain hâmbâigât pat makmâ miawak yeñgiwiap? Hain bo akbiap

are âmâ nengât puli bo akbiap.” dâm nângâm bâliyi. Hain nângâm Paulo akto Sila meyelekmâ kepiä sombeim humoân arim ²⁰ Roma luâk yeñgât kiap taliän meyelekmâ âgâm hâkyetje tunmâ hin dâm makyençiyi, “Yuda luâk lâuwâ irekje kepiänenjân togom bo agaknej are aknjet dâm maknengimbela den are nângâm biwinenje bâlimbo kepiänenje kuknej agatâp. ²¹ Akto agak meme iraknej siâ Roma luâk nenne bo akmaen are aknjet dâm maknengim mandat.” dâyi. ²² Hain dâmbiâ luâk humo kili areknej kuk akmâ nângâ yetkimbiâ kiaplupyenje sângum yetnej oloñmâ hoñ bawalupyenje makyençimbiâ bugâje oreyelekmâ mem kala busi emet kålegen kat yelekbiâ tatbela aregât damunnej hin dâm maganji, ²³ “Luâk lâuwâ ire ariwandalatgât kei bâtyetje mem kâriknej ketugum hiko yelekmâ damun kinben.” dâyi. ²⁴ Hain dâm maganjiâ emet kâriknej aregât bâinjângen kat yelekmâ lâwin siâ hioñmâ keiyetje kapiñmâ hiko yelekto taliat.

²⁵ Akto hândâk tânâmnân Paulo akto Silanje Anutu mepaiñe kep keñgu akmâ tatbela luâk biknej kala busi kålegen kat yekbiâ tali areknej nângâyi. ²⁶ Akto kep keñgu are mem tatbela ainâk wâriñ humo mendo emet are duwuñ akto emet aregât hângi hârok lewulagep. Lewulakmâ kindo luâk hârok kala busi kålegen tali are yeñgât tâk kâriknej kotnej sein are hulañ akmâ kiñ pârândâñ âgâm metiep. ²⁷ Akto emet aregât damun kilep areknej asinjânbâ agatmâ ekto hângi are hârok lewulakmâ kindo ekmâ hin dâep, “Wei, luâk bâlenje iren kat yektenje tatâi ina hârok arim meteâi.”

dâep. Hain dâm aregât hamep akmâ tiŋgiŋânba tâwât siâ mem oloŋmâ ikiŋe hanje hâreakberâm agep. ²⁸ Hain akto Pauloŋe hin dâm konmâ maganjep, “Nen hârogâk yu kinden aregât hange bo hâreak.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo tembe loko arekŋe galalupnje makyenŋimbo kemdâ waŋbiâ kala busi kâlegen mem âgâm ongâŋe hogombo Paulo akto Sila yelekmâ hânân kâŋgom hin dâm makyetkiep, ³⁰ “Agatbela arine.” dâmbo agatbela kewugu yelekmâ den hin makyetkiep, “Luâk lâuwâ nâ gain gain aktere Anutuŋe bo hilip nugumbo yâkgât pat akbian?” dâm makyetkiep. ³¹ Hain dâmbo hin dâm maganjat, “Biwige Yesu Humogâlân katmenâ Anutuŋe guge akto ginbailupge meyekbiap.” dâyat. ³² Hain dâm Humogât dengât keiŋe yâk akto ginbailupnje makyenŋimbela ³³ ainâk damun arekŋe meyelekmâ arim bugâ gewâkŋe diwi are puliyetkiep. Akto ikiŋe akto ginbailupnje hârogâk tu puli yeŋgiyat. Hain akbela Paulo akto Sila kewugu yelekmâ ariep. ³⁴ Arim ikiŋe emelan sot om yetkimbo neyiat. Ikiŋe akto ginbailupnje hârok biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Anutugât pat agigât biwiyeŋe âlepŋe agep.

³⁵ Yem kinbiâ hauŋdo Roma luâk yeŋgât kiaplupyeŋande tembe loko hin dâm makyenŋim hunŋun yeŋgiyi, “Ye arim luâk lâuwâ are tâk hu-laŋmâ hunŋun yetkimbiâ ariet.” dâm tembe loko hunŋun yeŋgiyi. ³⁶ Akto damunŋe den nâŋgâm Paulo hin maganjep, “Kiaplupnenŋande den katbiâ togoâp. Aregât hunŋun yetkienŋe biwiyetŋe sândugembo ariet.” dâep. ³⁷ Hain dâmbo Pauloŋe tembe loko are yekmâ hin dâm

makyenjieg, “Net âmâ Roma luâk mandetgât yenje gain gaingât net denân kat nelekmâ bugâne orenelekmâ mem kala busi kålegen kat nelegi? Dâ uŋak âmâ yonjâk hunjung netkiwerâm akbiâ bo ârândâŋ aktâp. Gârâmâ ye arim kiaplupyeje makyenjimbiâ yâk yenjeak togom hunjung netkimbiâ ariweret.” dâep. ³⁸ Pauloje den hain dâmbo tembe lokoŋe purik katmâ kiapyenjâlân arim Paulone den makyenjieg are makyenjim Paulo akto Sila yâk Roma luâk mandat dâm makyenjimbiâ nâŋgâm sâñ sâñ meyi. ³⁹ Sâñ sâñ mem ongâyene hogombo arim den yeukŋe makyetkim kala busi kålegenba kewugu yelekmâ kezia ginnâŋgen ge kinmâ hunjung yetkimbiâ gem ariyat. ⁴⁰ Akto kezia are hepunmâ gem Tiatira kezian arim Lidiagât emelan âgâm Yesugât kâmot ain tatbiâ yekmâ biwiyeje Yesugâlânâk kilâkgât den makyenjim gem ariyat.

17

Paulo akto Sila Tesalonike kezian ariyat.

¹ Paulo akto Sila kezia are hepunmâ Ampipoli akto Apolonia kezia ewangim Tesalonike kezian ariyat. Ain âmâ Yuda yenjât den emetŋe siâ tatâp. ² Ain arim Pauloje Yuda luâk yenjât den emetŋe kezia kezia talep ain âgâm den makyenjiminep aregât akmâ den emetŋâŋ âgâm âmâ Anutugât den kulem esenŋe âlepŋe aregât keiŋe makyenjimbo sonda âlâwu bo agep. ³ Yesugât keiŋe magaŋgi goanji akbiâ aregât Pauloje hin dâm makyenjieg, “Beirâ Anutuŋe hunjung anđo gem hâk hilâlâm nâŋgâm momonjâŋba

agatbiap aregât ulikñân propete luâk mali are makyenjimbo kulemgoyi. Kulemgombiâ talep are Yesuñe watmâ hâk hilálâm nângâep. Anutuje Yesu hin dâm hungunañep, “Gâ arim luâk âmbâle damunyeje akmâ tânyenjuwen.” hain dâep are Yesugât.” dâep.⁴ Paulonje hain dâm makyenjimbo luâk âmbâle bikñande den are nângâm tatmâ biwiyeje Yesugât katmâ Paulo akto Sila yâk yetgâlân dewatiyi. Akto Girik luâk Anutu ulilañmâ mali are dondâje hainâk biwiyeje Yesugâlân katmâ yâk yençâlân dewatiyi. Akto luâk âmbâle kotdâ hainâk agi.⁵ Hain akbiâ benje Yuda luâk bikñande are nângâm biwiyeje bâlimbo dâwân arim luâk konam mem mendugu yekmâ kukgât hanyenjân gembiañ kuk akmâ kebia are hanâk hanâk akbiâ kebia ambolupne âkâ hainâk kuk akbiâ kebia are kuk agalep. Kebia are kuk agato Yuda luâk akto kebia ambolupne bikñande Yasongât emelan Paulo akto Sila talialân ain mendugum tali. Mendugum tatmâ, “Paulo akto Sila meyelekmâ hutnennjân kat yelektenje kilet.” dâyi.⁶ Hain dâm undâgât yetkimbiâ bo akto aregât kuk dâm Yasonj akto Yesugât kâmolân gâtje bikñe meyekmâ humomolupyene yençâlân arim denâñ katyekmâ hin dâyi, “Luâk lâuwâ siâ kotyetje Paulo akto Sila yâkñe hânje hânje manmâ luâk âmbâle den makyenjimbela han lâuwâ akmâ gulip manbiâ ârândâñ bo aktâp. Akto uñak nengâlân togombela Yasonjne gala akyetkimbo olowâk mandâi.⁷ Akto humonenjne Sisa aregât den kom luâk humo irakñe kotje Yesu yâkgât den makbela nângâm luâk ire meyekmâ togoen.” dâyi.⁸ Hain dâmbiâ

kepia ambolupŋe akto humomolupyeŋe arekŋe nāŋgām sān sān mem den humo akmâ maganŋi goaŋgi agi. ⁹ Hain akbiâ humomolupyeŋande Yason akto galalupŋe hin makyenŋiyi, “Puli katŋet. Puli katmâ uŋak aktâi ire lâuwâŋe hainâk bo akbiâ âmâ puli ire purik katmâ yeŋgiwaen. Dâ hainâk akbiâ âmâ puli ire bo yeŋgiwaen.” dâyi. Hain dâmbiâ puli katmâ ariyi.

*Paulo akto Silaŋe Berea kepia ambolupŋe
Yesugât keiŋe makyenŋiyat.*

¹⁰ Akto hândâk ainâk Yesugât kâmotŋe Paulo akto Sila yoŋâk hunŋun yetkimbîâ Berea kepian ariyat. Ain arim Yuda luâk yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiŋe makyenŋiyat. ¹¹ Akto kepia ain luâk âmbâle bikŋjande emelâk biwiyenŋe owâiŋe akto mali arekŋe Tesalonike kepia ambolupŋe ewangiyegi. Hain aregât Paulo akto Silaŋe kinmâ Yesugât keiŋe makyenŋimbela ondopyeŋe dowâk katmâ den are nâŋgâm heŋgemgoyi. Hain akmâ hilâmŋe hilâmŋe aregât maganŋi goaŋgi akmâ Anutugât den kârikŋe ulikŋân kulemgoyi are oyaŋmâ nâŋgâyi, “Luâk Paulo yu kindâp irekŋe bunŋe me hianŋim maktâp.” dâm Anutugât kulem oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgom mali. ¹² Aregât yâk yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe Yesugâlân biwiyenŋe kali. Akto Girik âmbâle humomolupyeŋe bikŋjande hainâk agi. Akto Girik luâk bikŋjande hainâk agi. ¹³ Gârâmâ benŋe Paulonje Berea kepian arim Anutugât den makyenŋim malep aregât den pat arimbo Yuda luâk bikŋjande Tesalonike kepian mali arekŋe nâŋgâmbiâ bâliep. Nâŋgâmbiâ bâlimbo Berea kepian togom kinmâ kepia ambolupŋe

hanyenjân gembîâ kebia areâkâ hainâk kuk agi.
 14 Hain akbiâ Yesugât kâmotje Paulo huñgun anbiâ dowâk hepunyekmâ haru dâtñjân ariep. Dâ Sila akto Timoteo yâkje âmâ kebia ainâk maliat.
 15 Akto Yesugât kâmotje Paulo dâwân katberâm arim Atej kepiant katmâ purik katberâm akbiâ hin dâm makyenjieg, “Ye purik katmâ arim âmâ Sila akto Timoteo makyetkimbiâ dowâk Berea kebia hepunmâ togom penâniñbiandat.” dâep. Hain dâm makyenjimbo hepunmâ purik katmâ ariyi.

16 Akto Paulo Atej kepiant manmâ Sila akto Timoteo yâk yetgât lâmyetkum tattmâ hambo kotdâ keiñe keiñe hâwim kathiâ talep are ekmâ bi-wiñe kâláp agep. 17 Haingât yâk yengât den emetñjân âgâm Yuda luâk bikñe akto Girik luâk bikñe Anutugât keiñe nâñgâwerâm mali yâk olop tattmâ Yesugât keiñe magañgi goañgi agi. Akto hilâmjë hilâmjë kebia sombeimâr arim kinmâ luâk âmbâle gam ariyi are hainâk makyenjieg.
 18 Akto kebia ain luâk nâñgâ nâñgâyeje siâ siâ mali koteje Epikue luâk akto siâ Stoike luâk arekñe Paulone Yesu momonjânba agalep aregât den pat magep aregât kakñjân magañgi goañgi agi. Akto bikñjande hin dâyi, “Luâk ire nâñgâ nâñgâye gulip akto den kotje hanâk hanâk are gain gain dâwerâm aktâp.” dâyi. Dâ bikñjande âmâ hin dâyi, “Luâk arekñe kebia bikñe bikñe yengât lâpio aregât den maktâp.” dâyi. 19 Hain dâm sombeim humo siâ kotje Areo ain oloñmâ âgâm hin dâyi, “Gâje den irakñe maktât are gain gaingât maktât? 20 Den are uñguñjân siâ bo nâñgâyion aregât keiñe mak-nengimenâ nâñgâne.” dâyi. 21 Amâ Atej kebia

ambolupjē akto luâk bikñande kâlewângenba togom mali yâkñe den irakñe miawagep dâm aregât magañgi goañgi akmâ nânğâmbiâ humo akminep aregât akmâ Paulo oloñmâ hain aikoyi.

Pauloñe Areo sombeimân kinmâ Anutugât keiñe makyençiep.

²² Hain dâmbiâ Pauloñe Areo sombeimân dewunyenjân agatmâ kinmâ hin dâm makyençiep, “Ateñ kepia ambolupjē yeñgât keiyeñje hin nânğân. Ye lâpio keiñe keiñe yeñgât hoñ bawa akmai. ²³ Nâ kepia yeñjân togom kepia ândeajñmâ arim togom âmâ yeñgât lâpiolupyeñje sambe are yekmâ âmâ lâpio siâgât welamñe ekmâ âmâ den kulemgombiâ tatâp are oyanjdân, “Humo yeñje siâgât nen bo nânğâmaen yâkgât welamñe ire.” oyanjdân aregât ye nânğâm hilipkom yâkgât hoñ bawa manberâm akmai aregât keiñe makyençire nânğâjet. ²⁴ Kotje âmâ Anutu. Anutuñe âmâ hân himbim haru are mem miawakmâ aregât kâlegen wan me wan keiñe keiñe katmâ metiep. Yâkñe âmâ hân himbim akto haru amboñe aktâp aregât den emetñe ketugumai ain bo manmap. Bo. ²⁵ Akto wan me wan hârok manmanyene me heakyenje yeñgimap aregât luâk siâñe âi ketugu aنجimapgât dop bo talañdâp. Amâ yâkñe âmâ siâ me siâgât umburuk bo manmap. ²⁶ Akto keiñe katmâ ulikñân yâkñe luâk konok siâ are ketugumbo yâkgâlânba luâk keiñe keiñe miawakmâ Anutugât den lokom sambelem potalakmâ ariyion. Akto arim tatberâm aktenje sop aregât dop katmâ aregât hân horatñe makmâ nengiep. ²⁷ Akto biwinenjë kepik akto âmâ Anutuñe, “Nânğâlân

togom nângâ niñjet.” dâm aregât pat kat nenegep. Akto kâlewân bo mandâp. Hut nenjân ârândâŋ akmâ mandâp. ²⁸ Aregât luâk siâŋe hin dâep, “Anutuŋe katip nengumbo manmaen.” Akto yeŋgâlân gâtnej kep amboŋe siâŋe hin dâep, “Nen âmâ yâkgâlân gâtnej.” ²⁹ Anutuŋe keiŋe katmâ luâk ketugumbo ain gâtnejde nen hârok sambelem manden aregât hin dâmaengât dopne bo aktâp. Anutugât keiŋe âmâ hin. Biwinennjânâk nângâm lâpio me kotŋe siâ siâ mem miawakmâ kât, goli me siliwa areknej mem ketuguen aregât dop. Hain bo nângâwaen. Nenne Anutugât nângâenje aregât dopne bo agep. ³⁰ Anutugât keiŋe pâpkom mandenje âmâ Anutuŋe nenekmâ bo hilip nenguep. Are âkâ sop bo aktâp. Uŋjak iregât âmâ luâk âmbâle hâŋnej hâŋnej manmâ arimaen yeŋgât hanyenje purik kato yâkgâlân ariŋet dâm den dâpnje menengiâp. ³¹ Akto sop makmâ kalep are bo akto ain luâk kâmotnej kâmotnej denâŋ katnenekto keinenje miawakbiap aregât sopne kalep. Akto keinenje mem miawakmâ aregât puriknej ârândâŋâk nengiwiap. Akto luâk siâ dosa âi meâkgât makmâ huŋgun aŋbiap. Akto luâk hârok nenne keiŋe nângâm heŋgemgoŋet dâm huŋgun aŋep are momonjânba mem agato mandâp.” dâep.

³² Pauloŋe hain dâmbo luâk bikŋande momonjânba agatbaen are hiangiâp dâm den hembalik agaŋi. Dâ bikŋande âmâ hin dâm magaŋi, “Den maktât ire sop siâŋ siâkâ maknengimenâ nângâwaen.” dâyi. ³³ Hain dâmbiâ Pauloŋe hepun yekmâ ariep. ³⁴ Akto luâk bikŋande biwiyenje Yesugâlân katmâ Paulogâlân dewatim Yesugât

kâmot agi. Are yengâlân gâtje siâ kotje Dionisio yâk âmâ Areo sombeimân mendugum den keiñe keiñe magañgi goañgi agi, are yengâlân gâtje. Akto âmbâle siâ kotje Damari yâkâ hainâk Yesugât kâmot agep.

18

Paulo Korinti kepian miti âi miep.

¹ Akto Paulo Atej kepia hepunmâ Korinti kepian ariep. ² Ain Yuda luâk siâ penianjep kotje Akuila yâk âmâ Ponto hânân miawagep. Akto âmbenje Pirisila yâk olop Italia hânân manbela luâk humo Klaudioje Yuda luâk Roma kepian manmini are watyegep. Watyekto ain Akuila âmbenjâi Roma kepia are hepunmâ Korinti kepian ariyat. Ain manbela ain Paulonej penâyetkiep. ³ Akto Paulo mâron emetje mâñgiminep. Akto Akuila akto Pirisila âi areâk meminiatgât emetjân tatmâ manmâ tânyetkuep. ⁴ Manmâ Paulonej Sarere ârândâj Yuda yengât den emetjân âgâm Yesugât keiñe Yuda luâk akto Girik luâk makyençim biwiyeñe Yesugâlân katjetgât makyençim malep.

⁵ Mando Sila akto Timoteo yâk Makedonia hânângenba togombela Paulonej sângum parutmâ uligi ketugum malep âi are hepunmâ Anutuje Yesugât damunyeñe akben dâm hunçun ando giep aregât keiñe nâñgâjet dâm hilâm ârândâj Yuda luâk makyençim malep. ⁶ Makyençimbo yâkje den are hâkâj akmâ agak meme bâleñaet den magañgimbiâ yekmâ aregât sângumje kâlep are hulañmâ mem pañ panjombo gagap giep. Akto ya

agep aregât keiñe hin dâm makyençiep, “Yeñe hilip aguwai âmâ nângât dosa bo. Dosa âmâ yeñaelân aregât arim Yuda luâk bo manmai are yeñgâlan arim Yesugât keiñe makyençiwian.” dâep. ⁷ Hain dâm hepun yekmâ kepia amboje siâ kotje Titio kotje siâ Yusto are Girik luâk yâknej âmâ Anutugât den are lokoep yâkgât emet Yuda yeñgât den emetje siâ are hâlânmâ talep. Ain Paulone âgâmbo olop taliat. ⁸ Akto Paulone Yesugât keiñe makyençiep. Makyençimbo den emetje aregât damun siâ kotje Kirisipe yâk akto ginbailupnje biwiyeñe Yesugâlan katmâ mali. Akto yâk yeñeaâk bo. Korinti luâk âmbâle akto kepia ambolupnje dondâne Yesugât den are nângâm yâkâ hainâk biwiyeñe Yesugât katbiâ tu puli yeñgiyi. ⁹ Akto Paulo manmâ hândâk siân biwiñe purik kato giwelân Humone hin dâm maganjep, ¹⁰ “Nâje tân gugure mandât gârâmâ nângât keine makberâm hamep bo akben. Akto kepia iregât luâknej dondâne nângâlan biwiyeñe katbai aregât akmâ luâk siâ me siâje bâleñe bo akginbai.” dâep. ¹¹ Hain dâm maganđo Paulone kepia ainâk manmâ Anutugât keiñe makyençim mando hombañ konok dewutâ nâmbulân konok bo agep.

Paulo kewugum den emetjân ariyi.

¹² Sop are bo akto Roma luâk siâ kotje Galio are Akaia yeñgât humoyeñe malep. Mando ainâk Yuda luâknej Paulo ekmâ gasa aganji. Gasa agañmâ kiapgâlan mem arim den âiân kali. ¹³ Kiapgât meteñjân mem âgâm hin dâyi, “Luâk ireknje nengât den kâriknej tatmap are hâkâj akmâ konengim biwiyeñe siâgâlan katjetdâm maknengimap.” dâm

hiañgiyi. ¹⁴ Hain dâm hiañgimbiâ Pauloñe den kakñjân makberâm akto Galionje Yuda luâk hin dâm makyenjieg, “O Yuda luâk. Luâk ire dosanje olop mandâp me wan umatnej bâleñe siâ aktâp dâine âi humo mem yenjât denyeñe nâñgâwom. ¹⁵ Gârâmâ ire yenjât wan me wan luâk kotje me yenjât denyeñe me den kâriknej hain aregât makmâ tatâi aregât âmâ yeneak makmâ hârewi. Den ire âmâ nâñgât pat bo.” dâep. ¹⁶ Hain dâm watyekto geyi. ¹⁷ Gem âmâ den emetñæt damun siâ kotje Sostene yâk mem miawakmâ lokom ki-apgât metenjân âgâm âmâ kom bâleñe siâ siâ aganji. Hain aganbiâ kiapñe yekmâ uken yenzaet dâm han-sumbu agep.

Pauloñe Yerusalem kepiān purik katmâ ariep.

¹⁸ Paulo Yesugât kâmot Korinti kepiān mali are olop manbiâ sop kâlep agep. Akto sop ain âmâ Keñkereai kepiān âgâm âmâ hâmbâi wan me wan siâ akbian dâm aregât dop makyenjieg sop are bo akto âmâ dumutnej hâreanji. Hâreanbiâ purik katmâ Korinti kepiān arim Yesugât kâmot are hepun yekmâ Siria hânângen ariwerâm akto Pirisila akto Akuila yâk olop wañgan âgâyi. ¹⁹ Âgâmbiâ meyekmâ arim Epeso kepiān katyekto yâk ain luâk âmbâi lâuwâ are hepun yelegep. Hepun yelekmâ ikiñe âmâ Yuda yenjât den emetñân âgâmbo Yesugât keiñæt magañgi goañgi agi. ²⁰ Akto Yuda luâk bikñe Paulo olowâk manne dâm mem gangerâwerâm akbiâ Pauloñe den koyenjim hin dâm makyenjieg, ²¹ “Anutuñe nâñgâ ninđo yenjâlân lâuwâñe purik katbian.” dâep. Hain dâm

hepunyekmâ ariep. Arim waŋgan âgâmbo mem togo Kaisarea kepian kalep.

²² Kato âmâ Yesugât kâmotlupne Yerusalem kepian mali yâk yenjâlân arim getek manmâ hepun yekmâ arewa Antiokia kepian purik katmâ arim ain malep. ²³ Manmâ Antiokia kebia are hepunmâ arim Yesugât kâmotlupne biknej Galatia akto Prigia hân tânâmjân mali are yenjâlân arim biwiyeje Yesugâlanâk arim kilâkgât den makyenjim malep.

Apoloje Epeso akto Korinti kepiā manmâ Yesugât keiñe makyenjim malep.

²⁴ Akto Epeso kepiā Yuda luâk siâ malep kotnej Apolo are Alesandria kepiā gâtnej. Akto yâk nângâ nângâne humo aregât yâknej Anutugât den kulemgoyi are oyanjmâ nângâm metiepgât yâkgât denjaet ukenje akmini. ²⁵ Akto luâk biknej Humogât keiñe bâlensiâ nângâyi arekjé magaŋbiâ are nângâm metiep. Akto uliknjân Yohaneje luâk âmbâle tu puli yenjiep aregât keiñe nângâm biwiñe owâiñe akto Yesugât keiñe bâlensiâ nângâm heŋgemgoep aregât luâk âmbâle makyenjim malep. ²⁶ Hain agepgât Yuda yenjât den emetnjân âgâm Yesugât keiñe makmâ hilip milip makyenjimbo Pirisila akto Akuilaje den are nângâm gala agaŋmâ kewugum emetyetnjân âgâm Anutugât den are magaŋmâ heŋgemgombela nângâep. ²⁷ Akto aregât haminjân Apolo Akaia hânângen ariwerâm akto âmâ Yesugât kâmot Epeso kepiā gâtnejande tângowerâm kulem esenje siâ kulemgom waŋi. Aregât keiñe hin, “Luâk ire yenjâlân togowerâm aktâp are gala álepnej agaŋbi.” Kulem esenje

tain dâm kulemgom waŋbiâ meakmâ ariep.
 28 Mem Korinti kepian arim emelâk Anutugât den kulemgoyi are sombeimân oyaŋmâ Anutuŋe Yesu magaŋmâ damunyeŋe akben dâm hungun aŋdo giep aregât keiŋe dâm kepikmâ makyenŋimbo nâŋgâmbiâ bunŋe akto Yuda yengât den are nâŋgâmbiâ giep. Hain akbiâ Anutuŋe gala akyenŋimbo biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali are Apoloŋe yâkŋe tânyenŋuep. Tânyenŋumbo biwiyeŋe Yesugâlânâk kârikŋe katmâ manmâ heronje agi.

19

Pauloŋe Epeso kepian ariep.

¹ Apolo Korinti kepian mando sop ain Pauloŋe Epeso kepian arim âmâ Yesugât kâmot siâ mem miawakyekmâ hin dâm makyenŋiep, ² “Ye ulikŋân biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutugât Heakŋande kautyeŋân meyegep me bo?” dâep. Hain dâmbo yâkŋe hin dâm magaŋi, “Nen Anutugât Heak aregât keiŋe bo nâŋgâmaen.” dâyi. ³ Hain dâmbiâ hin makyenŋiep, “Ye tu puli yengiyi aregât keiŋe makniŋbiâ nâŋgâwe.” dâep. Hain dâmbo yâkŋe hin magaŋi, “Nen Yohanenje tu puli nengiep keiŋe areâk.” dâyi. ⁴ Dâmbiâ hin dâep, “Biwiyeŋe purik kato bâlenŋeyeŋe makmâ miawakŋetgât Yohanenje makyenŋiep. Makyenŋim den siâ dewatim hin dâm makyenŋiep, “Haminâŋen luâk siâ togom mandâp, aregât nâŋgâm yâkgâlân han biwi katŋet.” Yohanenje hain dâm Yesugât keiŋe makyenŋiep.” ⁵ Paulo hain dâmbo nâŋgâmbiâ Yesu Humo yâkgât kotŋe konmâ tu puli yengiep. ⁶ Puli yengimbo Pauloŋe bâtŋe kautyeŋân kato Anutugât

Heaknjande gem kautyenjân mendo elewetyeje purik âgâmbo den siâ siâ agi. Hain akmâ arim Anutugât den are makyenjim mali. ⁷ Luâk keiân lâuwâ me hain areknej hain agi.

⁸ Akto Paulone Yuda yeñgât den emetjân hilâmje hilâmje âgâm gem hamep bâlák manmâ, “Anutunje damunyeje akberâm agep aregât keiñe makyenjire nângâmbiâ bunje agâk.” dâm makyenjim hanyenjân giep. Hain akmâ mando dewutâ âlâwu bo agep. ⁹ Akto luâk biknjande biwi kârik akmâ Yesugât den are nângâmbiâ bâlimbo kâmot humo yâk yeñgâlân arim Yesugât pat sârek kom makyenjim agi. Hain akbiâ aregât Paulone hepun yekmâ ariep. Hepun yekmâ ariwerâm luâk âmbâle biknej Yesugât biwiyeje kali are mem menduguyekmâ hilâmje hilâmje luâk siâ kotnej Tirano yâknej luâk âmbâle mendugu yekmâ den kepikmâ makyenjieg, aregât emelan kewugu yekmâ âgâm Yesugât keiñe totokom makyenjieg. ¹⁰ Hain makyenjimbo manbiâ hombaŋ lâuwâ bo agep. Akto sop ain Yuda luâk âmbâle ain mali are akto kepia ambolupje Asia hânâñ mali yâk hâroknej Humogât den are nângâm mali.

Yuda yeñgât luâk kâmbokje.

¹¹ Akto Anutunje Paulo meme agando kulem keiñe keiñe ketuguep. ¹² Hain akto aregât luâk âmbâle areknej Paulogât âi sângum me puliak puliak sângum are mem manmâ kundat agi yâk yeñgâlân arim mem howaiyekbiâ âlepnej agi. Akto sinduk baniara bâlenjande kautyenjân meyegi are hepun yekmâ ariyi. ¹³ Akto Yuda luâk liunak gonak biknej hân are ândeajmâ mali yâknej âgâ

âgâne akmâ Kembu Yesugât kotje liunak gonak yenje agakgât nângâm luâk sinduk baniara siâ hin makyenjyi, “Yesugât kot patje Pauloje makmap yâkgât laugât ariwen.” ¹⁴ Akto sumbe kat kat humo siâ kotje Sikeua yâkgât nanluprje 7 yâkje hain agi. ¹⁵ Hain akmâ sop siân sinduk baniara bâleje siâ watberâm âmâ Yesu kotje konbiâ sinduk baniara bâleje arekje hin dâm den hâuqe makyenjieg, “Yesu are nângân. Akto Paulo are nângân. Dâ ye âmâ niñaelân gâtje? Keiyenje bo nângân.” dâep. ¹⁶ Hain dâmbo luâk kautje gulip agep arekje kârikje akmâ nanaq are yeñgum wavyekmâ sângumyeje are mem duwatmâ panyenjim yeñgum mem siâ siâ ketuguyekto gilâm kauñmâ emelanba sopanmâ hâk peke bâlâk gem ariyi. ¹⁷ Akto aregât den pat arekje sambelem arimbo Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai arekje nângâm hamep akmâ mali. Hain akmâ Yesugât kotje mem agali. ¹⁸ Akto Yesugât kâmolân gâtje dondâje Paulogâlân togom wan me wan bâleje mem mali are makmâ miawagi. ¹⁹ Akto emelâk kulem mem mali yâkje gulam sait kârik aregât kulem esenje are hârogâk mem miawakmâ sombeimân katmâ mendugum oyanbiâ ten tausen kina arekje puligoyigât dop hainare agep. Hain akmâ kâláp katmâ ombiâ om bo agep. ²⁰ Om bo akto ain Humogât den are magangi goangi akbiâ den arekje kârikje akto luâk âmbâle hârokje penâyenjimbiâ sambelem ariyi, aregât luâk âmbâle dondâñande den pat are nângâyi.

²¹ Hain akmâ metembiâ Pauloje Makedonia akto Akaia hân are ewangim Yerusalem kepian

ariwerâm hin dâep, “Nâ Yerusalem kepian âgâm âmâ arewa Roma kepian ariwian.” ²² Hain dâm ariwerâm akmâ luâk lâuwâ kotoyetje Timoteo akto Erasto areknje tângoyiat are hunjung yetkimbo Makedonia hânângen ariyiat. Dâ ikiñe âmâ Asia hânân bâlensiân malep.

Epeso kepian gâtñande kot kamboñmâk konli.

²³ Akto sop ain Epeso kepian gâtñande Yesu Humo yâkgât kâmot yençâlân umatje bâleñe miawak yençiep aregât keiñe hin. ²⁴ Luâk siâ kotje Demetrio areknje aنجi goaنجi hin ketugum malep. Kât siâ kotje siliwa are mem lâpioyerje kotje Atemesi yâkgât opmân kâmbokje humo aregât otneñe bâlensiâ ketuguminep. Akto Demetrioje otneñe bâlensiâ ketugu yekto kebia ambolupje akto lombo togo togoñande are puligombiâ puli humo are mem âi luâk akto galalupje oyañmâ yençim malep. ²⁵ Akto Demetrioje âi luâk bikje mem menduguyekmâ hin dâm makyençiep, “Galalupne, Atemesigât opmân otneñe ketugum arewa puli humo mem miawakmaen are nâñgâi. ²⁶ Akto luâk siâ togo malep kotje Paulo yâkgât keiñe ekmâ nâñgâmai. Ýâk âmâ Asia hânâñ gâtñe akto Asia hân aregât kebia kautje Epeso aregât ambolupje biwiyenâñ gem hin dâm makyençimap, “Luâkje hanyenâñ nâñgâm lâpio wan me wangât otneñe ketugumai are bunje bo.” ²⁷ Hain dâmbo âinenje bunje bo akmap are nâñgâre umatje aktâp. Akto are konok bo. Asia hânâñ gâtñe akto hân siâñ gâtñe dondâñe Atemesigât den lokom maliñe den are hepunmâ

siâgâlân arimbiâ aregât yâkgât opmân are gao gao dâgâmbo kotnejembo nânjâre bâliâp.” dâep.

²⁸ Demetrioje hain dâm makyenjimbo biwiyeje kâláp akto kambojmâ hin dâyi, “Epeso luâk nengât Atemesi ire humo âlepjé dondâ.” ²⁹ Kot kamboj konmâ hain dâmbiâ kepia ambolupnejê hârogâk biwiyeje kâláp akto mendugum olowâk arim Makedoniagât luâk lâuwâ Paulo olop gayi are kotojetje Gaio akto Aristako yâk mem olon yelekmâ arim kepia sombeimân menduguyelegi. ³⁰ Akto Paulone aregât nânjâm yâk yeñgâlân ariwerâm akto Yesugât kâmotje mem guguwâi dâm gangerâyi. ³¹ Akto luâk humomo Paulogât galalupnejê ain mali arekjé yâk yeñgâlân bo ariâk dâm makmâ hârem den katbiâ Paulogâlân ariep. ³² Akto luâk arekjé sombeim humoân mendugumbiâ ain gâtnejê biknjande keinje wangât aktai dâm nânjâwerâmbiâ bo agep. Aregât den humo akbiâ gembo âgâmbo akmâ âmâ hanâk hanâk akmâ gulip milip agi. ³³ Luâk arekjé hain akmâ manbiâ aregât Yuda luâkjé galayerje siâ kotnejembo Alesande are maganbiâ kâmot humo are hutyenjân kinmâ bâtljande koratyenjum den aregât makmâ hâre yeñgiwerâm agep. ³⁴ Makmâ hâre yeñgiwerâm akto luâk are ekmâ nânjâm, “Luâk ire âmâ Yuda yeñgâlân gâtnejê arekjé agatmâ kindâp.” hain dâm âmâ emelâk magi are hainâk makmâ ge tatmâ nânjâm hin dâm kamboj, “Epeso luâk nengât Atemesi are humo âlepjé dondâ.” dâm kamboj. ³⁵ Hain dâmbiâ sop kâlep akto âmâ kaunsoligât âi meme yâkjé denyenje are hâkokom korat yeñgumbo den hepunbiâ hin

dâm makyenjieg, “Maktere nângâjet. Epeso kebia ambolupnje nenneak Atemesigât opmân are akto yâkgât kât kâmboknje humo himbimânba giep are damunje akmâ manmaen. Aregât keiñe luâk âmbâle hânje hânje mandâi are hâroknej nângâi. ³⁶ Luâk siâje aregât den mem ge katbiapgât dopnje bo tatâp. Aregât wan me wan bâleñe hanâk aktâi aregât biwiyeñe geâk. ³⁷ Luâk meyelekmâ gai arekñe lâpio yeñaet opmânâñ âgâm kâmbu bo meyiat. Akto Atemesigât bâleñe bo dâm magañgiyat. Hain bo akbela ina yeñe hanâk mem olonyelekmâ togoâi. ³⁸ Demetrio akto galalupñande luâk siâgât nângâmbiâ bâliâp. Akto den heñgemgoweren dâmbiâ aregât kakñâñ kiap den nângâ yeñgimapgât sopnje ewumâk akto arim yâkgâlân makmâ miawakbai. ³⁹ Gârâmâ yeñgât den siâ tatâp. Akto âmâ kebia ire damunlupyenje yâk yeñgâlân mem ariwai. ⁴⁰ Uñak iregât den makbiâ biwiyeñe bâliâp aregât bugâ ire miawakberâm aktâp. Aregât luâk humo tâmbâ arekñe nângâm âmâ sân sân mendo wan me wan aganđenje nângâmbo âmâ ârândâñ akbiap aregât dop bo tatâp.” dâep. ⁴¹ Kaunsoligât âi meme yâkñe hain dâmbo nângâmbiâ ârândâñ akto awam akmâ ariyi.

20

Paulo yâk Makedonia hânâñ arim arewa Akaia hânâñ ariep.

¹ Den humo miawagep are bo akto Paulonje Yesugât kâmot mendugu yekmâ biwiyeñe Yesugâlânâk arim kilâk dâm makyenjim

hepunyekmâ Makedonia hânân togoep. ² Hân ain togom Yesugât kâmotnej manmâ ariyi yâk yeñgâlân togom den kâriknej makyenjim hepun yekmâ kezia siân togo hainâk hainâk akmâ manmâ ainba Girik hânân togo penâniñep. ³ Mando dewutâ âlâwu bo akto Siria hânân ariwerâm haru ginnân gem wañgan âgâwerâm akto âmâ Yuda luâk biknjande gasa agañmâ komberâm akbiâ yekmâ nângânmâ purik katmâ Makedonia hânân ariwerâm agep. ⁴ Akto luâk yâk olop ariyi kotoyenje hin. Berea kezia amboje siâ kotnej Sopate yâk Piro nanje, akto Tesalonike kepijan gâtnej kotoyetnej Aristako akto Sekundo, akto Derebe kezia amboje kotnej Gaio, akto Timoteo, akto Asia hânân gâtnej siâ kotnej Tikiko, akto Tropimo. ⁵ Yâkjnej soñ hepun nelekmâ arim Troa kepijan arim ain Paulo net lâmnetkuyi. ⁶ Arim lâmnetkumbiâ sot bo kaulemap aregât sopnje bo akto net Pilipi kezia are hepunmâ wañgan âgâetnej menelekmâ arim mando hilâm momerâk bo akto arim katnelektro Troa kepijan âgâm penâyeñgiyiot. Penâyeñgietnej olop mandenne hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep.

Pauloñje Troa kepijan luâk sigan siâ moep are momoñjânba mem agalep.

⁷ Sot om munditmâ ligim nemberâm Sarere hândâkjân menduguyion. Akto Pauloñje emet hauñdo ariwian dâm aregât Anutugât den makyenjim kindo hândâk tânâmjé agep. ⁸ Akto emet kâlenje siân âgâm menduguyegion. Akto emet are dewatim kakñân kakñân âlâwu ketuguyi ain kemdâ sagom katbiâ om kilep. ⁹ Akto Pauloñje den makyenjim kindo sop kâlep akto nanañ siâ kotnej

Eutiko areknej Paulogât den are nângâm tatmâ seru meme lapanjân tatmâ dewunje asinj akto bam gutmâ taleine seru meme are kaknjânba ge kinmâ miwindik ageine ge kondo mom yiep. ¹⁰ Hain akto Pauloje gem nanañ are mem mañganmâ kinmâ hin dâm maknengiep, “Bo indejet. Biwijne golâk yendâp.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo emet kålegen âgâm sot ligim munditmâ nem Yesugât den dâm maganji goanji akbiâ emet hauñep. Emet hauñdo hepunyekmâ ariep. ¹² Arimbo nanañ momonjânba agalep are kewugum emetjân âgâmbiâ kambiamyeñe âlepñe agep.

Pauloje Troa kipia hepunmâ Miletê kipian ariep.

¹³ Akto Pauloje dâmbo nenje hepunakmâ biknjande wañgan âgâm Aso kipian ariyion. Dâ ikiñe âmâ kei hân haru hâlâñjmâ Aso kipian ariep. ¹⁴ Arim âgâmbo peniañgim olowâk Mitile kipian ariwerâm wañgan âgâenje menenekmâ ariep. ¹⁵ Arim âmâ yem kindenje hauñdo lâuwârje Kio hân haru tânâmjhân talep ain gem kindenje hauñdo âlâwuñjân Samo hân haru tânâmjhân talep ain arim peniañgim yogan talion. Arewa arim imbâtjhân Miletê kipian ariyion. ¹⁶ Akto ain Anutugât Heaknjande ulik gulik kakyeñjân giep, aregât hombañ ain tâlâguep. Aregât Paulo Yerusalem kipian dowâk ariwerâm agep. Aregât arewa arim Epeso kipian arim mandenje sop kâlep akbop dâm Epeso kipia ewangim Miletê kipian tâñjâk ariyion.

Pauloje Epeso kipia ambolupñe makyenjieg.

17 Pauloṇe Miletē kipian arim waŋganba sopanmâ gem luâk siâ huŋgun aŋdo Epeso kipian arim Yesugât kâmotlupŋe are yeŋgât damunlupyeŋe kewugu yekto togoyi. **18** Togombiâ Pauloṇe den hin dâm makyenŋiep, “Galama, nâ Asia hân humoân iren pup pup yeŋgâlân manmâ âmâ âi keiŋe katmâ mem gan aregât keiŋânbak nâŋgâi. **19** Akto nâŋe nune hâkne bo mem agalân. Yân indemâk manmâ Humogât hoŋ bawa malân. Akto Yuda luâkŋe gala bo akniŋmâ nuguwerâm mem siâ siâ ketugunekbiâ hâk hilâlâm kakŋân malân. **20** Hain akmâ manmâ Yesugât keiŋe are bo tigire talep. Ye âlepŋe manjet dâm Yesugât keiŋe are makyenŋiwerâm kipiaŋe kipiaŋe arim sombeimâm me emetyenŋân âgâm makyenŋim malân. **21** Haingât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim den dâtâŋe hin makyenŋim malân, agak memeyeŋe bâleŋe Anutugâlân makmâ miawakmâ biwiyeŋe Humo Yesu Kristogâlân katŋet. **22** Akto uŋak ire âmâ Anutugât Heakŋjande hâwâtnekto yâkgât denŋe lokom Yerusalem kipian ariwerâm aktân. Indâŋâŋ ariwerâŋ âmâ wan me wan gain gain hinare are miawak niŋbiap are bo nâŋgâm heŋgemgoân. **23** Hain akto Anutugât Heakŋjande damunne akmâ makniŋdo kipia ârândâŋ togore kala busi kâlegeng kat nekberâm me bâleŋe siâ siâ akniŋberâm akbiâ are nâŋgâŋ. **24** Gârâmâ bâleŋe siâ siâ akniŋbiâ mombian aregât nâŋgâre owâiŋe aktâp. Aregât Yesuŋe âi ire dâm hârem niŋep ire konok mem manbaen. Akto iregât konok biwine humo yemap. Aregât dopŋe hin. Anutuŋe ukenŋaet

akmâ luâk hârok damun nenje akberâm aktâp aregât den pat âlepje are makyenjim manbian. Ai are konok mem henjemgom kinbian, hain nângâm aregât konok biwine humo yemap.

²⁵ Akto ire maktere nângâjet. Anutuňe damun nenje akberâm aktâp aregât nâje den pat âlepje are makyenjim hutyenjân mandere nekmai. Gârâmâ arire kakjân lâuwâje bo nekbai. ²⁶⁻²⁷ Nâ Anutuňe nekto ârândâj akmapgât yu makbe. Nâ Anutugât den hârok hamep bâlák makyenjire nângâyi. Aregât uňak ondop pâroñgât makyenjire nângâjet. Siâ hilip agumbo dosanje nângâlân bo tatbiap. ²⁸ Ye han biwi golâ manbi. Hain manmâ Anutuňe luâk âmbâle bikje gilâmjande pulijegep are damunyeje akbi. Akto Anutugât Heakjande Yesugât kâmot are yeñgât pat dâm makyenjieg aregât damunyeje akmâ manbi. ²⁹ Nâ hin nângân. Nâje hepunyekmâ arire âmâ haminân luâk bikenba pugaiya hain arekje yeñgâlân togom luâk âmbâle yoňâk bâleje akjet dâm hâwât yekbai.

³⁰ Aregât dop akmâ yeñgâlân bikjande heyenjim biwiyeje nengâlân katmâ Yesu hepunjet dâm oloňyekmâ hilip yeñguwai. ³¹ Aregât han biwi golâ manbi. Akto den ire mem biwiyejân katbiâ talâk. Nâje hâk hilâlâm kakjân manmâ hândâk hilâm Anutugât keiňe dâm hârok mendugum makyenjiman. Akto siâ ikiňeâk ikiňeâk dewunje tuňe olowâk makyenjim manmâ gare hombaň âlâwu bo aktâp. ³² Akto uňak Anutuňe damunyeje aktâpgât han kalemeje denân katyekmâ ariwerân. Anutuňe ikiňe ukenjaet akmâ damunyeje akberâm aktâp aregât nângâmbiâ biwiyeje bo

umatne akbiâp. Akto biwiyeje Yesugât katmâ manbiâ yâknejen yengât nângâm mem akyenjimbo manman kâriknejet pat yengiep are manbai. ³³ Nâ puli sikumgât makmâ egâlian bo akyenjîan. ³⁴ Nâ nune akto luâklupne nenjaet wan me wan bâlensiâ bâtne ireknje mângire miawaknengiep a nângâmai aten. ³⁵ Nâ wan me wan keiñe katyenjîan akmâ âi kâriknejâk mem umburuk mamburuk yâk kalemgom yengiwiangât aregât dâp gai tâlim hekatyenjîan. Aregât yene areâk tâlim Kembu Yesuñe den hin magep are nângâwi, galalupyenjande yengimbiâ âlepñe aktâp gârâmâ yene yâk yengimbiâ âmâ âlepñe dondâ aktâp.” dâep.

³⁶ Paulone den hain dâmbo kângombiâ Humo konmâ ulilanjep. ³⁷ Ulilañdo âi girâp akmâ indem lokom manjanli. Hain akbiâ den hin dâm makyenjiep, ³⁸ “Ariwian iregât kaknân lâuwâjne bo purik katbian.” dâmbo aregât nângâm biwiyeje umatne agep. Hain akbiâ hepun yekmâ wañgan âgâep.

21

Paulone Yerusalem kipian purik katmâ ariwerâm ariep.

¹ Akto nenje hepunmâ hân siâ haru tânâmjân talep kotje Ko ain tânjâk ariyion. Arim yem kindenje haunjo arewa arim haru tânâmjân hân siâ talep kotje Rodo ain arim wañga hepunmâ Patara kipian ariyion. ² Ain arim wañga Poinike hân ain ariwerâm akto are mem miawakmâ âmâ âgâenje menenekmâ ariep. ³ Arimbo dewun

nenne indâgen panmâ hân siâ haru tânâmjân tato egion are kotje Kipiro. Ekmâ yânâk kanege tato ewangim ariyion. Arim Siria hânân kipia siâ talep kotje Tiro are haru ginnjân talep ain ariyion. Arim waŋga are hepunmâ arienje kipia ambolupjande gam waŋganba ito siâ siâ are lândem katbiâ giep. ⁴ Akto nenne kipian âgâm Yesugât kâmotlupjê mem miawak yekmâ yâk olop mandenje hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep. Akto hilâm are hutnjân sop siâ Anutugât Heakjande makyenjimbo aregât Paulo yâk Yerusalem kipian bo ariâk dâm maganji. ⁵ Akto waŋga are ariwerâm akto luâk âmbâle nanaŋ lepat hârogâk nen kat neneberâm kewugu neneksiâ olowâk haru ginnjân geyion. Gem haru ginnjân tatmâ kângom Anutu ulilaŋion. ⁶ Ulilaŋmâ waŋgan bam âgâwerâm aktenje maŋgan aknengimbiâ hepun yegion. Akto yâk purik katmâ kipiayenjân ariyi.

Luâk siâ kotje Agabo yâkje Paulogât keiŋe makyenjieg.

⁷ Waŋgan âgâenje menenekmâ Tiro kipia are hepunmâ arim Tolemai kipian kat nenecko waŋga hepunmâ kipian âgâm ariyion. Arim âmâ Yesugât kâmot yektenje maŋgan neneksiâ olowâk talion. ⁸ Tatmâ sot wan om nem yem kindenje haundo hepun yekmâ arewa arim Kaisarea kipian âgâm luâk siâ kotje Pilipo Yesu bo nâŋgâ aŋmai areyenjâlân arim Yesugât keiŋe makyenjim malep are mem miawaktenje olowâk malion. Pilipo are emelâk luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ âi dâm hârem yenjiyi are yenjât hutyenjân gâtnej. ⁹ Akto baratlupjê imbât are âmbâi tat tatnejâk

hârok yâknej Anutugât den are oyanjmâ makyenjim mali.

¹⁰ Akto yâk olowâk mandenje emelâk Yudaia gâtnej siâje Anutugât den dâm miawagep kotje Agabo, are nengâlân togoep. ¹¹ Togom Paulogât pârjânba sângum tâknej mem hulanjmâ ikinej keinje bâtnej dâgâm mendugum hin dâep, “Anutugât Heaknjande hin dâp, tâk ire amboje Yerusalem kipian arimbo Yuda gâtnej kipia ambolupjande hin hikom Anutugât keinje bo nângâi are yeñgâlân katbai.” ¹² Agaboje den hain dâmbo nen akto kipia ambolupje nenje Paulo Yerusalem kipian bo âgâwen dâm maganjon. ¹³ Hain dâm maganjenje Paulonje hin maknengiep, “Ye wangât indem tatbiâ biwine hionjdâp? Hepunjet. Nâne Yesugât akmâ nângâm Yerusalem kipian âgâre mem kala busi kålegen katnekbai aregât hamep bo aktân. Akto are konok bo. Humo Yesugât nângâm âmâ âgâre nuguwai aregât hanâk hamep bo aktân.” ¹⁴ Hain dâmbo lâuwâjje hâwâtmâ maganjenje nengât den bo nângâ nengimbo aregât hin dâyion, “Bâin. Humogât den are kâriknej agâk are Humogât han.” hain dâyion.

Paulonje Yerusalem kipian arim kipia biknej biknej den pat âlepnej are makyenjiep.

¹⁵ Hain dâenje manmâ manmâ Yerusalem kipian âgâwerâm aregât ito kârugut kom kilion.

¹⁶ Hain aktenje Kaisarea kipia ambolupje biwiyeje Yesugât kali yâk yeñgâlânba biknjande kewugu nenekbiâ ariyion. Arim luâk siâ Kipiro gâtnej kotje Mason yâk uliknjânâk biwiye Yesugât kalepgât yâkgât emelan katnenegi. ¹⁷ Akto

arewa arim Yerusalem kipian arienje âmâ Yesugât kâmot bikñande penânengim heronje aknengimbiâ ain manjan akmâ olowâk talion. ¹⁸ Tatmâ yem kindenje hauñdo Paulonje olon nenecko Yakopogât emelan âgâyion. Ain âgâenje Yesugât kâmot yâk yengât damunlupyene hârokne togom penânengiyi. ¹⁹ Togom penânengimbiâ Paulonje mañganyekmâ Anutuñe meme aganđo Yuda bo manmai are yengâlân arim wan me wan akyençimbo bunje agep aregât keiñânbak den pat makyençiep.

Paulonje Mosegât den kâriknej are mem agato ekbiâ ârândâñ agep.

²⁰ Paulonje den pat hain dâm makyençim metembo ain tali areknje Anutugât kotje mem agatmâ Paulo hin dâm maganji, “Galanenje nâñgât? Yuda luâk âmbâle dondâñe biwiyeñje Yesugâlân katmâ mandâi. Yâk hârogâknej Mosegât den kâriknej are kâriknej akmâ mem agatmai. ²¹ Akto gângât den hin katbiâ togombo nâñgâmai. Yuda luâk âmbâle areknje hân siâñgen arim mandâi are makyençim Mosegât den kâriknej are hepunnjet dâm makyençimat. Akto nanañlupyene yengât hâkyeñje bo gâiyençinet dâm koyençimat. Akto Yuda luâk nengât agak meme are hepunnjet dâm makyençimat, hain dâm togo makyençiyi. ²² Are nâñgâmbiâ bâlimbo âmâ gain gain akbaen? Gâ Yerusalem kipian togoât aregât den pat nâñgâwai. ²³ Aregât den siâ yu makgiñberen ire akben. Nengâlân gâtnej luâk imbât mandâi areknje emelâk Anutugât den kâriknej are akbaen dâm makmâ hâreyi. ²⁴ Akto gâñe yâk yengâlân

dewatim katmâ gala akyenjim sumbegât soñgoñje puligom yenjimenâ olowâk sumbe emetñân âgâmbiâ aregât bâin dâm dumutyene hârewi. Hain akbiâ nengâlân gâtne biknjande gekmâ hin dâwai, “Iregât me niñaet den katbiâ togombo nângâyion? Dâ luâk areknejê âmâ Mosegât den kâriknejê are mem agatmâ manmap.” dâwai. Hain dâm gângât keige bunñe henjemgowai. ²⁵ Hain gârâmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai biwiyeñje Yesugâlân kali areknejê lâpio yenjât sot omai me soñgo gilâmdâk hanyenje hâremai are bo nembi dâm makmâ hâreñejim den katennej ariep. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi dâm makmâ hâre yenjiyion.” dâyi. ²⁶ Hain dâmbiâ Paulo denyeñje lokom luâk imbât are penâyeñgiep. Penâyeñgimbo yem kinbiâ emet haunjdo, “Anutugât dewunñân salek salek manbaen.” dâm aregât purik katmâ sumbe emetñân âgâyi. Âgâmbiâ Paulone luâk imbâtnej den kâriknej aregât pat koyenjiyi are bo akbiapgât sop akto sumbe ombaughât sumbe emetgât damunlupnej makyenjiegip.

Paulone sumbe emetñân âgâmbo mem komberâm agi.

²⁷ Hilâm âi meme 7 siâ me siâ manmâ manjetgât magi are bo akberâm akto Paulone sumbe opmânân âgâm mando Asia hânân gâtne Yuda luâknej are ekmâ luâk hârok hanyenje mem gulip koyi. Akto hanân gege akyenjiyi. ²⁸ Hain akmâ Paulo mem konmâ magi, “Wei Israe luâkma, togo tânnenguñjet. Luâk ireknej hân ârândâñ manmâ Yuda luâk nen gasa aknengim den kâriknej akto opmânnenne ire makmâ gâlikom

manmap. Hain akmâ opmân nennjân Girik luâk oloj yekto gam opmân kâmbokje nenje ire gagap mângimai.” dâyi. ²⁹ Amâ keiñe hin. Paulo Epeso kipian gâtje luâk Tropimo yâk olop kipian bawa gaga akbela yelekmâ nângâm hilipkom magi. Sumbe opmâniñân olojmâ gaep dâm nângâm hilipkoyi. ³⁰ Paulogât hain dâmbiâ kipia ambolupnejе dondâje pârigim togo sumbe emetnjân âgâm menduguyi. Mendugumbiâ luâk bikñande sumbe emetnjânba Paulo mem olojmâ geyi. Mem olojmâ gembîâ sumbe emetje hângi are tigiyi. ³¹ Hângi tigimbiâ Paulo mem moâkgât komberâm akbiâ hutyeñânba siâje den kato Roma tembe loko yengât humoyeñe aregât ariep. Akto den kalep are hin, “Yerusalem kipia ambolupnejе hârokje bugâ komberâm mendugumbiâ kuk humo miawaktâp.” ³² Den hain dâmbo tembe loko yengât humoyeñe areknejê nângâm tembe loko gegeñe âgâ âgâne hârok meyekmâ sumbe emetnjân togombiâ luâk kâmot humo areknejê yekmâ hamep akmâ Paulo hepunbiâ talep. ³³ Hepunbiâ tato tembe loko humoyeñe areknejê Paulogâlân togom tembe lokolupyeñe hin makyençiep, “Luâk ire mem tâk kâriknejê lâuwâ areknejê bâtlje bip bip hikom kala busi kêlegen katjet.” dâmbo are akberâm akbiâ hin dâep, “Luâk ire wânân gâtje. Akto gain gain akto biwiyeñe bâliâp?” dâep. ³⁴ Hain dâmbo yeneâk purik gurik akmâ magañgimbiâ den gulip milip agep. Den hain akbiâ gulip humo akto den bo nângâm heñgemgom tembe loko makyençimbo mem kiap yengât emetyeñân ariwerâm agi. ³⁵⁻³⁶ Mem olojmâ arim tireknjânba

âgâwerâm akbiâ luâk bikñande gulip milip akmâ dâp tigim kârikñeâk kommâ hin dâyi, “Luâk are moâkgât kone.” dâyi. Hain dâmbiâ tembe lokoje Paulo kombâirâm mem agatmâ kambeyeñân katmâ lokom emet kålegen âgâwerâm agi.

³⁷ Hain akbiâ tembe lokoje wârakmâ Paulo lokom âgâm dawalaunjân katbiâ Paulone tembe lokoyençât humoyeñe are Girik denân aikoep, “Den siâ makginberâm aktân.” dâmbo tembe lokoyençât humoyeñe arekñe hin dâep, “Ai, gâ Girik den nângâmat mon? ³⁸ Ulikñân Aigita gâtñe siâ bugâ komberâm ikiñe tembe lokolupne 4,000 meyekto hân kamitñângen ariyi aregât nâye gâ yâk dân. Akto gâ hinñe Girik den makniñmenâ nângâm, “O luâk ire âmâ Aigita gâtñe bo.” dân.” dâep. ³⁹ Hain dâmbo Paulone hin dâm maganep, “Nâmâ Yuda luâk, Kilikia hân Taso kipia humo aregât amboñe. Nâ nângâ niñmenâ luâk kâmot humo ire den siâ makyençgiwe.” dâep. ⁴⁰ Hain dâmbo âlepñe dâmbo Paulone tirek kakñâンba kinmâ bâtñe pando den nângâmbiâ Yuda yengât denân makyençgiep.

22

Paulone ikiñe keiñe makyençgiep.

¹ Paulone Yuda yengât denân hin dâm makyençgiep, “Galalupne akto humomolupne nune keine makyençgire nângâjet.” ² Hain dâm Yuda yengât denân makto luâk tali arekñe nângâm nengât den nângâmap dâm yân tatmâ nângâm ariyi.

³ Hain akbiâ lâuwânge totokomâk hin dâm makyenjieg, “Nâ Yuda luâk Kilikia hân Taso kipia tatâp ain miawagân. Akto nângâ nângâ emetnej kipia in katnekbiâ malân. Akto Gamalie yâknej âmâ Anutugât den ligim makniñdo yâk olop maliot. Akto bâginenje Moseñe den kâriknej katnengiep are hârok nângâm meteân. Akto uñak ire yeñje aktaiâ nâye hainâk agân. ⁴ Hain akmâ biwine Anutugâlân katmâ ukenje kakñân manmâ âmâ kâriknej agân. Hain akmâ Yesugât den pat ire bo agâk dâm nâye Yesugât kâmotlupyje hârok monjet dâm bâleje siâ siâ akyenjim manmâ luâk âmbâle dondâ yeñgum meyekmâ arim kala busi kâlegen katyektere tali. Nâye hain akyenjim malân. ⁵ Akto sumbe kat kat luâk are yeñgât humomolupyeje akto areyenjât luâk kautnej yâknej nângâmbiâ bunje aktâp. Akto yâknej âmâ Yuda luâk galalupyje Damasko kipian mali are yeñgât kulem esenje siâ niñmâ hin dâm makniñmâ huñgun niñbiâ mem ariân, “Gâne luâk âmbâle biwiyeje Yesugâlân katmâ mandâi are meyekberâm Damasko kipian arim mem miawakyekmâ galalupyeje kulem esenje ire yeñgimenâ ekbiâ bâtyeñân hikom Yerusalem kipia iren meyekmâ togowen.” dâyi.

⁶ Hain dâm kulem esenje are niñbiâ arire Damasko kipia are tâlâgumbo dewutâ kâriknej pando himbimânbâ dewutâ pagalenej humo silinj silinj dâm erânegep. ⁷ Erânekto hânâñ ge kângom yendere himbimânbâ den hin dâm makniñep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâmbo ⁸ hin dân, “Humo, gâ niñe?” dâre hin makniñep, “Nâ nugum wat nekmâ manmat.

Nâ Yesu Nasarete kipian gâtne.” ⁹ Hain dâmbo luâk nâ olop mali areknej pagalene are egi. Dâ den makniñep are âmâ bo nângâyi. ¹⁰ Akto nâ hin dâm aikoân, “Humo wan me wan akbian aregât makniñmenâ lokowian.” dâre hin makniñep, “Agatmâ Damasko kipian arimenâ siâne nâ wan makmâ hâreginjân are akmâ manben dâm makginjbiap.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo pagalene silij dâm hâknânâk erâmbo agatmâ ekberâre dewunne hâwilip akto menekmâ Damasko kipian ariy.

¹² Akto hilâm siân Yesugât kâmolân gâtne luâk siâ malep kotje Anania areknej Anutu mañganmâ manmâ Mosegât den kâriknej are lokom mando Yuda luâk Damasko kipian mali areknej nângâmbiâ ârândâj agep. ¹³ Akto Ananiaje nângâlân togom hin dâm makniñep, “Galane Saulo, dewunge pagalembo emet ek.” dâmbo ainâk dewunne pagalembo luâk are egân. ¹⁴ Ektere hin dâm makniñep, “Nengât bâgilupnenje yâk yençât Anutuje keiye makmâ hekatginjmâ ârândâj manman Amboje ekmâ lauñânba den nângâwendâm mem kepilâ gegep. ¹⁵ Akto gâ siâ me siâ ekmâ nângâen aregât pat hân ârândâj luâk makyençim ariwen. ¹⁶ Aregât wangât yân yem tatât? Agatmâ Yesugât kotje konmâ kinmenâ tu puli giñdere dosage bo akginjâk.” dâm makniñep.

¹⁷ Hain akto Yerusalem kipian purik katmâ arim sumbe emetñân âgâm Anutu magañmâ tatere âmâ biwine purik kato Yesu Humonje miawak niñdo egân. ¹⁸ Ektere hin dâm makniñep, “Kipia ire ambolupnjande nângât den makmat are hâkâj akmaigât dowâk gem kipian inba yân gem ari.”

19 Hain dâmbo hin maganâñ, “Humo maktere nângâ. Nâñe luâk âmbâle biwiyeñe gângâlânâk kali are den opmânje opmânje meyekmâ âgâm bugâje yeñgum malân. **20** Akto Stepanoje gângât keige makyenjiverâm akto ain konerâm sângum kâkâlep kâkâlep yeñe are hulañmâ mendugum katbiâ nâñe damunje kindere âmâ kombiâ mondo nângâre ârândâj agep, aregât patje nângâm meteyi.” **21** Hain dâre Yesu humoje hin dâm makniñep, “Hungun gjendere Yuda bo manmai are yeñgâlân ari.” dâm makniñep.” dâep.

Paulo bugâje komberâm agi.

22 Paulo hain dâm mando luâk bikñande ondopyeñe katbiâ ainâk Pauloje Yuda bo manmai are yeñgâlân ariwian dâm makyenjimbo ainâk den humoâk akmâ kârikñeâk kamboñmâ magançim hin dâyi, “Luâk bâleñe arekñe hain dâmbo nângâenje bâliâp aregât moâkgât mem arim kojet.” dâyi. **23** Hain dâm den gilingon galançon akbiâ gulip humo agep. Akto sângum kâkâlep yeñe are hulañmâ mendugum nukum pañ panjombiâ nukum humo agalep. **24** Hain akbiâ aregât tembe lokoyençât humoyeñande makto tembe lokolupñande Paulo mem emet kâlegen âgâyi. Akto luâk humo arekñe, “Gain gaingât akmâ biwiyeñâñ tuk tuk ewuyektâp aregât keiñe makmâ miawakto nângâwegât handomje oreñet.” dâm makyenjiep. **25** Hain dâm makyenjimbo keiñe bâtñe hikom mendugum katbiâ Pauloje tembe lokoyençât humoyeñe are hin dâm magañep, “Nâ Roma luâk hinare aregât keine bo ekmâ âmâ orenekbiâ ârândâj bo aktâp.” **26** dâmbo tembe

lokoyengât humoyeré arekñe luâk humoyeré dondâ aregâlân arim hin dâep, “Luâk are amâ Roma luâk bunje aregât gain gain akne?” dâmbo ²⁷ luâk kautñe arekñe Paulogâlân arim hin dâm aikoep, “Bunje, gâ Roma luâk?” dâmbo Paulonje, “Ao.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo hin dâm maganþep, “Nâ luâk yânje, Roma yeñgât humomolupyeñe puli humo yeñgim âmâ Roma luâk hainare agân.” dâep. Luâk kautñe arekñe hain dâmbo Paulonje hin dâep, “Nâmâ memenande menekto âmâ Roma luâk hainare agân.” dâep. ²⁹ Hain dâmbo ainâk tembe loko arekñe sâñ sâñ mem oloñ akmâ arim kili. Akto luâk kautñe arekñe den are nâñgâm sâñ sâñ mem hin dâep, “Luâk ire Roma luâk ina nâñe keiñe bo nâñgâm kala busi kâlegen mem katñet dâre katâi arekñe ârândâñ bo aktâp.” dâep.

³⁰ Hain dâm nâñgâmbo umatñe humo akto emet hauñdo tembe loko yeñgât kautñe agep arekñe Yuda luâkñe wangât dâm Paulogât nâñgâm bâlianji dâm aregât keiñe nâñgâwerâm sumbe kat kat luâk humomolupyeñe akto Yuda yeñgât luâk kautñe areyeñgât makto hârogâk menduguyi. Mendugumbiâ tâk hulañmâ Paulo kewugumbiâ âgâm dewunyenjân kato kilep.

23

Paulonje Yuda yeñgât humomolupyeñe yeñgâlân arim den makyeyñgimbo potalagi.

¹ Paulonje dewunyenjân kinmâ Yuda humomolupyeñe tâñâk yekmâ hin dâm makyeyñgip, “Galalupne, nâñe Anutugât dewunñjân biwi salek manmâ gare sop yu aktâp.” ² Hain dâmbo sumbe

kat kat luâk areyençât damun humo siâ malep kotje Anania areknej Paulogât enemjân luâk kili are hin dâm makyençiep, “Yeñe ondopnej hogoñet.” dâmbo Paulonej hin dâm maganep,³ “Ai, kautge kâriknej. Anutuñe hâmbâi guguwiap. Gâ bia motmot hinare hâkge âlepnej tato biwige hambuep. Gâne Mose akto bâgilupnenjande den kulemgoyi are lokom aregât makmâ hâre niñberâm aktât. Are âmâ gâne den kâriknej kulemgoyi are hâkâñ akmâ den are loñgaim ondopne hogoñetgât makyençiat.” dâep.⁴ Hain dâmbo luâk enemjân kili areknej hin dâyi, “Wei, Anutugât sumbe kat kat luâk are yençât damun humo are yâkgât wangât hain dâm maktât?” dâyi.⁵ Hain dâmbiâ Paulonej hin dâep, “Galalupne, Moseñe den kulemgoep are hin. Kâmot mandâi are yençât damunlupyene yençât den bâleñe bo makbei dâm kulemgoyi are nângâm manman. Aregât sumbe kat kat luâk are yençât humoyene yâkgât makniñbiâ nângân dâine are bo makbom.”

⁶ Hain dâm yekto luâk biknej âmâ Sadukaio luâk momonjânba bo agatbaen dâmai. Dâ biknej âmâ Parisaio luâk areknej âmâ momonjânba agatbaen dâmai Paulo are nângâm heñgemgoepgât agatmâ hin dâm kamboñmâ makyençiep, “Galalupne, nâmâ Parisaio yençât kâmolân gâtnej. Akto ewene bâgine âkâ hainâk Parisaio luâk mali. Akto nenje momonjânba agatbaen are nângâmaen den pat are makyençim manman, keine aregât denâñ katnektâi.” dâep.⁷ Paulonej den hain dâmbo Parisaio akto Sadukaio mendugum yeji areknej den humo akmâ hutyenjân potat potat miawagep. Hain akmâ biwiyeñe hiuñep.⁸ Akto Sadukaio

luâknejê âmâ den âlâwu hin dâmai. Nen momonjânba agatbaengât dopje bo tatâp dâmai. Akto añelo are akto sinduk baniara bâleñe aregât bunje bo mandâi dâmai. Dâ parisaio amâ a hârok nângâmbiâ bunje akmap. ⁹ Aregât akmâ potalakmâ den kaknjân hogoangiyi. Hain akmâ arimbiâ Parisaio luâk yeñgât kâmolân gâtnje Mosegât den kâriknej makmâ kepigi bikñande agatmâ kinmâ den umatnej hin dâyi, “Nenje luâk iregât nângâenje dosanje bo aktâp. Gârâmâ añelo me sinduk baniara siâje den are maganep mon? Aregât siâ bo makberen.” ¹⁰ Hain dâmbiâ biwiyeñe kâlâp bâleñe akto Sadukaio akto Parisaio kâmot lâuwâ arekjne gasa aganjimbiâ tembe lokoyeñgât humoyernej arekjne Paulo mem kom hâk hilâlâm wañbâi dâm aregât hamep akmâ hutyeñânba gem Paulo mem kewugum emetyeñân ariyi.

¹¹ Akto emet dâgâmbo Humoñe Paulo miawaganjmâ hin dâm maganep, “Biwigande nângâmâk tatmâ manben. Akto nângât keine makmenâ Yerusalem kipia ambolupñande nângâi hainâk Roma kipian arim nângât keine makyenjimenâ nângâwai.” dâep.

Yuda luâk bikñande Paulo komberâm aregât den agi.

¹²⁻¹³ Emet hauñdo Yuda luâk bikñande luâk lâuwâ yetgât kei bât yetñe hârok hain arekjne biwi konok akmâ hin dâyi, “Tu sot bâlâk manmâ Paulo kondenne mondo aregât kaknjân âmâ tu sot nembæn.” hain dâm maganji goanji agi. ¹⁴ Akto luâk arekjne sumbe kat kat luâk yeñgât damunyeñe akto are yeñgât damun humomo mali

are yeŋgâlân arim makmâ miawakmâ hin dâm makyenjyi, “Nen tu sot bâlâk manmâ âgâm Paulo kondenne mondo aregât kakñân âmâ tu sot nembaen aregât den kârikhe maganjieng. ¹⁵ Den hain hikoen gârâmâ aregât yeŋe den ire hin dâm katbiâ Roma yeŋgât tembe loko humoyerjaelân ariâk, “Gâje dâmenâ Paulo are mem nengâlân katbiâ togombo yâkgât den are lâuwâje heŋgemgowaen.” hain dâm hiaŋgimbiâ denyeŋe nângâm Paulo kato kewugum togombiâ nenne dâwân teŋgâ kindenne togombo kombaen.” dâyi.

Paulogât begâtñande bugâgât den makmâ miawagep.

¹⁶ Den hain dâm maganjimbiâ Paulogât begâtñande den are nângâep. Nângâm ainâk tembe loko yeŋgât emelan âgâm aniŋe maganjep. ¹⁷ Maganjo Pauloje tembe loko yeŋgât damun siâ hin dâm maganjep, “Nanaŋ ire mem humogaelân arimenâ yâkhe den siâ mem togoâp are maganjâk.” dâep. ¹⁸ Hain dâmbo humonjaelân mem arim hin dâep, “Paulo kala busi emet kålegen tatmap arekhe nanaŋ irekhe den siâ makgijberâpgât kewugum âgâ dâmbo gâŋgâlân yu kewugum togoân.” ¹⁹ Hain dâmbo tembe lokoyeŋgât humoyerje arekhe nanaŋ are yoŋâk mem ba emet kom hâre hâreŋângen katmâ hin aikoep, “Wan denne makniŋberâm aktât?” dâep. ²⁰ Hain dâmbo Paulogât begâtñe arekhe hin dâep, “Yuda luâk areyeŋgât humomolupyenjande yoŋâk den katbiâ gâŋgâlân togowiap. Amâ Paulo togombo konerâm aregât heŋgijberâm akmâ hin dâwai, “Paulo hutnenjân mem katbiâ kinmâ keiŋe

makmâ heŋgemgombo ekbaen.” dâm heŋgiŋbai.
21 Makgiŋbiâ âmâ denyeŋe bo nâŋgâwen. Luâk lâuwâ yetgât kei bât yetŋe hârok me gain hain arekŋe tenŋâ kinmâ Paulo kondenne moâk dâm den aktâi. Akto, “Sot bo nem yân manmâ âgâm Paulo kondenne mondo aregât kakŋjân âmâ sot nembaben.” hain dâm maganji goaŋgi aktâi. Hain akmâ hinŋe âmâ gâŋgât dengât lâmgom mandâi.” dâep. **22** Paulo begâtŋjande hain dâmbo tembe loko humoyeŋe arekŋe hin dâep, “Gâŋe den yu nâ makniŋdât ire luâk siâ me siâ bo makyenŋiwen.” dâm huŋgunaŋdo gem ariep.

Paulo kombiâ mombop dâm tembe lokonje kewugum Kaisarea kipian ariyi.

23 Tembe lokoyenŋât kautŋjande tembe lokoyenŋât humomo lâuwâ mem olonyelekmâ hin dâm makyetkiep, “Makbela tembe loko tu hânderet akmâ kei hân ariwai akto luâk sewenti akmâ bau luâk soko kakŋjân ariwai. Akto luâk tu hânderet siânbane âmâ soŋ soŋ mem keiyenje hân ariwai. Yâkŋe Paulo kewugum damungom kinbai. Kinbiâ emet dâgâmbo hândâkgât 9 kilok akto sop ain kipia ire hepunmâ Kaisarea ain ariwai. **24** Akto Paulogât bau luâk soko siâ kakŋjân ariâk dâm are kalaŋbiandat. Akto Paulo yeukŋjân damungom kiap humo kotŋe Peliki yâkgâlân mem ariwai.” **25** Hain dâm makyetkim kulem esenŋe siâ hin dâm kulemgoep,

26 “O galane Peliki, âlepŋe nannę gâ kiap humo den bâlensiâ hin makgiŋdere nâŋgâ. Nâmâ Klaudio Lisia, gâŋgât okot âlep nâŋgâm kulem ire kulemgoân. **27** Tembe lokolupnande luâk ire gâŋgâlân

mem togowerâi are Yuda luâkñe komberâm aktâi. Hain akbiâ nâñe luâk are Roma luâk hainare are nângâm ²⁸ tembe lokolupne olop arim Yuda yençât hutyeñânba mem olonjion. Akto aregât keiñe nângâwerâm aregât maktere sumbe kat kat luâk yençât damun humo akto Yuda yençât humomolupyene hôrok mendugumbiâ mem arim denân kalân. ²⁹ Denân katere denyeñânâk den kârikñe akbiâ âmâ hin nângân. Hain arekñe mombiapgât dop bo me kala busi kålegen katbaengât dop bo egân. ³⁰ Akto luâk bikñande teñgâ kinmâ Paulo komberâm akbiâ den are warapñe nângâm aregât hunjunañdere gângâlân togoâp. Akto Yuda luâkñe yâkgât denje dâwerâm gângât enemgân togowai. Togombiâ âmâ wan me wan akmâ hilipkombo denje dâwerâm aktâi aregât aiyençumenâ keiñe makmâ heñgemgombiâ nângâwen.” Kulem esenje hain dâm kulemgom yetkiep.

³¹ Kulem esenje are kulemgom yetkimbo denje lokom tembe loko olop hândâgân Paulo mem kewugum arim hândâgânâk Antipatri ariyi. ³² Emet hauñdo tembe loko kei hân ariyi are ainba hepunyekmâ purik katmâ kipiayenjân ariyi. Dâ bau luâk soko kakñân ariyi arekñeak Paulo kewugum Kaisarea kipian ariyi. ³³ Arim kiap kulem esenje are wanjmâ Paulo yâkgâlân kali. ³⁴ Katbiâ kiapñe kulem are oyanjmâ ekmâ Paulo hin dâm magañep, “Gâ kipia wânân gâtñe?” dâmbo Paulone hin magañep, “Nâ Kilikia hânân gâtñe.” dâep. ³⁵ Hain dâmbo kiap humo arekñe hin dâep, ‘Denân kat gektâi are togombiâ âmâ gângât den ire nângâwian.” dâep. Hain dâm tembe lokolupñe

makyenjimbo Paulo mem luâk humo siâ kotnej
Herote yâkgât emelan ain katmâ damungom kili.

24

*Yuda luâk areknej Kaisarea kipian arim Paulogât
hâknej tunli agi.*

¹ Hilâm momerâk bo akto damun siâ kotnej Anania are akto Yuda luâk yenjât humomolupyene biknej akto den tânyenjuguapgât luâk siâ kotnej Teatulo yâknej Kaisarea kipian gem arim Paulogât hâknej tunmâ katmâ magi. ² Maganbiâ kiapnej makto Paulo gembo Teatulonej âgâm Paulogât dennej dâm kinmâ den aŋgâ hin dâm kiap are maganjep, “O luâk humonenje Peliki, gâ âlepjne nanjje. Gâje damun nenje akmenâ nen gala konok manmaen. Akto luâk kâmot nengât nângâm damun nenje akmenâ agak meme âlepjneâk akmâ ³ manmaengât nen hâroknej nângâ gjindenje âlepjne akmap. Akto aregât kotge mem agatmaen. ⁴ Akto den maktere kâlep akbopgât gâje yeuknej akmâ nângâm yeugenijmenâ den tâlâwâk siâ makbe. ⁵ Luâk iregât nângâenje dondâ bâlimap. Yâknej âmâ emet kaknej amuknej manmâ kipianje kipianje awam ketuguyekmâ Yuda luâk hutnenjân arim togom nengât biwi kambiam mem bâliaknjet dâm aregât hanân gege akmâ mandâp. Akto Nasarete gâtnej siâ yâkgât kâmot areyenjât humo amâ ire. ⁶ Akto nengât den kâriknej hin makmâ hârenengiep, “Luâk siâje sumbe emetnej bâlenej aganđo âmâ kombiâ mombiap.” den are watmâ Paulo mem denjaet keinej nângâne dâenje âmâ ⁷ kiap humo Lisia yâknej kâriknej akmâ nengât hutnenjânba

mem olonjep. ⁸ Akto gângâlân togojet dâm aregât makyenjieg. Akto nenje den makgiñden ire gu-gak magaŋmenâ ikiŋe keiŋe makgiñdo nâŋgâm henjengmo.” dâep. ⁹ Luâk areknej den hain dâmbo Yuda luâk âkâ tângom den areák makmâ bundâk maktâp dâm wâragi.

Pauloŋe ikiŋaet keiŋe makmâ kiap Piliki magaŋjep.

¹⁰ Akto kiapnej den hâuŋe mak dâm agatmâ Paulogât hâmeŋânâk ektô Pauloŋe kiap are hin dâm magaŋjep, “Gâ kiap kot mem kipia inâk manmenâ hombaj dondâ bo agep, aregât agak memenenje are emelâk nâŋgâm henjenggomat aregât gâ den amboŋe aregât herone aktângât nunaet makgiñdere nâŋgâ. ¹¹ Nâ Yerusalem kipian âgâm Anutu magaŋmâ sumbe emetŋân âgâm manmâ gare hilâm keiân lâuwâ bo aktâp. Akto gâŋe aregât nâŋgâm han lâuwâ akmâ âmâ luâk ire aiyeŋgumenâ makgiñbiâ nâŋgâ. ¹² Akto sumbe emetŋân âgâm malân ain me sombeimân kinmâ den magân ain, me den emetŋe siân âgâm manmâ ain luâk siâgât denje bo koanjân. Akto luâk âmbâle potalakjet dâm hanyenjân bo geân. ¹³ Luâk irekjé hiaŋgim den aŋgâ hogom togo hâknân katâi. Akto den golâ dondâ gagaiái gârâmâ luâk irekjé den bunje siâ makgiñbaigât dopje bo tatâp. ¹⁴ Akto den siâ nâŋgân ire makgiñdere nâŋgâ. Yesugât dâp iraknej are bunje bo dâm aregât aktâi. Dâ are nâŋe nâŋgâre amâ bunje aktâp. Hain gârâmâ ulikjân Mose akto Anutugât propetelupnej den kâriknej kulemgoyi are nâŋgâre bunje agep dâm bâgilupnenjaet Anutu hoŋ bawa

aganjman. ¹⁵ Dâ yâk âmâ luâk âmbâle âlepnej
bâleje are hârogâk momojânba agatbaen, dâmai
aregât nâkâ hainâk nângâmâk manman. Akto
Anutugât lâmgom han biwi golâk hikom manman.
¹⁶ Aregât nâ Anutugât dewunyêjân akto luâk âmbâle
yenjât dewunyêjân dosa bâlâk han biwi kau kau
manberâm aregât biwine humo yemap. ¹⁷ Akto
nâje Yerusalem kipia hepunmâ biken biken arim
maktere hombaj dondâ bo akto hân aregenba
togom galalupnej yenjât nângâyejgim puli niñi
are mem Yerusalem kipian âgâm galalupne
umburuk mali are yenjîan. Akto âmâ sumbe
emetnej humoân âgâm sumbe oân. ¹⁸ Hain akmâ
Yuda nengât agak meme siâ tatâp are aktore
ârândâj agepgât Anutugât sumbe omberâm
âmâ sumbe emetnjân âgâm ondere âmâ mem
miawak negi. Mem miawak nekbiâ nunagâk
kilân. Luâk kâmot humo bo, akto mun humo
bo akmâ manman. ¹⁹ Hain gârâmâ Yuda luâk
biknjande Asia hân hepunmâ togom mali arekje
nâ denân katnektâi ireyengât hutyenjân siâ kindâi
dâine makbiâ nângâwât. ²⁰ Akto menekmâ Yuda
nengât humomolupnenjande menduguakmâ
denân katnegi âmâ nângât bâleje gain hinare mem
miawagi. Akto âmâ luâk kindâi irekje makginjet.
²¹ Akto hutyenjân kinmâ den konogâk are maktere
nângâmbiâ bo bâliep. Den humoâk konmâ hin
dâm makyenjîan. Luâk nenje momojânba
agatbaengât pat are tatâp. Biwinande are nângâm
manman aregât biknjande denân katnekbîa
dewunyêjân yu kindân. Hain dâre den aregât
denân katnektâi.” dâep.

²² Pauloñe hain dâmbo aregât Pelikiñe Paulogât den are bo hôrem yânâk ekmâ talep. Arekjé âmâ Yesugât keinjaet pat are konok nânjâm henjemoegpât hin dâm makyenjieg, “Tembe loko yeñgât kautje kotje Lisia are gembo âmâ denge makmâ hôrewaen.” ²³ Hain dâm tembe loko yeñgât humoyeñe arekjé tembe loko are hin dâm maganep, “Paulo gasalupñande ekmâ bâleñe aganbâi gârâmâ gâñe hainâk damungom kinben. Hain akmenâ galalupñande togom gala aganberâm akbiâ âmâ den bo koyenjawiwen.” dâep.

Paulo lope kêlegen mando hombaj lâuwâ bo agep.

²⁴ Akto aregât kakñân hilâm amon siâ bo akto Peliki akto âmbenje kotje Drusila are âmâ Yuda gâtje, yâkje togom tembe loko makyenjimbela bam Paulo mem gutbiâ Pauloñe âgâm luâk âmbâleñe biwiyeñe Anutuñe Yesu huñgunañdo giep aregâlân katjet dâm makyenjieg. ²⁵ Akto aregât dâm den keiñe keiñe torokatmâ makyenjieg. Are hin. Nen Anutugât dewuniñân han biwi kau kau mannerâm are, akto yeukñân manmâ han biwi damun akmâ manberen are, akto sop humoân Anutuñe bâin dâm makmâ hârenengiwiap aregât keiñe makyetkiep. Are makyetkimbo aregât Pelikiñe hamep akmâ hin dâep, “Den iregât âmâ sop siân maktere gamenâ gekmâ tatere den ireâk makbiat gârâmâ sop bo akbopgât gem ari.” dâep. ²⁶ Hain dâmbo arimbo aregât kakñân Pelikiñe Paulo lope kêlegen kato talep, aregât puli niñdo huñgunañdere ariwiapi dâm aregât hilâm ârândâñ Paulogât makto gembo den maganji goanji

akminiat. ²⁷ Hain akmâ manbela Yuda kipia ambolupne biwiyeje heroje agâk dâm Paulo bo hulando âmâ kala busi emet kålegenâk tatkâ malep. Akto hombaŋne lâuwâ bo akto âmâ Peliki arimbo yâkgât dumnjân kiap siâ kotje Porkio kotje humo Pesto katbiâ malep.

25

Pauloje Roma yeŋgât luâk humoje den nâŋgaŋâkgât magep.

¹ Akto Pesto are kiap katbiâ mando hilâm âlâwu bo akto âmâ Kaisarea kipia hepunmâ Yerusalem kipian âgâep. ² Âgâmbô sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyene are akto Yuda yeŋgât humomolupyene areknej mendugum maganji goaŋgi akmâ, “Paulo arimbo dâwân tengâ kinmâ kombaen.” dâm aregât kiap hin dâm maganji, ³ “Âlepne den nâŋgânengim hoŋ bawalupge hunjung yenjimenâ arim Paulo kewugumbiâ Yerusalem kipian togombo denje nâŋgâ aŋbiat.” hiaŋmâ hain dâyi. ⁴ Hain dâmbiâ Pestone hin dâm makyenjieg, “Paulo âmâ Kaisarea kipian kala busi kålegen mandâp. Gârâmâ iren bâlensiâ manmâ purik katmâ gewian. ⁵ Gârâmâ ye Paulogât den akberâm âmâ nâ gewian sop ain humomolupyene olowâk gem âmâ yâknej wan me wan akmâ hilipkoep aregât den akbi.” dâep.

⁶ Hain dâm tato hilâm bât bip bip hârok me gain bo akto Yerusalem kipia are hepunmâ Kaisarea kipian gem ariep. Arim yem kindo emet haunjdo den emetŋân âgâm Paulogât makto mem den emetŋân âgâm katbiâ kilep. ⁷ Mem âgâm

katbiâ kindo Yerusalem kipia ambolupñande gangerâm kârikje akmâ den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâknân hâknân agi. Akto denyeñe are bunje siâ bo miawagep. ⁸ Hain dâm kârikje akbiâ Pauloñe denyeñe are mem gem hin dâep, “Nâje Yuda yengât den kârikje akto sumbe emetje, akto Roma yengât luâk humo, ya maktân âlâwu areyengât bâleñe siâ bo nângâyeñgiman.” dâep. ⁹ Hain dâmbo Pestone Yuda luâk arekje okot âlep nângâniñjet dâm aregât Paulo aikom hin dâep, “Âlepñe Yerusalem kipian kewugugekmâ âgâm âmâ denge dâm hâregiñdere ârândâj akbiap me bo?” dâep. ¹⁰ Hain dâmbo Pauloñe hin dâm maganep, “Roma luâk humogât den emetje iren katnekbiâ mandân. Aregât nângât den hin dâm hâreniñjet. Gugak âmâ nângât keine nângât. Nâ Yuda yengât nângâm bâli bâli me kuk heñgân siâ bo akyençjân. ¹¹ Hain gârâmâ den kârikje siâ koân dâine âlepñe nuguwâi. Akto yeñe âmâ hiañgim den aŋgâ hogom togo hâknân katâi. Gârâmâ luâk siâje Yuda luâk heroe akñet dâmbo âmâ menekmâ arim bâleñe akniñbai, aregât dâp bo tatâp. Bo kârikje. Haingât Roma yengât luâk humo konok Sisa arekje âmâ makmâ hâreniñbiapgât nângâm kindân.” ¹² Hain dâmbo Pestogât luâklupñe nângâ nângâyeñe olowâk arekje tângombiâ Paulo hin dâm maganep, “Luâk humo nenje Sisa yâkgât maktât, aregât âlepñe yâkgâlân arimenâ yâkñe denge are dâm hâregiñbiap.” dâep.

Luâk humo siâ kotje Agripa yâkñe Pestogâlân arimbo Paulogât den maganep.

¹³ Akto hilâm siân luâk humo siâ kotnej Agripa akto ikiñe gariñe kotnej Beanike yâknej Kaisarea kipian arim âmâ Pesto gala aganbelâ yâk olop mali. ¹⁴ Manmâ manmâ hilâm siân âmâ Pestonje Paulogât den pat are luâk humo are hin dâm maganjep, “Pelikinje luâk siâ kala busi kêlegen katmâ arimbo talmâ manmâ gamap. ¹⁵ Akto nâ Yerusalem kipian âgâre âmâ sumbe kat kat luâk yenjât damun humo akto Yuda luâk yenjât humo molupyenjande mendugum kinmâ denân katmâ hin dâm maknijî, “Luâk are komenâ moâk.” dâmbiâ nâne hin dâm makyenjîan, ¹⁶ “Roma luâk nenje âmâ hin akmaen. Luâk siâgât hâkñân den ançâ hogom togo katmai are mem bugâgât pat dâm dowâk bo katyekmaen. Nenje âmâ hin akmaen. Ulik gulik luâk are mem den amboñe are mem arim âmâ niñjande niñjaet denje dâp are soñ katenje ikiñjaet keiñe magando âmâ den amboñe are olop den akbiâ âmâ aregât hâuñe wañmaen.” Hain dâm makyenjîan. ¹⁷ Akto aregât hamijân yâknej nâñgâlân togombiâ lâuwâñe makyenjîan. Akto emet haunjo âmâ hainâk âgâjet dâre den emetjân âgâm menduguyi. Mendugumbiâ âmâ âgâm tembe lokolupne makyenjire luâk are mem ga katbiâ kilep. ¹⁸ Kindo hin makyenjîan, “Luâk ireknej bâleñe agep are makmâ miawakñet.” dâre agatmâ den hâuñe makmâ hin dâyi, ¹⁹ “Paulo amâ miti siâ mem manmap aregât luâk siâ kotnej Yesu are emelâk moep yâkgât kotnej konmap.” dâyi. Hain dâmbiâ Paulonje hin dâep, “Bo, luâk are golâk mandâp.” dâep. Hain akmâ papalakmâ kinbiâ nâñgâre siâ me siâ aganbiangât dop bo agep.

20 Hain aregât nângâwerâm pâpkom kilân. Akto hin aikoân, “Yerusalem kipian âgâmenâ âmâ ain gângât den are makmâ hârewian me?” hain aikoân. **21** Hain dâre Pauloje hin dâep, “Roma luâk humo konok Sisa areknej den makmâ hâreninjâk.” dâep. Hain dâmbo aregât tembe lokolupne makyenjire mem kala busi kålegen katmâ damungombiâ luâk humogâlân ariwerâm aregât lâmgom mandân.” dâep. **22** Pestone Agripa hain maganjo Agripa je hin dâep, “Luâk areknej den siâ makto nângâwerâm aktân.” dâep. Hain dâmbo Pestone hin dâep, “Âlepnej agatmâ makto nângâwen.” dâep.

Pauloje luâk humo Agripa yâkgât dewunyân kilep.

23 Yem kinbiâ haundo Agripa akto Beanike hâk meakmâ hejgemgom den emetnjân mendugum tali ain âgâmbela tembe lokoyenjât humoyeje akto kipia aregât ambolupne luâk humomo areknej hamiyetnjân kinbiâ âgâyi. Âgâmbiâ Pestone tembe loko makyenjimbo gem Paulo mem âgâyi. **24** Mem âgâmbiâ Pestone den hin dâm makyenjieg, “Luâk kotdâ Agripa akto galalupne ye makyenjire nângâjet. Yuda luâk hutyeñjân kindâi areknej akto Yerusalem kipia ambolupnande nângâm bâlim biwi koko akmâ nângâlân togom luâk yu kindâp iregât hin dâyi, “Luâk ire kondenne moâk.” dâyi. **25** Hain dâmbiâ nâje dosanje are ekmâ nângâre momogât dopnej bo agep. Akto aregât kaknjân ikiñjak âmâ Roma luâk humonenjande nângât den makmâ hârewiap dâm magepgât yâkgâlân hungunañdere ariwiap. **26** Akto Paulogât denje bunje siâ ekbe dâm undâgâtere bo

akto aregât luâk humonenjaet kulem esenje gain gain kulemgowe dâm ewum hâumgom aregât hepulân. O humonenje Agripa, aregât makgiñdere nângâ. Pâpkom kilân aregât gâ akto yu kindâi ye dewunyeñân luâk ire katere kindâp. Akto nenje den keiñe are mem miawakbaen ain âmâ yâkgât den pat are kulemgore ariwiap. ²⁷ Gârâmâ luâk siâ kala busi kålegen mandâp yâkgât den pat bo kulemgore Roma kipian ariâk dâm yân hunjunañbian âmâ bo ârândâj akbiap.” dâep.

26

Pauloje Pesto akto Agripa yetgât dewunyetjân ikiñjaet keiñe makyetkiep.

¹ Akto Pestonje den hain dâmbo Agripa je Paulo hin magañep, “Gâne guge keige makmenâ nângâne.” dâep. Hain dâmbo Paulonje agatmâ kinmâ koratyenjum ikiñjaet keiñe hin makyenjiep, ² “Yuda luâkje hâkne tunmâ den makmâ manmai aregât uñak âmâ luâk humo Agripa gângât dewungân kinmâ den bikje makgiñberâm aregât biwine âlepje aktâp. ³ Gâne Yuda nengât keinenje nângâm nengât den kârikje aregât dâm papalakmâ âmâ wan me wan owâiñe aregât dâm magañgi goañgi akmaen aregât keiñe nângât. Aregât nune keine makgiñdere bo hâkâñ akmâ âmâ nângâ. ⁴ Nâ nanañân manmâ nune kipian akto Yerusalem kipian bam gutmâ galalupne hutyeñân manmâ kauleân Yuda luâkje emelâk negi arekje yu akmâ manmâ gan aregât keine nângâi. ⁵ Akto nâmâ Parisaio luâkje nengât den kârikje aregât dâm memeñje akbiâ yâk yengât kâmolân malân.

Hain mandere nekmâ keine nângâmai areknej makberâm agi are magi dâine nângât keine âlepnej dâmbiâ nângâwât. ⁶⁻⁷ Nâ kala busi kålegen malân are keiñe siâgât bo malân. Anutugât den pat âlepnej are bâgilupnenje makyenjieg are bunje agâk dâm Israe yeñgât kâmot keiân lâuwâ manden nen hâroknej hândâk me hilâm Anutugât kotje mem agatmâ manmâ den aregât biwinenjande mem hengemgom manden. O luâk humone den ire maktere nângâ. Nâje den pat maktân ire biwinâk katmâ hengemgom manman aregât Yuda luâknej denân katnektâi. ⁸ Akto Anutuñe momonjânba mem agatnenekbiap aregât ye wangât nângâmbiâ bunje bo akmap?

⁹ Akto ulikjân biwinande hin nângân. Nâje Yesu Nasarete kipian gâtnej aregât pat âlepnej are gulip agâk dâm aregât âi humo meân. ¹⁰ Akto hain nângâm Yerusalem kipian manmâ âmâ keiñe kalân. Keiñe katmâ makmâ sumbe kat kat luâk yeñgât humomolupyene yeñgâlân arim maktere kulem esenje ninjbiâ are mem manmâ Yesugât kâmolân gâtnej kuk akmâ kala busi kålegen katyegân. Akto bugâ nejet dâm makyenjimbâ nâkâ denyeje areâk tânyeñguân. ¹¹ Akto Yuda nengât den emetnej tatmâ ariep are ârândâñ âgâm luâk âmbâleñje biwiyeje Yesugâlân kali are Yesugât kot makmâ hilipkoñetgât hâk hilâlâm yeñgim malân. Akto aregât biwine kâláp akto kåriknej akmâ kipia kålewângen arim âmâ yeñgum hâwâtyekmâ manmâ gan.

Pauloje biwiñe Yesugâlân kalep aregât den pat makyenjieg.

12 Hain akmâ sumbe kat kat luâk yeŋgât damun siâje kulem esenje nijmâ huŋgun niŋdo Damasko kipian luâk bikje olowâk ariyion. **13** O luâk humone, ire makgiñdere nâŋgâ. Dâp arienje hilâm kârikje akto âmâ himbimânba pagaleje siâ miawakto egân. Ektere âmâ dewutâ kârikje kom kilewân mem belek akmâ are ewangiep. **14** Hain akmâ arekŋeak erânekto hânân gem parâ yendere ondopnân Hebraio nengât denân siâ hin dâmbo nâŋgân, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât? Yenje dua yeŋguerâm tâkje hanyenjân hikom olonyekmai. Hainâk nâje mem hiko gekttere are olonjâ hâk hilâlâm nâŋgât.” hain dâep. **15** Hain dâm makniŋdo hin maganjân, “Humo gâ niŋe?” dâre hin dâep, “Nâ gâje nugum watnekmâ manmat are nâ Yesu. **16** Nâŋgât hoŋ bawa akben dâm meŋekberâm miawak giñdân aregât gâ ire wan me wan ektât aregât hâmbâi âmâ den makgiñdere hain akbiat aregât pat makyenjim manben. **17** Makyenjigiatgât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai areyeŋgâlân huŋgun giñdere ariwiat. Aregât kipia ambolupŋande bâleŋe akgiŋberâm akbiâ are meyektere yeukje akbai. **18** Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe hâre akto bâleŋe aregât keiŋe nâŋgâm hâkâŋ akmâ hepunbaigât makyenjigien. Akto Niambigât kârikje hepunmâ Anutugât kârikjân manmâ biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutuŋe dosayeŋe hepundo Anutugât kâmolân manŋetgât huŋgun giñdere yâk yeŋgâlân arim makyenjigiat. Akto Anutuŋe dosayeŋe hepundo himbimân manman kârikje aregât pat akŋetgât makyenjimenâ biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ

manbaigât huŋgun giŋbian. Aregât agatmâ arim makyenjien.” Yesuŋe den hain dâm makniŋep.

19 Akto luâk kotdâ Agripa gâŋe ire nâŋgâ. Yesuŋe himbimânba gem den makniŋep ire nâŋgâm lokom manmâ gan. Akto kulem aregât bo hâkâŋ aktân. **20** Akto Damaskogen âi keiŋe katmâ kipia are ambolupŋe agak meme bâleŋe yeŋaet makmâ miawakyenjim are koyenjîan. Akto Anutugât den lokom biwi iraknjeâk manjet. Hain dâm Yesugât keiŋe makyenjim malân. Akto kipia are hepunmâ Yerusalem arim makyenjim malân. Akto arewa arim Yuda luâk kipiaŋe kipiaŋe makyenjim arewa Yuda luâk bo manmai are yeŋâlân arim makyenjim malân. **21** Akto hain akmâ Yuda nenne sumbe emetŋân âgâre nuguwerâm menegi. **22** Menekbiâ âmâ uŋjak iregât Anutuŋe hilâmje hilâmje tân nugumap aregât den pat luâk gegeŋe âgâ âgâŋe ye hârogâk makmâ miawakyenjim gaman. Akto den iraknje bo are makmâ Anutuŋe hâmbâi âmâ hin miawakbiap aregât den makyenjim gaman. Den ire propete luâklupŋe akto Moseŋe kulemgoyi aregât keiŋe hin. **23** Anutuŋe huŋgunaŋdo gem damun nenne akbiap arekŋe hâk hilâlâm nâŋgâm mombiap. Mom âmâ moyi areyenjât ulik gulik akyenjim momonjânba agatbiap. Agatmâ Yuda gâtŋe akto Yuda gâtŋe bo are pagaleŋân manbaigât makyenjawiap. Den kulemgoyi are keiŋe hain dâm manman.” dâep.

24 Pauloŋe keiŋe hain dâm makyenjim kindo Pestoŋe agatmâ den kâriknjeâk makmâ hin dâep, “Paulo gâ biwige gulip aktâp. Kulem emetŋân

âgâm sop kâlep manmâ gaen aregât biwige gulip aktâp.” dâep. ²⁵ Hain dâmbo Pauloje den hâunje hin dâm maganjep, “O Pesto luâk humone, nâ biwine gulip bo aktâp. Nâ den bunje dondâ maktân. ²⁶ Dâ Agripanje iregât keiже nângâmap. Aregât maganjdere nângâwerâp. Wan me wan dân are tipñân bo miawagep. Aregât luâk kembuje nângâm metemap. ²⁷ Luâk humone Agripa, Anutuŋe ulikñân den makyenjimbo kulemgoyi are nângâmenâ bunje aktâp me bo? Gâmâ nângâm heŋgemgomat aten.” dâep. ²⁸ Hain dâmbo Agripanje Paulo hin dâm maganjep, “Gâne den bâlensiâ makniŋdât are nâne biwine Yesugâlân katbian me bo?” dâep. ²⁹ Hain dâmbo hin dâep, “Biwige Yesugâlân yân hain katbiat me bo me sop kâlep hainâk manbiat are bo nângân. Hain gârâmâ unjak den ire maktere are nângâmbiâ Anutuŋe tânyenjumbo kâlep bo akto nâne emelâk biwine Yesugâlân kalân hainâk yekâ yâkgâlân biwiyeje katmâ nângât dop hainâk akjet dâm aregât makmâ kindân. Aregât âmâ tâkje hikonekmâ kala busi kâlegen katnekbiâ manman aregât bo maktân.” dâep.

³⁰ Hain dâmbo luâk kembu akto siâ akto Beanike akto luâk bikje agatmâ potalakmâ ariyi. ³¹ Hain akbiâ âmâ Agripa, akto Pesto, akto Beanikenje den maganji goaŋgi akmâ hin dâyi, “Luâk ire bugâ memegât akto kala busi kâlegen kat katgât dop bo aktâp.” ³² Hain dâm maganji goaŋgi akmâ Agripanje Pesto hin dâm maganjep, “Luâk irekje Roma luâk humogât dewunnjân kindere makmâ hâreniŋâk, hain bo dâep dâine gâne âlepnje hunjung aŋmenâ arim âlepnje manbop.” dâep.

27

*Paulo Roma kipia humo ain ariâk dâmbiâ waŋga
mem ariepl*

¹ Kiapjé Paulo Italia hânângen ariâk dâmbo Roma yençât tembe loko kâmot siâ koteye Roma luâk humogât kâmot yençonbiâ areyençât humo siâ malep kotjé Yulio yâkje Paulo akto luâk bikjé siâ kala busi kålegenba meyekto nâje Paulo tângowerâre haru ginjân ariyion. ² Arim waŋga siâ Adramiteŋ kipia aregenba togom kilep are Asia haru dâtnâŋ kipia haru ginjé ginjé tatmâ ariepl ain ariwerâm akto nâ akto luâk siâ kotjé Aristako Tesalonike kipia are Makedonia hânângen talep ain gâtnej net olowâk âgâyion. ³ Âgâenje menenekmâ arimbo emet hauŋdo waŋga are Sidoŋ kipian arimbo ain Yulioneŋ Paulo nâŋgâ aŋdo waŋga are hepunmâ gem galalupjé yençâlân âgâmbo sot warbiâ niep. ⁴ Wanjiâ nem hepun yekto wanjan âgâenje menenekmâ arimbo seru humo waŋga hâmeŋe kålewâŋgenba togoep. Togombo seru sândugembo arinerâm hân siâ haru tânâmñâŋ talep kotjé Kipiro akto Asia hân humo are hutyetñâŋ ariyion. ⁵ Arim Kilikia akto Pampilia hân are hepunmâ haru hâtikom arim Mira kipia Likia hân talewâŋ ariyion. ⁶ Arim ain katnenekto kindenje waŋga siâ Alesandria kipianganba togom Italia hânângen ariwerâm agep ain âgâenje tembe loko humoyeŋe yâkje menenekto ain âgâyion. ⁷ Âgâenje seru humo pando âi humo mem titnan titnan âgâm Kinido kipian ariepl. Akto ain seruje wirâm waŋga mem purikberâm akto kipia are ewangim haru tânâmñâŋ hân siâ kotjé Kreta

hân humo kotje Salimone are ewumâk tatmap ain ariyion. ⁸ Lasaia kipia are okotjân haru tuŋguŋângen kipia siâ talep aregen haru tuŋguŋe âlepnej dâm hâmeňe ȝenjân ewum kâriknej akto âi humo mem hâk hilâlâm nângâm wâraktenje ariyion.

Pauloje waŋga bâliwiap dâm makyenŋiep.

⁹ Haru tuŋguŋe ain sop kâlep tatmâ manmâ dewutâ siâgât seru humo pando ariwiapgât dop bo agep aregât sopnej tâlâguep aregât Pauloje den kâriknej makyenŋim hin dâep, ¹⁰ “Maktere nângânet. Kipia ire hepunmâ ariwaengât dopnej bo tatâp. Seruŋe waŋga ire mem kâimbo purik dâmbo âmâ ito siâ siâ ire bo akto nen hâroknej haruân gewaen aregât nângâm heŋgemgoân.” dâep. ¹¹ Hain dâmbo waŋga amboŋe akto damun areknej den koanbelâ tembe loko damun areknej yâk yetgât den nângâep. ¹² Akto haru tuŋguŋângen ain kindenje tânâk seru sopnej akto waŋganje tatbiapgât dop bo agep. Hain akto aregât Kreta nupi biken haru tuŋguŋe âlepnej siâ talep, kotje Poiniki ain arim mandenje seru sopnej akbiap aregât maknengiyi. Poiniki haru tuŋguŋe aregât hân hâmeňande seru tigiep.

Seru humo palep.

¹³ Akto hamîŋângenba seru yeuknej pando âmâ waŋganje menenekberâm akto tâk dewatim hikoyi are mem oloŋbiâ gambo Kreta ginnej hâlâŋmâ ariepl. ¹⁴ Arimbo hân pumângen seru humo dondâ kotje kagu are hânâンba togoep. ¹⁵ Areknej waŋga mem kâiwerâm akto âi humo mem hâk hilâlâm nângâm hâkâj akmâ hepundenje âmâ waŋga are

hanâk hanâk ariep. ¹⁶ Arim hân bâlensiâ haru tânâmjân talep aregât kotje Kauda are biken arienje sânduk sânduk agep. Akto ain diنجi are haruân gewop dâm âi humo mem oloŋdenje waŋga kaknâk âgâep. ¹⁷ Âgâmbo waŋga hogoakbop dâm tâkje dâgâm hâkje hârok bigeiyi. Akto ɳej kârikje siâ kotje Siriti ain âgâwop dâm mâron humo siâ oloŋbiâ gembo seruje mem huŋgun nengimbo hanâk hanâk ariyion. ¹⁸ Akto seru kârikje kom yiepgât emet haŋdo seruje kârikje dondâ panmâ kindo waŋga owâimbo arinerâm ito siâ siâ bikje haruân pandenje giep. ¹⁹ Akto emet haŋdo seruje hainâk panmâ kindo aregât bâiŋe umatje siâ siâ talep are hârogâk panbiâ giep. ²⁰ Akto hândâk me hilâm seru arekje kârikje dondâ panmâ yendo hilâm dewutâ akto diâ siâ bo miawakto hân bo ekmâ bâliweren dâm hamep agion.

Pauloje biwiyeŋe bâliwopgât den makyenŋiep.

²¹ Seru humo kârikje are hainâk yendo sot bâlâk tatmâ manbiâ Pauloje hutjenâg agatmâ kinmâ hin dâm makyenŋiep, “Nâŋe den makyenŋiân are nâŋgâm lokoyi dâine Kretagen âlepje tatmâ manben. Akto ain mandenje dâine ito me wan me wan dondâ ire bo gulip aguwop. ²² Uŋak âmânen hârok bo hilipnenguwerâp aregât hamep bo akjet. Waŋganje konok âmâ bâliwerâp. ²³ Are nâŋe nâŋgân iregât keiŋe âmâ hin. Hândâgân Humone Anutu kotje mem agatman arekje hoŋ bawajé aŋelo siâ huŋgunanđo gem miawakniŋmâ hin dâm makniŋdâp, ²⁴ “Paulo gâ bo hamep ak. Roma luâk humogâlân ariwiatgât dopje tatâp. Akto

hin maktere nāngâ. Anutuŋe gâ akto luâk gâ olop mandâi are hilip aguwâigât gala akyenŋiâp.”²⁵ Hain dâm makniŋdâp aregât galalupne kambiamyeŋe âlepne agâk. Nâŋe Anutugât han lâuwâ bo akman. Den makniŋdâp are âmâ bunje akbiapgât nāngân. ²⁶ Akto den are bunje akbiap aregât hin nāngân. Seruŋe kârikjêâk panmâ waŋga lokom pando arim hân siâŋ kinbaen hain nāngân.” dâep.

²⁷ Paulone hain dâmbo seruŋe waŋga mem bam purik gurik ketugumbo bam gutmâ mandenŋe Kreta hepulion ainba sonda lâuwâ bo agep. Bo akto haru kotŋe Adria ain hâtikoyion. Hâtikoŋenŋe hândâk tânâmñân waŋga damunlupŋande nāngâm, “Hân ewumâk aktâp.” dâyi. ²⁸ Hain nāngâm aregât dopne siâ panmâ ekberâm tâk geâk dâm panbiâ amukñân gembo aregât dopne 40 mita hain agep. Akto ainba bâlensiâ bam siâkâ panbiâ gembo ain dopne 30 mita hain agep. ²⁹ Akto ŋeŋ kârikjâŋnâgâwâen dâm hamewakmâ waŋga haminjâŋen aŋga imbât talep are panbiâ gembo âmâ tatmâ emet haŋjâk dâm lâmgom talion. ³⁰ Tatenŋe waŋga damunlupŋande diŋgi siân âgâm hepun nenekmâ ariwerâm akmâ waŋga bâlensiâ are panbiâ gembo den hiaŋgim hin dâyi, “Nenŋe waŋga hâmenjâŋen âgâm waŋgagât aŋga siâ pandenŋe gewerâp.” dâyi. ³¹ Hain dâmbiâ Paulone tembe loko humo are hin dâm magaŋep, “Damunlupnenŋe yâk hepun nenekmâ arimbiâ âmâ nen haruâŋ gem hilip aguwâen.” dâep. ³² Hain dâm magaŋdo tâkŋe mem diŋgi dâgâyi are hârem hepunbiâ gem haru kakŋe hanâk hanâk bam ariepl.

³³ Akto hândâk pipinje tatoâk Paulone luâk

hârogâk hin dâm makyenjieg, “Ye hamep humo nângâygât sot bo nem manbiâ sonda lâuwâ bo aktâp.”³⁴ Akto aregât wâtyeñe gewopgât sot nem kârikñje akñjet. Hain akbai âmâ âlepñje ariwaen. Kautyneje dumutñje siâ bo gem gulip akbiap.” dâep.³⁵ Hain dâm sot siâ mem dewunyenjân Anutu mepaiñe mem kinmâ ligim niep.³⁶ Nendo ekmâ biwiyeñe hulanj akto yâkâ hainâk sot are mem neyi.³⁷ Akto wañgan nen luâk 276 hain arekñje sot are neyion.³⁸ Nem metem âmâ wañga are umalañdo gewopgât sot bâinje wañga kâlegen yiep are lokom haruân panbiâ gembo wañganje owâim agalep.

Wañga hogoagep.

³⁹ Akto emet hauñdo hân are ekmâ, “Hân ire wânâno.” dâm pâpkoyi. Hain akmâ haru tuñguje siân ñej boân ekmâ, “Wañgañe ginñân nupiân âgâk.” dâm âi meyi.⁴⁰ Hain akmâ wañgagât aña aregât tâk hârembiâ gembo tâk siâ wañga purik katmap are hulanbiâ bam guto mâron siâ wañga hâmenjân seru oloñmap are oloñbiâ âgâmbo seruñe mem pando haru ginñân âgâwerâm agep.⁴¹ Haru ginñân âgâwerâm akto ekbiâ bo ârândâj akto wañga are nupi bâlensiâ talep ain âgâep. Âgâm hâmenje ñej kârikñân ewum tato haru humo panmâ wañga haminjângen kondo hogoagep.⁴² Kondo hogoakto tembe loko arekñje kala busi kâlegen luâk mali arekñje haruân gem yoloñ akmâ arim heambukbâirâm yençuwerâm agi.⁴³ Hain akbiâ humo yeñande Paulo kombâi dâm den koyenjieg. Den koyenjim yoloñ akmai arekñje sonj sopanmâ ariñet dâmbo sopanmâ gem

ginjângen âgâyi. ⁴⁴ Dâ yoloŋ bo akmâi arekñe âmâ wanja hogoagep aregât papaŋe humo siâ kakñâŋ yem bâtyeŋjande haru hâgâm maleine ginnângen âgâyi. Hain akmâi nen hârok âlepñeâk ginjângen âgâyion.

28

Melite gimbâjân arim mali.

¹ Haru ginnângen âgâenje ainâk luâk siâ togombo kipia ire wânâŋ dâenje Melite dâm maknengiep. ² Akto hân aregât ambolupñande gala aknengimbiâ nâŋgâenje dâtnej agep. Gala aknengimbiâ tânâk togombo hâknennenje bâlâpñe akto kâlâp hâwurum ombiâ nâŋgâyion. ³ Kâlâp nâŋgâm tatenje Paulone kâlâp pitim om hewumdâk siâ mem om tato ululunje kâlegenba hâme hewuk siâŋe onekbop dâm gam Paulogât bâtnâŋgâm igim bigeim kilep. ⁴ Hain akto hân aregât ambolupñande hâme hewuk arekñe Paulogât bâtnâŋgâm igim kilep are ekmâ hin dâm maganji goaŋgi agi, “Luâk irekñe luâk siâ kondo moep aregât hânuŋe haruŋe lauŋâŋ bo pikto mondâpgât haru ginnângen gambo yu keiŋe hekalaŋdâp mon?” dâyi. ⁵ Hain dâmbiâ Paulone bâtnâŋgâm kom pando gembo kâlâpñe oep. Ondo Paulo hâme hewukñe bo igiep hainare akmâ âlepñe kilep. ⁶ Hain kindo yâkñe hin dâyi, “Hâme hewukñe igimbo gilâm bâleŋe bo gam ariâp gârâmâ momberâp.” dâyi. Hain dâm aregât tâŋâk ekmâ kili. Ekmâ kinbiâ hain bo akto ekmâ han lâuwâ akmâ hin dâyi, “Luâk ire âmâ luâk niambi me gain?” dâyi.

Pauloŋe luâk siâ kundatdâ are heŋgemgoep.

⁷ Akto luâk humoyeŋe siâ kotŋe Popilio kipia malion are ginŋân malep. Akto luâk arekŋe gala aknengim oloŋ nenekto emetŋân âgâm olowâk mandenŋe hilâm âlâwu bo agep. ⁸ Akto ain Popilio eweŋe kundat akmâ hâkŋe kâlâp akto tep patatak agep. Hain akmâ mando Pauloŋe nâŋgâm yâkgâlân arim kautŋân mem Anutu ulilaŋmâ mem heŋgemgoep. ⁹ Heŋgemgombo aregât pat kipia ambolupŋjande nâŋgâm luâk âmbâle kundat agi are hârogâk meyekmâ togombiâ hainâk mem heŋgemyeŋgum malep. ¹⁰ Heŋgem yeŋgumbo aregât hâuŋe okot âlep nâŋgâm gala aknengim sikum ito me wan me wan are nengiyi. Hain akmâ mandenŋe dewutâ âlâwu bo akto ariwerâm aktenŋe dâwân sot om nembaigât dâm lokom ba waŋga siân katnengiyi.

Melite are hepunmâ Roma kipia humoân ariyi.

¹¹ Akto waŋga are âmâ ulikŋân Alesandria kipianba togombo tânâk seru sopŋe akto ain kilep are hâmenŋân lâpioyeŋe lâuwâ dangândâ hâwim kepikmâ katmâ waŋga aregât kotŋe “Lâpionenŋe” dâm koli are egion. Ekmâ âmâ mandenŋe dewutâ âlâwu bo akto tânâk sopŋe tâlâgumbo âmâ ¹² waŋga ain âgâenŋe menenekmâ Siraku kipian ariep. Ain arimbo hilâm âlâwu bo agep. ¹³ Arewa arim seru humo arekŋe mem pan nenekto Region kipian ariyion. Emet hauŋdo haminenŋângenba seru humo siâ puŋ puŋ pando arim hilâm lâuwâ bo akto Puteoli kipia Italia hân talewân ariep. ¹⁴ Arim waŋga hepundenŋe kipia aregât ambolupŋjande biwiyeŋe Yesugâlân katmâ maliŋe togom mem

kewugu nenekbiâ yâk olop mandenje sonda konok bo agep. Akto arewa kei hân arim Roma kipian ariwerâm agion. ¹⁵ Hain akmâ arim mandenje Yesugât kâmot Roma kipian maliye nengât pat nângâyigât bikñande togom kipia kotje Apio ain lombo yeñgât emet siâ kotje “Emet Âlâwu” ain togom penânengiyi. Penânengim mañgan nenekbiâ Pauloje yekmâ biwiñe heroje akto Anutugât me-paiñe miep.

Pauloje Yuda yeñgât bâgilupyeyæt keiyenje makyenjieg.

¹⁶ Roma kipian arienje kiapñe dâmbo Paulo kala busi kâlegen bo katbiâ emet yânjân âgâm gem mando aregât tembe loko siâne damungombo olowâk maliat. ¹⁷ Manmâ hilâm âlâwu bo akto Pauloje gutjet dâmbo Yuda yeñgât humomolupyeñe togombiâ hin dâm makyenjieg, “Galalupne, keine maktere nângâjet. Nâje âmâ bâgilupnenñande den kârikje dâyi are lokom âlepñeâk manmâ gan. Akto Yuda yeñgât gasa bo akyengiman. Hain bo aktere hin ina yân hâkâjne akmâ heyenjimbâ Roma yeñgât tembe lokolupyeñande menekmâ Yerusalemgen kala busi kâlegen katnekbiâ talân. ¹⁸ Katnekbiâ mandere Roma luâk arekjë nângât keine nângâwerâm ainugumbiâ keine maktere nângâmbiâ dosane bo talep akto hulañ nekberâm agi. ¹⁹ Hain akbiâ âmâ Yerusalem yeñgât humomolupyeñande kârikje akmâ koyenjimbâ aregen gâtñande Roma yeñgât humoyeñande den makmâ hâreniñbiap dâm magân. Akto galalupne yeñgât me bâgilupne yeñgât den mem

ge katyenjiwerâm aregât bo togoân. ²⁰ Are
 âmâ Anutuŋe nengât damun nenje akbiap
 dâm huŋgunaŋdo giep aregât Israe luâk nen
 biwinenŋjande konmâ manmaen are emelâk
 huŋgunaŋdo giep dâre aregât tâk kârikŋjande
 hikonegi. Hikonekbiâ arewa yânŋâŋgen togom
 ye olop tatmâ yâkgât magaŋgi goaŋgi aknerâm
 aregât mem olonyektere togoâi.” dâep. ²¹ Hain
 dâmbo hin dâyi, “Indâgen Yuda hânân manmaiŋe
 gâŋgât den bo kulemgom nengiyi. Akto luâk siâ bo
 huŋgunaŋbiâ nengâlân togom gâŋe wan me wan
 bâleŋe akmat aregât keiŋe bo makto nâŋgâyion.
²² Dâ Yesugât kâmot yengât mem ge katyekberâm
 siâ siâ akyenŋimai. Hain dâmbiâ âmâ nâŋgâyion.
 Aregât âmâ gâŋgât biwige ekberâm togoen.” dâyi.
²³ Hain dâm magaŋgiwaen dâm aregât sop kali.

Akto sop are tâlâgumbo emet hauŋdo luâk
 dondâŋe Paulogât emelan âgâm menduguyi.
 Mendugumbiâ Anutuŋe damunyeŋe akberâm
 agep aregât keiŋe makyenŋim Paulone biwiyeŋe
 Yesugât katjetgât nâŋgâm uliknân Anutuŋe Mose
 akto propetelupŋe den makyenŋimbo kulemgoyi
 are bunŋe akto Yesu miawagep aregât keiŋe
 oyaŋyeŋimbo nâŋgâyi. Hain akmâ tatbiâ emet
 dâgâep. ²⁴ Akto bikŋjande denŋe are nâŋgâm
 lokoyi. Dâ bikŋjande âmâ hâkâŋ agi. ²⁵ Hain akmâ
 papalakbiâ aregât Paulone hin dâm makyenŋiep,
 “Anutugât Heakŋjande propete luâk siâ kotŋe
 Yesaia are nengât bâgilupnenŋe yengât den
 hin dâm magaŋdo kulemgoep are uŋak bunŋe
 miawaktâp,

²⁶ “Gâŋe arim luâk âmbâle kâmot humo are hin

makyenjigen, “Ondopyeŋe katmâ nāŋgāmai. Dâ keiŋe biwiyeŋān bo katmai. Akto dewunyeŋande amâ ekma. Dâ keiŋe amâ bo ekmâ nāŋgāmai. ²⁷ Luâk âmbâle kâmot humo are yeŋgât biwiyeŋe boâk hâreak dâpgât ondopyeŋe tigim manmai. Akto dewunyeŋe tigim manmai. Aregât wan me wan ekmâ keiŋe bo nāŋgâm heŋgemgomai. Akto siâ nāŋgâmbiâ biwiyeŋe umatne akmap. Akto keiŋânbak bo nāŋgâm heŋgemgomai. Aregât biwiyeŋe nāŋgâlân katbiâ kindo heŋgemgowom.” Anutuŋe hain dâep.” Yesaiange hain kulemgoep.

²⁸ Aregât hin makyenjire nāŋgâjet. Anutuŋe damun nenje akberâm aktâp aregât patne Yuda luâk bo manmai yâkne nāŋgâwaigât dopne aktâp. Yâkne âmâ nāŋgâmbiâ ârândâŋ akbiap.” dâep.
²⁹ Hain dâm makyenjimbo Yuda yeŋgât humomolupyenjande magaŋgi goaŋgi akmâ lauanjim ariyi.

Paulo Roma kipian mando hombaŋ lâuwâ bo agep.

³⁰ Akto Paulo Roma kipian lombo yeŋgât emelan puli panmâ yem mando luâk âmbâle yâkgâlân togoyi are ekmâ maŋganyegep. ³¹ Togombiâ maŋganyekmâ âmâ Anutuŋe damunyeŋe akberâm Nanne Yesu huŋgunaŋep, aregât biwiyeŋe yâkgâlân katjet dâm aregât keiŋe makyenjieg. Makyenjim mando siâŋe den are bo koanbiâ âmâ Yesugât keiŋe hamep bâlák makyenjim mando hombaŋ lâuwâ bo agep.

Yusugât Pat Âlep Den
The New Testament in the Timbe Language of Papua
New Guinea
Nupela Testamen long tokples Timbe long Niugini
copyright © 1987 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Timbe

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files
dated 9 Oct 2020

03f82704-6ad1-5094-a78e-e240d9f2d4f8